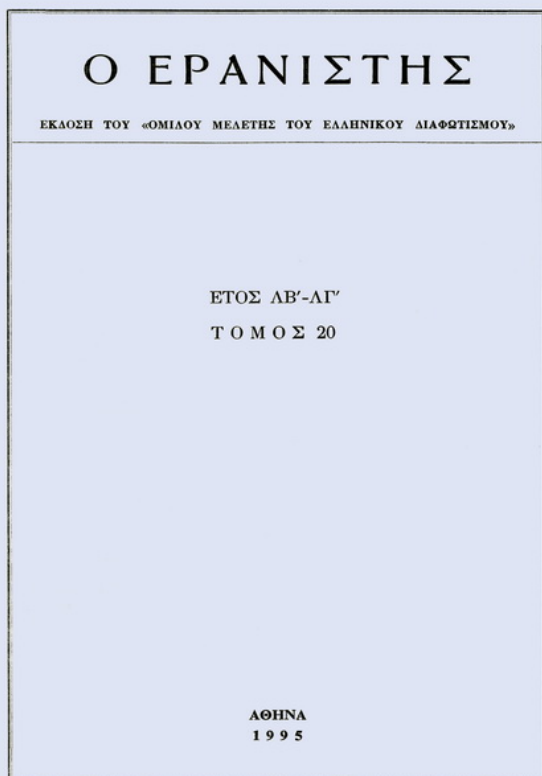

The Gleaner

Vol 20 (1995)

Η βιβλιοθήκη Guilford στην Κέρκυρα (1824-1830)

Βασιλική Μπόμπου Σταμάτη

doi: [10.12681/er.243](https://doi.org/10.12681/er.243)

To cite this article:

Μπόμπου Σταμάτη Β. (1995). Η βιβλιοθήκη Guilford στην Κέρκυρα (1824-1830). *The Gleaner*, 20, 97-162.
<https://doi.org/10.12681/er.243>

Η ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ GUILFORD ΣΤΗΝ ΚΕΡΚΥΡΑ (1824-1830)

Ο ΑΓΓΛΟΣ ΦΙΛΕΛΛΗΝΑΣ FREDERICK NORTH, 5ος κόμης του Guilford (1766-1827),¹ έχει συνδέσει το όνομά του με το πρώτο έλληνικό πανεπιστήμιο, την 'Ιόνιο 'Ακαδημία,² που ιδρύθηκε το 1824 στην Κέρκυρα, την εποχή της 'Αγγλικής Προστασίας στα 'Ιόνια νησιά. Γοητευ-

1. Για τη βιογραφία του Γκίλφορντ βλ. *Dictionary of National Biography*, London 1895, compact edition, Oxford 1975, vol. I, p. 1505/164, άρθρο του J. M. Riggs. Βλ. επίσης τα άρθρα: Z. D. Ferriman, *Some English Philhellenes, VI: Lord Guilford*, The Anglohellenic Leage, Λονδίνο 1919, σ. 75-109. F. H. Marshall, «Lord Guilford and Greece», *The Link*, tom. 2 (1938) σσ. 34-37, Eric Glasgow, «Frederic North, a biographical sketch» και στο ίδιο φύλλο «Lord Guilford and the Ionian Academy». *The Greek Gazette*, τχ. 121, Sept. 1877. Για την εποχή που μάς ενδιαφέρει ιδιαίτερα έδω βλ. A. Papadopoulos-Vreto, *Notizie Biografiche-Storiche su Federico Conte di Guilford*, 'Αθήνα 1846. (Στο έξζης: Παπαδόπουλος-Βρετός, *Βιογραφικά*.) B. Μπόμπου Σταμάτη, «'Ανέκδοτα γράμματα του λόρδου Γκίλφορντ (1827) σε χειρόγραφο της Γενναδείου Βιβλιοθήκης. Πρώτη παρουσίαση (Mss 108)», *Ελληνικά* 41 (1990) σ. 59-77. Βλ. και Arthur Foss, «The Ionian University and the 5th Earl of Guilford», *The Anglo-Hellenic Review*, Nr. 9 / Spring 1994.

2. Για την ιστορία της 'Ιονίου 'Ακαδημίας βλ. Γ. Σαλβάνος - B. Σαλβάνου, «Περὶ τῆς 'Ιονίου 'Ακαδημίας καὶ τοῦ ἰδρυτοῦ αὐτῆς Φρειδερίκου Νώρθ Κόμητος Γκίλφορντ», *Ελληνική Δημιουργία* 31 (1949) 763-814. Ντίνος Κονόμος, *Ἡ 'Ιόνιος 'Ακαδημία*, 'Αθήνα 1965. G. P. Henderson, *Ἡ 'Ιόνιος 'Ακαδημία*, Κέρκυρα 1980, μετάφραση Φ. Κ. Βόρου καὶ τὴν κριτικὴ παρουσίαση τοῦ βιβλίου ἀπὸ τὸν Γ. Δ. Μεταλληνό, «Ἡ 'Ιόνιος 'Ακαδημία», *Παρουσός* 23 (1981) 321-375, καθὼς καὶ τὴν νεώτερη ἔκδοση: G. P. Henderson, *The Ionian Academy*, Edinburgh 1988. Γ. Τυπάλδος 'Ιακωβάτος, *Ἱστορία τῆς 'Ιονίας 'Ακαδημίας*, Ἐκδοση-Εἰσαγωγή-Σχόλια Σ. Ι. Ἀσδραχάς, Ἐρμῆς, 'Αθήνα 1982. Καὶ τὶς εἰδικότερες γιὰ κάθε σχολὴ ἐργασίες: Γ. Πεντόγαλος, *Ἡ Ἱατρικὴ Σχολὴ τῆς 'Ιονίου 'Ακαδημίας*, Θεσσαλονίκη 1980, A. Μαγλάρας, «Ἡ διδασκαλία τοῦ Δικαίου στὴν 'Ιόνιο 'Ακαδημία», *Κερκυραϊκά Χρονικά*, 26 (1982), Πρακτικὰ Δ' Πανιωνίου Συνεδρίου, τόμος Β', Κέρκυρα 1982. Γ. Δ. Μεταλληνός, «Ὁ κόμης Φρειδ.-Δημήτριος Γκίλφορντ καὶ ἡ ἰδεολογικὴ θεμελίωση τῶν θεολογικῶν σπουδῶν τῆς 'Ιονίου 'Ακαδημίας», *Επιστημονικὴ Ἐπετηρὶς Θεολογικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν*, 27 (1986), Δ. Καπάδοχου, «Ὁ Γκίλφορντ καὶ ἡ πρώτη Ἱερικτικὴ Σχολὴ στὰ Ἐπτάνησα», *Παρουσός* 21 (1979) 592-627.

μένος από την κλασική παιδεία που δέχτηκε στην Όξφορντ,³ αίσθάνθηκε

3. Σύμφωνα με τα στοιχεία της βιογραφίας του (*Dictionary of National Biography*, δ.π.), σπούδασε στο Eton, συνέχισε στο Christ Church College στην Oxford (matriculate 18 October 1782), όπου πήρε το διδακτορικό δίπλωμά του, D. C. L., στις 5 'Ιουλίου 1793. Αναφέρεται επίσης εκεί ότι: recieved the same degree by Diploma, στις 30 'Οκτωβρίου 1819. Προσθέτω και μια πληροφορία, από ένα γράμμα του καθηγητή της 'Ιονίου 'Ακαδημίας Νικολάου Μανιάκη, που σπούδασε στο Cambridge από το 1819, υπότροφος και προστατευόμενος του Γκίλφορντ. Γράφει το 1820 από το Cambridge προς τον 'Αθανάσιο Βογορίδη στο Λονδίνο και του περιγράφει την τελετή της αναγόρευσης του Γκίλφορντ σε επίτιμο διδάκτορα του Πανεπιστημίου του Cambridge και της αναγνώρισής του ως Καγκελαρίου της 'Ιονικής 'Ακαδημίας. Δίνει μια λεπτομερή περιγραφή της τελετής, και αναφέρεται με θαυμασμό στο λατινικό λογίδριο του νομοδιδασκάλου Κλάρκου προς τιμήν του Γκίλφορντ. 'Υπόσχεται να του το στείλει ώστε να δημοσιευθεί στον *Λόγιο Έρμη* «προς κοινήν πληροφορίαν του καθ' ἡμέραν προοδεδόντος Ἑλληνικοῦ γένους» (Π. Χιώτης, «Νικολάου Μανιάκη, Βίος και τὰ σωζόμενα συγγράμματα», *Παρθενόν* 1 (1871-1872) 419). Βλ. και Canares, *a Poem in modern greek by Nicholas Maniakes, student of Trinity College, Cambridge, to which is added a Pean or war song, translated from the English by the same Author*, Cambridge 1823. Το έργο είναι αφιερωμένο στον Γκίλφορντ με θερμό γράμμα, αγγλικά και ελληνικά. (Βλ. Γ. Μ. Α', 219, 1385, όπου όμως δεν αναφέρεται ότι είναι αφιερωμένο στον Γκίλφορντ.) «... Φοβούμαι, γράφει, μήπως τούτο δεν είναι δῶρον ἄξιον νὰ Σοὶ προσφερθῇ. Ἀλλὰ δὴ αὐτὰ με παρεκίνησαν νὰ πράξω οὕτω· πρῶτον, ἡ ἐμὴ εὐγνωμοσύνη διὰ τὰς πρὸς τὴν πατρίδα μου εὐεργεσίας Σου, μάλιστα δὲ πρὸς ἐμὲ αὐτόν· καὶ δεύτερον, ἡ ἐμὴ πεποίθησις, ὅτι προστατεύεις τὴν ἐλευθερίαν τοῦ νοός». Στο αντίτυπο τῆς Γενναδείου Βιβλιοθήκης ὑπάρχει συσταχωμένο ἄρθρο τοῦ περιοδικοῦ *Classical Journal*, που παρουσιάζει τὸ ἔργο, γραμμένο με πνεῦμα φιλελληνικό. Ἄλλα ἔργα αφιερωμένα στον Γκίλφορντ εἶναι τὰ ἀκόλουθα: 1) Fr. Nolan, *Harmonic Grammar*, London 1822. 2) Ἱερωνύμου Παδοβάνου τοῦ Κερκυραίου, *Γραμματικὴ τῆς Ἀγγλικῆς γλώσσης*, Κορφοὶ 1824, E. Legrand, *B. Ion.* Α', 278, 1037. 3) P. M. L. Joss, *Παραδείγματα ρωμαϊκῆς ποιητικῆς. Specimens of Romaic lyric poetry: with a translation into English*, London 1826 (ὁ L. Joss ἔγινε καθηγητὴς τῆς Νομικῆς τῆς Ἰονίου Ἀκαδημίας). 4) [Ἰωάννης Κώνιαρης, Ἡπειρώτης «φιλόλογος» τῆς Ἀκαδημίας] *Epitre au très honorable Comte de Guilford Archonte de l'Université Ionienne par Jean Cognari élève de la dite Université*, Corfou 1826. Βλ. Α. Παπαδόπουλος Βρεττός, δ.π., σ. 203-210. 5) Girolamo Padovani, *Anacreontica per la recuperata salute e pel felice ritorno negli Stati Ionj di sua Signoria onorevolissima le Signore Cavaliere Conte di Guilford*. Βλ. Α. Παπαδόπουλος Βρεττός, δ.π., σ. 211-212. 6) A. M. Canella, *A Federico Conte di Guilford della Jonia Accademia fondatore, padre, moderatore munificentissimo, sapientissimo, reduce dalle Venezie da letale morbo sanato*, Antonio Maria Canella, di umane lettere professore, gratulando offre, umilia, consacra questa Ode saffica. E. Legrand, *B. Ion.* Α', 286, 1072. (Γιὰ τὸν Canella βλ. Β. Μπόμπου Σταμάτη, «Ἀπὸ τὴν ἀλληλογραφία

την ανάγκη να διευρύνει τη γνώση του αρχαίου κόσμου όχι μόνο με την επίσκεψη των μνημείων του, τη συλλογή των λειψάνων του⁴ και των χειρογράφων που παρέδιδαν την πνευματική του παράδοση, αλλά αγάπησε

του Γκίλφορντ με τον Κάλλβο και τον Σολωμό», *Δελτίον της 'Ιονίου 'Ακαδημίας*, ἀφιέρωμα στὸν Α. Πολίτη, σ. 202). Βλ. επίσης Διονυσίου Σολωμοῦ, "Απαντα, τόμος τρίτος, *'Αλληλογραφία*. 'Επιμέλεια-μετάφραση-σημειώσεις Λίνου Πολίτη, 'Αθήνα 1991, σ. 133. Βλ. Ε. Legrand, *B. Ion.* Α', 286, 1072. 7) I. Lowndes, *Λεξικὸν τῆς ἀγγλικῆς καὶ ρωμαικῆς γλώσσης*, εἰς τὸ ὁποῖον προστίθεται μία σύντομος γραμματικὴ τῆς ἀγγλικῆς διαλέκτου, παρὰ τοῦ αἰδ. I. Λάουνδς... Corfù 1827, *B. Ion.* Α', 294, 1107. 8) Σπυρίδωνος ἱππέως Κονδοῦ Κερκυραίου, *Εἰσαγωγή εἰς τὴν σπουδὴν τῆς νεοελληνικῆς γλώσσης*, Κέρκυρα 1827. (Βλ. εὐχαριστήριον γράμμα τοῦ Γκίλφορντ πρὸς τὸν συγγραφέα: Β. Μπόμπου Σταμάτη, «'Ανέκδοτα γράμματα», ὁ.π., 'Επιστολὴ ἀρ. 17.) Ε. Legrand, *B. Ion.* Α', 294, 1107. 9) Σπυρίδωνος ἱππέως Κονδοῦ Κερκυραίου, *Εἰσαγωγή εἰς τὴν σπουδὴν τῆς νεοελληνικῆς γλώσσης*, Κέρκυρα 1827. Ε. Legrand, *B. Ion.* Α', 294, 1107. 10) [Constantin Koliades (ψευδώνυμο τοῦ γνωστοῦ Γάλλου λογίου Jean Baptiste de Chevalier)] *Ulysse-Homère ou du véritable auteur de l'Iliade et de l'Odyssée*, A Paris 1829. Ε. Legrand, *B. Ion.* Α', 303, 1150.

Προσθέτω καὶ τὸ ἐπίγραμμα τοῦ Κωνσταντίνου Ρωσσέτου γιὰ τὸν θάνατο τοῦ Γκίλφορντ ποὺ παραδίδει ὁ Γ. Τυπάλδος, *Ἱστορία*, σ. 61-62, τὸ ὁποῖο, ὅπως μᾶς πληροφορεῖ: ἐβγήκε εἰς τιμὴ τοῦ μιλόρδου, γραμμένο ἀπὸ ἔνανε ποὺ ἐλάβαινε κυβέρνι' ἀπὸ τὸ χέρι του: «Φεδερίκω Κόμητι Γυῖλφὸρδ / 'Αρχοντι πρώτῳ γενομένῳ τῆς 'Ιονίου 'Ακαδημίας / Κωνσταντίνος 'Ρωσσέτος. / Λυγρῷ παρ τύμβῳ χλοεραὶ κλαίοντο Γυῖλφὸρδ / Κακτεῖνον χειραὶ Πιερίδες καλέον / Τῶν ἔκλυεν Πάλλας, τοῖον δ' ἐφθέγγετο μῦθον / Αὐτὸς ἐτι ζῶει, φθίνεται οὐκ ἀρετῇ».

4. Σχετικὰ μετὰ τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Γκίλφορντ γιὰ τὴν ἑλληνικὴν ἀρχαιότητα βλ. Κ. Καιροφύλας, «'Η πρώτη ἐφημερὶς τῆς Ζακύνθου», *Φιλολογικὸς Νέος Κόσμος*, τχ. 2, 'Αθήνα, Φεβρουάριος 1935, σ. 37. 'Αναφέρεται ἐκεῖ ὅτι στὴν ἐφημερίδα τῆς Ζακύνθου *Gazetta delle Isole Ionie liberate*, φύλλο 24, 'Απριλίου 1814, καταγράφονται πληροφορίες γιὰ ἀνασκαφὰς τοῦ Γκίλφορντ στὴν 'Αθήνα, στὸ περιστύλιο τοῦ ναοῦ τοῦ 'Ολυμπίου Διὸς. Βλ. ἐπίσης Ε. Γιωτοπούλου Σισυλιάνου, «'Η Φιλόμουσος 'Εταιρεία καὶ οἱ ἑλληνικὲς ἀρχαιότητες», *Ἀμνητός, μνήμη Φ. 'Αποστολόπουλου*, 'Αθήνα 1984, σ. 191-253. Τὸ ἄρθρο παρέχει ἄγνωστες, ἐξαιρετικὰ ἐνδιαφέρουσες πληροφορίες ἀπὸ τὴν ἀνέκδοτη ἀλληλογραφία τοῦ Γκίλφορντ μετὰ τὸν Α. Λογοθέτη Χωματιανὸ καὶ τὴν σχετικὴ βιβλιογραφία. Βλ. ἐπίσης Β. Μπόμπου Σταμάτη, «'Ανέκδοτα γράμματα», σ. 63 καὶ σημ. 13, σχετικὰ μετὰ τὴν ἀπόφαση τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως νὰ ἐκπληρώσει τὴν ἐπιθυμία τοῦ Γκίλφορντ καὶ νὰ τοῦ σταλεῖ στὴν Κέρκυρα ἕνας μαρμάρινος θρόνος (Ναύπλιο 17.12.25) ΓΑΚ, 'Εκτελεστικόν, Φάκ. 196, 17-19. Πρβλ. καὶ ἐπιστολὴ τοῦ καθηγητῆ τῆς 'Ακαδημίας Κ. Σακελλαρόπουλου (14 Αὐγούστου 1827 — ἄφιξις στὸ Λονδίνον 4 'Οκτωβρίου, δέκα ἡμέρες πρὶν ἀπὸ τὸ θάνατο τοῦ Γκίλφορντ) Κέρκυρα, 'Αναγνωστικὴ 'Εταιρεία, 'Αρχεῖο Γκίλφορντ, Φ. VII, 46: «μετὰ κακοφαιισμόν μου ἀναγκάζομαι, ἐκτελῶν τὸ χρέος μου νὰ σᾶς φανερώσω ὅτι οὐ μόνον τὰ χειρόγραφα ἕως τῆς ὥρας ἐφάνησαν, ἀλλ' οὔτε περὶ τῶν γνωστῶν λίθων

τούς συγχρόνους του "Έλληνες⁵ τόσο ώστε άσπάστηκε τὸ δόγμα τους, σπούδασε τὴ γλῶσσα τους καὶ συνέλαβε τὴν ἰδέα τῆς ἀναβίωσης τῆς παιδείας τους.⁶ Στὴν πραγματοποίηση αὐτοῦ τοῦ ὁράματος, ποὺ τὸ ἐνίσχυσε ἡ φιλία του μὲ τὸν Καποδίστρια⁷ καὶ ἡ συνάντησή τους στὸ Συμβούλιο τῆς Βιέννης τὸ 1815,⁸ τῆς δημιουργίας δηλαδὴ ἑνὸς πανεπιστημίου στὸν ἑλληνικὸ χῶρο μὲ σκοπὸ τὴν πνευματικὴ ἀναγέννηση τῶν σκλαβωμένων 'Ελλήνων, ὁ Γκίλφορντ ἀφιέρωσε μεγάλο διάστημα τῆς ζωῆς του καὶ μεγάλο μέρος τῆς περιουσίας του. Εἶχε ἀρχίσει ἀπὸ πολὺ ἐνωρὶς τὶς προσπάθειες γιὰ τὴν ἔδρυσή καὶ καλὴ ὁργάνωσή τοῦ Πανεπιστημίου⁹ καὶ εἶναι

καὶ ἀγαλμάτων ἔλαβον εἰσέτι καμμίαν εἶδῃσιν... ὁ Καραβοκώρης ἀνεχώρησε χωρὶς νὰ φανερῶσι εἰς κανένα οὔτε ποῦ κατέθηκε τοὺς λίθους του, εἴτε κἂν ἐὰν τοὺς ἔφερε».

5. Βλ. Ε. Ἀγγελομάτη Τσουγκιράκη, «Οἱ περιηγήσεις τοῦ λόρδου Guilford στὴν Ἑλλάδα». Ἀνάτυπο ἀπὸ τὰ *Πρακτικὰ τοῦ Ε' Διεθνoῦς Παιονίου Συνεδρίου* (1986), Ἀργοςτὸλι 1990, σ. 76, ὅπου σὲ γράμματά του ἐκδηλώνει τὴν ἀγάπὴ καὶ τὸν θαυμασμὸ του γιὰ τοὺς συγχρόνους του "Έλληνες: I do not believe that any other nation in the world could have done so much for itself under so long and sever a bondage. Πρβλ. ἐπίσης καὶ ὅσα γράφει σὲ ἐπιστολὴ του πρὸς τὸν Ἰγνάτιο Οὐγγαροβλαχίας τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1818: ... la nation (ἐννοεῖ τὸ ἑλληνικὸ) à la quelle j'appartiens par le coeur comme vous par la naissance. Ἐμμ. Πρωτοψάλτης, *Ἰγνάτιος Οὐγγαροβλαχίας* (1766-1828), Μνημεῖα τῆς Ἑλληνικῆς Ἱστορίας, τόμος τέταρτος, τεῦχος II, Ἀθήνα 1961, σ. 90. Βλ. ἐπίσης καὶ ὅσα γράφει στὸν ἀρμολὴ Adam ἀπὸ τὴν περιοδεία του στὴν Ἰθάκη τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1827: for there is no part of the world where the natives have greater natural abilities or a greater desire of instruction. Β. Μπόμπου Σταμάτη, «Ἀνέκδοτα γράμματα», σ. 73.

6. G. P. Henderson, *ὁ.π.*, σ. 26-27.

7. Ἡ σχέση τοῦ Γκίλφορντ μὲ τὸν Καποδίστρια καὶ ἡ συνεργασία τους γιὰ τὰ ἐκπαιδευτικὰ πράγματα προκύπτει καὶ ἀπὸ ἓνα ἀπὸ τὰ τελευταῖα γράμματά του, ὅταν εἶναι ἄρρωστος στὸ Λονδίνο (19 Σεπτεμβρίου 1827) καὶ βρίσκεται ἐκεῖ γιὰ λίγο καὶ ὁ Καποδίστριας μετὰ τὴν ἐκλογὴ του. Ὁ Γκίλφορντ τοῦ γράφει καὶ τὸν παρακαλεῖ νὰ τοῦ διαθέσει λίγο χρόνο, γιὰτὶ ἔχει νὰ τοῦ ἐκθέσει *mille choses au sujet de l'éducation de ces jeunes gens*.

8. Βλ. Ἑλένη Ε. Κούγκου, *Ἰωάννης Καποδίστριας, Ὁ ἄνθρωπος - ὁ διπλωμάτης*, Ἀθήνα 1986, σ. 58.

9. Βλ. ἐπιστολὴ τοῦ Γκίλφορντ πρὸς τὸν Ἰγνάτιο Οὐγγαροβλαχίας, *ὁ.π.*, ὅπου τὸν Ἰανουάριο 1818 τοῦ ζητεῖ τὸν κανονισμὸ τοῦ «Πανεπιστημίου τοῦ Βουκουρεστίου» ποὺ εἶχε ἐκεῖνος ἱδρύσει: «et j'ose vous prier de m'indiquer les moyens dont vous vous êtes servi pour réussir, et surtout de m'instruire des règlements que vous avez adoptés pour votre université de Bucarest: du nombre des professeurs; de la discipline des jeunes gens; de leurs vacances; des prix qu'ils recoivent; des châtiments qu'il subissoient, et de l'autorité qui avoient les chefs de l'établissement». Τὸ πιθανότερο εἶναι νὰ τοῦ ἔστειλε ὁ Ἰγνάτιος αὐτὸ ποὺ ζητοῦσε καὶ ἴσως ἀποτελέσει τὸ ὑπόδειγμα γιὰ τὸν κανονισμὸ τῆς Ἰονίου Ἀκαδημίας.

ἄφρονες οἱ μαρτυρίες πού στηρίζουν αὐτὴ τὴ θέση. Τὸ Πανεπιστήμιο, τὸ ἀγαπημένο παιδί τῶν γηραιῶν του, ὅπως τὸ ὀνόμαζε συχνά, ἦταν ἡ μόνη φροντίδα του τὴν τελευταία περίοδο τῆς ζωῆς του. Διέθετε τὸ μεγαλύτερο μέρος τῶν εἰσοδημάτων του γιὰ τὶς σπουδὲς στὴν Εὐρώπῃ νέων Ἑλλήνων πού εἶχε ἐπιλέξει, μὲ τὸ σκοπὸ νὰ τοὺς χρησιμοποιήσει ὡς καθηγητὲς τοῦ Πανεπιστημίου καί, ὅταν λειτούργησε, πλήρωνε ὁ ἴδιος μισθοὺς πού δὲν ἐκάλυπτε ἡ κρατικὴ ἐπιχορήγηση καθὼς καὶ ὑποτροφίες ἑνὸς μεγάλου ἀριθμοῦ φοιτητῶν, τῶν παιδιῶν του ὅπως τὰ ὀνόμαζε.¹⁰ Φρόντιζε γιὰ τὴν καλὴ λειτουργία τοῦ Πανεπιστημίου σὲ ὅλες τὶς λεπτομέρειες, παρακολουθοῦσε ἀπὸ κοντὰ τὸ ἔργο τῶν καθηγητῶν στὴν αἴθουσα τῆς διδασκαλίας καὶ τὴ ζωὴ καὶ πρόοδο τῶν φοιτητῶν, ἀφοῦ ἡ μεγαλύτερη εὐτυχία του ἦταν, ὅπως δήλωνε σὲ κάθε εὐκαιρία, ἡ πρόοδος πού διαπίστωνε κατὰ τὶς δημόσιες ἐξετάσεις τοὺς καὶ ἡ δίψα τοὺς γιὰ μάθηση. Ὁ Γκίλφορντ ἐπισκέφτηκε γιὰ πρώτη φορὰ τὴν Ἑλλάδα τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1791.¹¹ Ἐφθασε στὴν Κέρκυρα, ὅπου στίς 24 Ἰανουαρίου ἀσπά-

10. Τὸν Ἰούνιο τοῦ 1826, ἀπὸ τοὺς 211 φοιτητὲς περίπου 50 σπουδάζουν μὲ δικὰ τοὺς ἔξοδα, οἱ ὑπόλοιποι προφανῶς εἶναι ὑπότροφοι τοῦ Γκίλφορντ. Τὴν πληροφορία μᾶς δίνει ὁ ἔφορος τῆς Ἀκαδημίας Ι. Καρνανδινὸς (ἢ Καρναντηνὸς) στὴν ἐπίσημη ἐκθεσὴ του, πού διάβασε στίς 3 Ἰουνίου 1826, κατὰ τὴν τελετὴ τοῦ τέλους τοῦ σχολικοῦ ἔτους. Βλ. Παπαδόπουλος-Βρεττός, *Βιογραφικά*, σ. 113. Βλ. καὶ σ. 95, σημ. α, ὅπου ὁ Παπαδόπουλος ἀναφέρει: «Ὁ γενναῖος Γίλφορντ ἐδίδεν εἰς τοὺς τροφίμους του μαθητὰς ἀπὸ 8 ἕως 25 τάλληρα τὸν μῆνα, κατὰ τὴν ἡλικίαν καὶ τὰς ἀνάγκας των. Ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν ἔφθασεν ἕως ἑκατὸν ἐξήκοντα». Ἀλλὰ καὶ τοὺς μισθοὺς καθηγητῶν ἐπλήρωνε ὁ ἴδιος, ἐκείνων πού ἡ κυβέρνηση ἐθεωροῦσε πολυτέλεια γιὰ τὴν Ἀκαδημία ὅπως ὁ καθηγητὴς τῆς μουσικῆς καὶ τῆς Ἀρχαιολογίας. Βλ. σχετικὴ ἐπιστολὴ του: Β. Μπόμπου-Σταμάτη, «Ἀνέκδοτα γράμματα», σ. 67-68 καὶ σ. 63-69, ὅπου στίς ἐπιστολές του πρὸς τὸν ἐξαδελφὸ του λόρδο Bathurst ἐκφράζεται μὲ ξεχωριστὴ στοργὴ καὶ τρυφερότητα γιὰ τὰ παιδιά του, τοὺς φοιτητές. Ὅπως εἶναι ἐπίσης γνωστὸ ὅτι ἀπὸ τοὺς 14 καθηγητὲς οἱ 7 σπούδασαν ἢ προετοιμάστηκαν γιὰ τὸ ἔργο τους, μὲ ἔξοδα δικὰ του, ἐνῶ ἄλλοι συνέχιζαν τὶς σπουδὲς τους στὴν Εὐρώπῃ. Ἐπίσης καθηγητὲς, ὅπως ὁ Ἀσώπιος, πήγαιναν στίς διακοπὲς τῶν μαθημάτων στὴν Εὐρώπῃ γιὰ τὴν ἐνημέρωσή τους. Βλ. ΑΓΚ, Φ. VII, 71.

11. Σχετικὰ μὲ τὸ πρῶτο αὐτὸ ταξίδι τοῦ Γκίλφορντ στὴν Ἑλλάδα (1791-1792) καθὼς καὶ τὴ δεύτερη μεγάλη περιήγησή του (1810-1813) βλ. Ἑλένη-Νίκη Ἀγγελομάτη-Τσουγκαράκη, «Οἱ περιηγήσεις τοῦ λόρδου Guilford στὴν Ἑλλάδα», σ. 71-82. Στὴ Βιβλιοθήκη τοῦ Βρετανικοῦ Μουσείου (Add. 61981 καὶ Add. 61982) διασώζεται ἡ ἀλληλογραφία τοῦ Γκίλφορντ μὲ τὴν ἀδελφή του Anne καὶ τὸν σύζυγό της λόρδο Sheffield κατὰ τὴν ἐποχὴ τῶν παραπάνω περιηγήσεων. Ἀνακοινώνονται στοιχεῖα ἀπὸ αὐτὴ τὴν πηγή. Ἐνδιαφέρουσα θὰ εἶναι ἡ δημοσίευση τῶν ἐπιστολῶν πού ὑπόσχεται ἡ σ. ἀφοῦ μάλιστα δὲν ὑπάρχει ταξιδιωτικὸ ἡμερολόγιό τοῦ Γκίλφορντ. Δὲν συμμερίζομαι τὴ δυσπιστία τῆς σ. ὡς πρὸς τὸ γεγονός ὅτι ὁ Γκίλφορντ ἀσπάστηκε

στηκε την ὀρθοδοξία.¹² Συνέχισε τὸ ταξίδι του, ἐπισκέφτηκε τὴν Πρέβεζα,¹³ ἔζησε λίγο καιρὸ στὸ μοναστήρι τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου στὴν Ἀγία

τὴν ὀρθοδοξία. Εἶναι φυσικό, ἀφοῦ μὲ κάθε τρόπο ἤθελε νὰ τὸ κρατήσει μυστικό ἀπὸ τὴν οἰκογένεια καὶ τὴν ἀγγλικὴ κοινωνία, νὰ εἶναι πολὺ προσεκτικὸς στὴν ἀλληλογραφία του μὲ τὸ στενὸ οἰκογενειακὸ περιβάλλον του.

12. Βλ. Γ. Προσαλέντης, *Ἀνέκδοτα χειρόγραφα ἀφορῶντα τὴν κατὰ τὸ δόγμα τῆς Ὀρθόδοξου Ἐκκλησίας Βάπτισιν τοῦ Ἀγγλοῦ Φιλέλληνο Κόμητος Γκίλφορντ, νῦν τὸ πρῶτον ἐκδιδόμενα ὑπὸ Λαυρεντίου Σ. Βροκίνη*, Κέρκυρα 1879. Kallistos Ware, «The fifth Earl of Guilford (1766-1827) and his secret Conversion to the Orthodox Church», στὸν τόμο *The Orthodox Churches and the West*, Oxford 1976. Γ. Τυπάλδος-Ἰακωβάτος, *Ἱστορία τῆς Ἰόνιας Ἀκαδημίας*, Ἀθήνα 1982, σ. 8-9. Γ. Δ. Μεταλληνός, «Ὁ Κόμης Φρειδ.-Δημήτριος Γκίλφορντ καὶ ἡ ἰδεολογικὴ θεμελίωσις τῶν θεολογικῶν σπουδῶν τῆς Ἰονίου Ἀκαδημίας», *Ἀνάτυπο ἀπὸ τὴν Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρίδα Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν*, 27 (1986). Σχετικὰ μὲ τὴν ἀμφισβήτηση τῆς εἰλικρίνειας τῆς στροφῆς τοῦ προτεστάντη Γκίλφορντ στὴν ὀρθοδοξία ἀπὸ τοὺς κύκλους τοῦ Πατριαρχείου, στάση ποὺ πρέπει νὰ ἀποδοθεῖ μᾶλλον στὴ σχέση του μὲ τὸν Α. Κοραΐ, βλ. Κυριακὴ Μαμῶνη, «Ἀγῶνες τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου κατὰ τῶν Μισσιοναρίων», *Μνημοσύνη* 8 (1980-81), σ. 186. Ἐπίσης τῆς Ἰδίας, «Τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο καὶ ὁ Κοραΐσμός», *Πρακτικὰ Συνεδρίου Κοραΐς καὶ Χίος* (Χίος 11-15 Μαΐου, 1983), τόμος Β', Ἀθήνα 1985, σ. 185-197. Ἐχῶ νὰ προσθέσω ἀκόμη μιὰ ἀνέκδοτη πληροφορία ποὺ ἡ Κ. Μαμῶνη εἶχε τὴν καλοσύνη νὰ μοῦ παραχωρήσει ἀπὸ τὶς πηγὰς ποὺ χρησιμοποιοῦ στὴν ἐργασία της (Ἀθήνα, Μουσεῖο Μπενάκη, Κώδικας 69, φ. 32α Ταμείου Ἀνταλλαξίμων). Ἐπιστολὴ τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς Κωνσταντινουπόλεως πρὸς τὴν Τοπικὴ Ἐπιτροπὴ τῆς Σμύρνης, 22 Φεβρουαρίου 1837 (οἱ ἐπιτροπὲς εἶχαν συσταθεῖ μὲ σκοπὸ τὴν ἐποπτεία τῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ ἐκπαιδευτικῶν πραγμάτων καὶ τὴ συντονισμένη ἀντίδραση τῆς Ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας στὶς δραστηριότητες τῶν μισσιοναρίων). Ἀναφέρεται ἡ παραπάνω ἐπιστολὴ στὸ βιβλίον τοῦ Κυριακοῦ Λαμπρύλου Χατζῆ Νικολάου, *Ὁ μισσιοναρισμὸς καὶ προτεσταντισμὸς εἰς τὰς Ἀνατολάς*, Σμύρνη 1836: «Καὶ διότι συνιστᾷ ἐκθειάζων τὸν Κ. Γυλφόρντον, ὡς ἀληθῶς φιλέλληνα καὶ εὐεργέτην, ἐν ᾧ σαφέστατα γνωρίζομεν καὶ τὰ πράγματα λαμπρῶς ἀπέδειξαν, ὅτι αὐτὸς ἐ χρημάτισεν ὁ Μέγας Φθορεὺς τῆς Ἐπτανήσου καὶ Ἑλλάδος μὲ τὰς φαινομένας εὐεργεσίας του, μόνον σκοπὸν ἐχούσας τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ λουθηροκαλβινισμοῦ καὶ τὴν διαφθορὰν τοῦ ἔθνους διὰ τῆς ἀνατροφῆς τῆς Νεολαίας μας».

13. W. M. Leak, *Travels in Northern Greece* 1, 184, ὅπου στὸ ἡμερολόγιό του ἀναφέρει: «Preveza, June 2nd, 1805. Mr North gave 500 piastres towards the establishment of a school, by means of which and other donations, a small house was built at the gate of the principal church. It has since been converted into a court of justice, but there is a school in which writing is taught, with a sufficiency of ancient Greek to read the Testament». Ὁ Ζ. Δ. Ferriment, ποὺ παραθέτει τὸ ἀπόσπασμα, παρατηρεῖ: «This shows that from the first, when his means were yet slender, his chief care was for the education of the people to prepare them for emancipation», *ὁ.π.*, σ. 78.

Μαύρα, ήρθε στην Ίθακη όπου πέρασε αρκετό χρονικό διάστημα.¹⁴ Πέρασε στην Κεφαλλονιά και από εκεί στη Ζάκυνθο. Διέκοψε εκεί την περιήγησή του γιατί αρρώστησε ο πατέρας του και τον κάλεσε κοντά του. Κατά το ταξίδι της επιστροφής, στις αρχές του 1792, πέρασε από τη Βιέννη, όπου τύπωσε ανώνυμα την πινδαρική «Ὁδὴ Αἰκατερίνη εἰρηνοποιῶ» στα ἑλληνικά και λατινικά, διέκοψε το ταξίδι του στη Φραγκφούρτη και γύρισε στο Λονδίνο.¹⁵ Στις 5 Αὐγούστου του 1792 πέθανε ο πατέρας του ο οποίος

14. Ὁ Παπαδόπουλος Βρετὸς ἀναφέρει ὅτι ὁ Γκίλφορντ ἔζησε στην Ίθακη «ἐπέκεινα ἐνὸς ἔτους» Παραθέτει ἐπίσης σὲ μετάφραση ἐπιστολὴ τοῦ Γκίλφορντ στὰ ἰταλικά πρὸς τὸν ἱερέα Πέτρο Βούλγαρη στὴν Κέρκυρα, μὲ χρονολογία: *Θιάκη, 5 Αὐγούστου 1791*. Στοιχεῖο στὸ ὁποῖο στηρίζει τὴ θέση του ὅτι ὁ Γκίλφορντ συνέθεσε τὴν Ὁδὴ στὴν Ίθακη. Βλ. Παπαδόπουλος Βρετὸς, *Βιογραφικά*, σ. 7, 9. Τὴν ἴδια θέση ἀλλοστε ἐπιβεβαιώνει καὶ ἡ ἀφιέρωση στὸ ἀντίτυπο τῆς Ὁδῆς ποὺ ἀνήκει στὴ Γεννάδειο Βιβλιοθήκη: «To Sr George Baker, from the Author the hon. Frederic North written in the Island of Ithaca». Ὁ ἀποδέκτης εἶναι ὁ γνωστὸς George Baker (1722-1809), γιαντὸς τοῦ βασιλιᾶ Γεωργίου Γ' ποὺ σπούδασε στὸ Eton καὶ τὸ Cambridge, Baronet ἀπὸ τὸ 1776. Ἀπὸ τὸ 1785-1795 ἐξελέγη 9 φορές πρόεδρος τῶν ἱατρῶν, εἶχε μιὰ βαθιὰ ἐπιστημονικὴ κατάρτιση καὶ ἔκαμε σοβαρὰς ἐπιστημονικὰς ἀνακαλύψεις. Εἶχε καὶ φιλογονικὰ ἐνδιαφέροντα καὶ ἔγραψε στὰ λατινικά πεζὰ καὶ ἐπιγράμματα. Βλ. ἐπίσης Μ. Κ. Πετρόχειλος, «Ἡ οἰκογένεια Μαυρομματαίων ἐκ Κατοῦνας Ἀκαρνανίας», *Ἑπετηρίδα Ἑταιρείας Στερεοελλαδικῶν Μελετῶν* 3 (1971-1972) 303-304, ὅπου δημοσιεύεται ἐπιστολὴ τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ πρὸς τὸν Φρειδερίκον Νόρτον στὴν Ίθακη: 1206 (1790) Ἀπριλίου 11. Ὁ Ἀλῆς ἐκφράζει τὴν ἐπιθυμίαν του νὰ τὸν γνωρίσει καὶ τὸν προσκαλεῖ: «Σὰς προβάλλω αὐτὸ τὸ ζαχμέτι ἀπὸ τὸν πόθον ὅπου ἔλαβα διὰ νὰ γνωρίσω τὸ εὐγενικὸ σου ὑποκείμενο, ἀφοῦ μὲ εἰδοποίησεν ὁ φίλος μας Μ(ουσί)ου Λαπαλάς, ὅτι ἀπόκειται καὶ εἰς τὴν ἐξοχότητά σου ἡ ἴδια ὄρεξις». Ἡ χρονολογία πρέπει νὰ διορθωθεῖ: 1791 ἀντὶ 1790. Τὴν πληροφορίαν ὀφείλω στὸν ἱστορικὸ Κ. Κόμη. Τὸν εὐχαριστῶ.

15. Ἀπὸ τὸν Γ. Προσαλέντη, ὁ.π., ἔχουμε τίς ἐγκυρότερες πληροφορίες γιὰ τὴν πορεία τοῦ πρώτου ταξιδιοῦ τοῦ Γκίλφορντ στὴν Ἑλλάδα. Οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς βιογράφους του ὡς σήμερα παραδίδουν τὰ γεγονότα συγκεχυμένα καὶ ἀναφέρουν ὅτι ὁ Γκίλφορντ ταξίδεψε στὴν Ἑλλάδα, ἔφθασε στὴν Κωνσταντινούπολη καὶ γύρισε στὴν Κέρκυρα καὶ ἀσπάστηκε τὴν ὀρθοδοξίαν. Ὁ F. Walton, «Etoniana in the Genadii Library», in *Etoniana*, 1974, No 130, 524-527, εἶναι, νομίζω, ὁ μόνος ποὺ ἔχει ἀξιοποιήσει τίς πληροφορίες ποὺ παρέχει ὁ Προσαλέντης. Ἔτσι ἀποδέχεται τὴ σωστὴ χρονολογία τῆς ἀφίξεως τοῦ Γκίλφορντ στὴν Κέρκυρα: τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1791 καὶ τὴ διακοπὴ τοῦ ταξιδιοῦ του στὴ Ζάκυνθο. Ὑποστηρίζει ἐπίσης τὴν ἄποψη ὅτι ὁ Γκίλφορντ κατὰ τὸ ταξίδι τῆς επιστροφῆς του καὶ παραμονὴ του γιὰ λίγο στὴ Βιέννη, ἐξέδωκε ἐκεῖ καὶ ὅχι στὴ Λιψία, τὴν Ὁδὴ Αἰκατερίνη Εἰρηνοποιῶ, ποὺ τοῦ τὴν εἶχε ἐμπνεύσει ἡ συνθήκη τοῦ Γαλατσίου (11 Αὐγούστου 1791) καὶ τὴν εἶχε συνθέσει στὴν Ίθακη, ὅπου βρισκόταν τὸν Αὐγούστο τοῦ 1791. Τυπογραφικὰ στοιχεῖα ἐνισχύουν τὴν ἄποψίν του, ὅπως γράφει (ὁ.π., σ. 523, σημ. 28), ὅτι τυπώθηκε στὸ γνω-

υπήρξε μια σημαντική πολιτική προσωπικότητα.¹⁶ Ο ίδιος ο Φρειδερίκος Νόρθ ανέλαβε διάφορα αξιώματα, ανάμεσα σ' αυτά τα σημαντικότερα: του Γραμματέα του Αντιβασιλέα της Κορσικής (1793-1795)¹⁷ και του Κυβερνήτη της Κεϋλάνης (1798-1805). Από το 1805 ταξιδεύει στην Ευρώπη, θα μείνει αρκετό καιρό στην Ιταλία. Από το 1810 ταξιδεύει και πάλι στην Ελλάδα,¹⁸ όπου το 1814 τον τίμησαν με τη θέση του Προέδρου της Φιλομούσου Έταιρείας αναγνωρίζοντας τα θερμά φιλελληνικά του αισθήματα, μια διάκριση που τον συγκίνησε.¹⁹ Ίσως θα έπρεπε να επιση-

στο τυπογραφείο της Βιέννης του Baumeister. Από τα στοιχεία που δίνει ο Προσαλέντης αξίζει να διορθώσουμε το ακόλουθο: ο αυτοκράτορας στο οποίο την αναγόρευση παρευρέθη ο Γκίλφορντ θα πρέπει να υποθέσουμε ότι ήταν ο Φραγκίσκος που διαδέχθηκε τον Λεοπόλδο Β' και στέφθηκε στις 14 Ιουλίου του 1792 στην Φραγκφούρτη ή «Ελεανούπολη» όπως την αναφέρει ο Προσαλέντης.

Θα ήθελα εδώ να διατυπώσω την ακόλουθη υπόθεση: Είναι γνωστό ότι στην Ιθάκη, όπου αναφέρεται ότι ο Γκίλφορντ έζησε για ένα χρόνο, βρίσκονται άγκυροβολημένα τα 24 καράβια του Λάμπρου Κατσώνη, τα περισσότερα υπό ρωσική σημαία. Στις αρχές του Ιουνίου 1791 ο Κατσώνης με τον στρατηγό Ταμάρα απέπλευσαν από την Τεργέστη για την Ιθάκη. Μετά τη συνθήκη του Γαλατσίου τον Αύγουστο του 1791, όπου υπέγραψαν οι Ρώσοι οκτάμηνη άνακωχή με τους Τούρκους, τα καράβια υπό ρωσική σημαία εγκατέλειψαν τις ελληνικές θάλασσες. Τότε ο Κατσώνης υποχρεώθηκε ν' αναστείλει την δράση του και παρέμεινε απογοητευμένος από τον τερματισμό των έχθροπραξιών. Άλλη μια ευκαιρία απελευθερώσεως των Ελλήνων είχε χαθεί» (βλ. Α. Βακαλόπουλος, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, Έκδοτική Αθηνών, τόμ. ΙΑ' σ. 92-93). Ίσως θα μπορούσαμε να υποθέσουμε ότι σ' αυτό το κλίμα ο Γκίλφορντ έγραψε την *Ωδή* του στην Ιθάκη τον Αύγουστο του 1791.

16. Βλ. *Dictionary of National Biography*, c.e.: Oxford 1975, vol. I, p. 1505/604. Βλ. επίσης Ι. Γεννάδιος, *Βιογραφικά δοκίμια*, σ. 523: «Ὡν δὲ ὁ πατήρ του, συνήθως γνωστός ὡς Λόρδος Νόρθ, ὁ ἐπὶ Γεωργίου Γ' περιλάλητος πρωθυπουργός, ἐκεῖνος ὅστις, ἐφαρμόζων τὴν ἀποικιακὴν πολιτικὴν τοῦ Βασιλέως, ἀπώλεσε τὰς δεκατρεῖς Ἀμερικανικὰς πολιτείας, πυρῆνα τῆς νῦν μεγάλης καὶ εὐδαίμονος Συμ-πολιτείας».

17. Βλ. F. H. Marchal, «Lord Guilford», p. 41. 'Απ' αὐτὴ τὴ θέση δημούργησε καλὰ σχέσεις μὲ τοὺς παπικοὺς κύκλους: «and in hat capacity conducted negotiations with the Holy See of Rome, where in he won great popularity. That he became *persona grata* with the Roman See is a testimonial to his affability and is the most remarkable in view of his recent conversion to the Greek Orthodox faith». Γιά περισσότερα σχετικά στοιχεία βλ. D. Ferriman, *ὁ.π.*, σ. 80.

18. Γιά τὸ δεύτερο ταξίδι τοῦ Γκίλφορντ, ἡ τουλάχιστον γιὰ ἓνα μέρος του, ἔχουμε πληροφορίες ἀπὸ τὸν ἀνεψιό του, γιὼ τῆς ἀδελφῆς του, Frederic Sylvester North Douglas, *An Essay on certain points of Resemblance between the ancient and modern Greeks*, London 1813. Βλ. Leonora Navari, «Guilford Associations in the Gennadius Library», *The Griffon*, N.S. 1-2, Athens 1985-1986.

19. Βλ. Ἑλλή Γιωτοπούλου Σισιλιάνου, «Ἡ Φιλόμουςος Ἑταιρεία», ὅπου καὶ

μάνουμε ἐδῶ ὅτι ὁ Γκίλφορντ εἶχε ἓνα σπάνιο ἥθος καὶ εὐγενικό καὶ εὐαίσθητο χαρακτήρα,²⁰ τῇ διαμόρφωση τοῦ ὁποῖου ὀφείλει ἀσφαλῶς στὸ οἰκογενειακὸ περιβάλλον του, ἀφοῦ εἶχε τὴν εὐτυχία νὰ ζήσει σὲ μιὰ ἀρμονικὴ καὶ ἰδιαίτερα στοργικὴ οἰκογένεια.²¹ Ἦταν θαυμάσιος συζητητὴς, φιλικὸς πρὸς τοὺς ἀνθρώπους, δημιουργοῦσε πάντοτε εὐχάριστη καὶ θερ-

ῆ σχετικὴ βιβλιογραφία. Κατὰ τὴν παραμονή του στὴν Ἀθήνα ὁ Γκίλφορντ ἔδωσε δείγματα τοῦ φιλελληνισμοῦ του. Στὸ Ἀρχεῖο τοῦ Γκίλφορντ τῆς Ἀναγνωστικῆς Ἑταιρείας Κέρκυρας ἔχει διασωθεῖ ἑγγράφο (ἀπόδειξη παραλαβῆς) τῆς Φιλομούσου Ἑταιρείας τῶν Ἀθηνῶν μὲ ἡμερομηνία 9 Μαρτίου 1813, ἀπὸ τὸ ὁποῖο προκύπτει ὅτι ὁ Γκίλφορντ εἶχε δωρήσει στὴν πόλη ποσὸ χρημάτων γιὰ τὴν ἀνέγερση πύργου ὠρολογίου στὴν ἀγορὰ καὶ δωρεὰ στὴν ἐκκλησίᾳ τῆς Μεγάλης Παναγίας (βλ. Δ. Κυριάκη, *ὁ.π.*, σ. 30 Φ. II 5). Ἀναφέρεται ἐπίσης ὅτι ἐδαπάνησε γιὰ τὴν κατασκευὴ κρήνης τῆς ὁποίας ἔχει διασωθεῖ ἡ μαρμαρινὴ ἐπιγραφή. Ὁ Γκίλφορντ ἔστειλε ἀπὸ τὸ Λονδίνο τὸ «ἐξ ὀπτιῆς γῆς» ἐκμαγεῖο τῆς Καρυάτιδος ποῦ ἀπήγαγε ὁ Ἑλγιν. Βλ. I. Γενναδίου, *Βιογραφικά*, σ. 526-527 καὶ σημ. 1, ὅπου σημειώνει ὅτι ἔχει τὴν πληροφορία ἀπὸ τὸν Dodwell, *A Classical Tour through Greece*, London 1819, I, σ. 353 καὶ T. S. Hughes, *Travels in Sicily, Greece and Albania*, London 1820, I, σ. 158. Βλ. Ἑλλή Γιωτοπούλου, *ὁ.π.*, σ. 236-237 ὅπου ὁ Α. Λογοθέτης σὲ ἐπιστολὴ του τῆς 15 Μαρτίου 1829 πληροφορεῖ τὸν Γκίλφορντ ὅτι ἔλαβε τὴ γύψινη Καρυάτιδα. Ὑστερα ἀπὸ τὴν τιμητικὴ διάκριση ποῦ τοῦ ἔκαμε ἡ Φιλομούσος Ἑταιρεία μὲ τὸ νὰ τὸν ἐκλέξει «Ἐφορο τῶν Ἐφόρων», ὁ Γκίλφορντ ἐξέφρασε τίς εὐχαριστίες του μὲ τὴ γνωστὴ ἐπιστολὴ του ὅπου ὑπογράφει: *Πολίτης Ἀθηναῖος...* Δημοσιεύτηκε ἀργότερα στὸ περιοδικὸ *Ἑρμῆς ὁ Λόγιος*, τεύχος 5, 1 Μαρτίου 1817. Ἀναφέρω καὶ μιὰ πολὺ μεταγενέστερη καὶ λίγο γνωστὴ ἀναδημοσίευση τῆς ἴδιας ἐπιστολῆς ἀπὸ τὸν Δ. Καμπούρογλου, «Ὁ Γκίλφορντ πρόεδρος τῶν Φιλομούσων Ἀθηνῶν», ἐφημ. *Λίπυλον*, 28 Φεβρουαρίου 1911, σ. 1-2. Τὴν πληροφορία ὀφείλω στὸν καθηγητὴ Ν. Πανταζόπουλο καὶ τὸν εὐχαριστῶ. Βλ. σχετικὰ μὲ τὴν ἐπιστολὴ Γ. Μεταλληνός, «Γκίλφορντ-Βάμβας καὶ ἓνα ἱστορικὸ γράμμα», *Παρουσός* 25 (1983) 500-509. Ὁ Γκίλφορντ δὲν ἀποχωρίστηκε ποτὲ τὸ δῶρο τῆς Φιλομούσου Ἑταιρείας, τὸ χρυσὸ δακτυλίδι μὲ τὸ ἐμβλημα τῆς: τὴ γλαύκα, Α. Παπαδόπουλος Βρετός, *ὁ.π.*, σ. 31.

20. Ὁ F. H. Marshall κλείνει τὸ ἄρθρο του «Lord Guilford and the Greece», *The Link* 2 (1938) σ. 47 μὲ τίς ἀκόλουθες πολὺ χαρακτηριστικὲς παρατηρήσεις: «His command of foreign languages, his versatile ability, his enthusiasm and power to arouse enthusiasm in those with whom he was brought into contact were generally recognized. He had the qualities of an enthusiast, and these qualities will be remembered, when certain defects of eccentricity and over-sanguineness are forgotten».

21. Ὁ Walpole ποῦ ἐπισκέφθηκε τὴν οἰκογένεια τὸ 1787 περιγράφει τὴν ἀτμόσφαιρα: «I never saw a more interesting scene. Lord North's spirits, good humour, wit, sense drollery as perfect as ever the unremitting attention of Lady North and his children most touching... if ever loss of sight could be compensated, it is by so affectionate family», (Letters, IX, 114) *Dictionary of National Biography*, c.e., v. I, p. 1505/604.

μὴ σχέση. Εἶναι πολλὰς οἱ σχετικὰς ἀναφορὰς ἀνθρώπων πρὸς τὸν γνώρισαν ἢ ἐξήσαν κοντά του γιὰ λίγο ἢ περισσότερο χρόνο. Καθὼς ἦταν γλωσσομαθέστατος, ἀφοῦ μιλοῦσε ὅλες τὶς εὐρωπαϊκὰς γλῶσσας μὲ ἀνέση, δὲν εἶχε πρόβλημα ἐπικοινωνίας. Ἀλλὰ κυρίως τὸν χαρακτηρίζει ἡ καλοσύνη καὶ τὸ πάθος γιὰ τοὺς σκοποὺς πρὸς οἷχε θέσει. Ἀπὸ τὶς πρῶτες ἐπισκέψεις του στὴν Ἑλλάδα ἔδειξε τὰ θερμὰ φιλελληνικά του αἰσθήματα καὶ κέρδισε σύντομα τὴν ἐκτίμησιν καὶ τὴν ἀγάπην τῶν Ἑλλήνων, γεγονὸς πρὸς ἐπισημαίνου καὶ οἱ συμπατριῶτες του περιηγητὲς Holland καὶ Tutner.²²

Τὸ 1817, μετὰ τὸ θάνατον καὶ τοῦ δευτέρου ἀδελφοῦ του,²³ γίνεται ὁ πέμπτος κόμης τοῦ Γκίλφορντ. Ἐκτὸς ἀπὸ τὸν τίτλον πολλὰπλασιάζονται καὶ οἱ οἰκονομικὰς του δυνατότητες, γεγονὸς πρὸς τὸν διευκολύνει τὴν πραγματοποίησιν τῶν σχεδίων του γιὰ τὴν πρόδοτον Ἀκαδημίας.²⁴ Τὸν ἴδιον χρόνο τὰ Ἰόνια νησιά ἀπέκτησαν τὸν Καταστατικὸν χάριτον τους, ὅπου τὸ Κεφάλαιον Α', ἀρθρ. 23, ἀναφερόταν στὴν ὀργάνωσιν τόσο τῆς Στοιχειώδους Ἐκπαιδεύσεως, ὅσον καὶ τὴν ἰδρυσιν μιᾶς Ἀκαδημίας γιὰ τὰ διάφορα εἶδη τῶν ἐπιστημῶν.

22. Βλ. Ε. Γιωτοπούλου Σισιλιάνου, ὁ.π., σ. 208, σημ. 58. Βλ. ἐπίσης καὶ Ζ. D. Ferriman, ὁ.π., σ. 80-82, ὅπου παραθέτει πολλὰς σχετικὰς πληροφορίες, 94-97 καὶ passim. Χαρακτηριστικὸν ἐπίσης θεωρῶ τὸ ὅτι τὸ *Dictionary of National Biography* ὡς πρῶτον στοιχεῖον γιὰ τὸν Γκίλφορντ στὸ σχετικὸν ἀρθρον ἀναφέρει: Frederick North (1766-1827), *philhellene*. Βλ. ἐπίσης ὅσα χαρακτηριστικὰ ἀναφέρει ὁ Mario Pieri μὲ ἀφορμὴ τὸν θάνατον τοῦ Γκίλφορντ: «vo' dire della morte, nella fresca età d'anni 62, del sopralodato Conte di Guilford; il quale, uomo magnanimo, benefico e dottissimo, ultimamente non vivea che per noi e per la nostra Università, e con lui si può dire che la nostra Università sia sepolta. Io l'aveva già conosciuto in Corfù nella mia tenera età, allorchè egli, pur giovane ma uomo fatto, viaggiava per la Grecia per propria istruzione e diporto, e segnalavasi fin d'allora col suo fervido e benefico amore verso la mia sventurata nazione. Mario Pieri, *La vita di Mario Pieri*, Firenze 1850, libro quinto, σ. 78.

23. Πρόκειται γιὰ τὸν δευτερότοκον ἀδελφόν του, τὸν Francis North, 4th Earl of Guilford (1761-1817) πρὸς ὑπηρετίαν στὸ στρατό. Προστάτης τοῦ θεάτρου, εἶχε συγγράψει καὶ ὁ ἴδιος θεατρικὸν ἔργον: *The Kentish Baron*, London 1791. Πέθανε στὴν Pisa, στὶς 11 Ἰανουαρίου 1817. Ἐνα μῆνα σχεδὸν ἀργότερα, στὶς 6 Φεβρουαρίου, πέθανε καὶ ἡ μεγαλύτερη ἀπὸ τὶς τρεῖς ἀδελφές του, ἡ Catherine-Anne (1760-1817), πρὸς εἶχε παντρευτεῖ τὸν λόρδον Glenbervie.

24. Τὸ ποσὸν τῶν ἐσόδων του ἦταν τῶρα 11.000 λίρες στερλίνες. Ὁ Παπαδόπουλος παρατηρεῖ: «Ἐκ τούτων μὲν ἐξώδευε τὸ ἥμισυ κατὰ τὴν εἰς Λονδὸν διμηνον ἢ τρίμηνον διαμονὴν του, ἐπιχρώντας τὰς εὐεργεσίας του εἰς τὰς ἐνδεεῖς τάξεις τοῦ τόπου του, τὸ δὲ ἄλλο ἥμισυ ἐξήρκει πρὸς ἀπάντησιν τῶν ἐξόδων τοῦ ἐπιλοίπου ἔτους, τὸσον εἰς τὴν ἐξάμηνον διαμονὴν του εἰς Κέρκυραν καὶ λοιπὰς Ἰονικὰς νήσους, ὅσον καὶ διὰ τὴν ἐτήσιον περιοδεῖαν του εἰς Ἰταλίαν».

Τὸν Μάρτιο τοῦ 1820 ὁ Γκίλφορντ ὀρίστηκε ἀπὸ τὴν Ἰόνιο Γερουσία, ὕστερα ἀπὸ πρόταση τοῦ Ἀγγλοῦ ἀρμοστῆ Μαίτλαντ, ἀρχηγὸς καὶ πρόεδρος (Chancellor) τοῦ Πανεπιστημίου ποὺ ἐπρόκειτο νὰ ἱδρυθεῖ. Γιὰ τὴν πρόταση αὕτῃ ὁ ἀρμοστὴς ἔλαβε διαταγὴν ἀπὸ τὴν *Κυβέρνησιν τῆς Α.Μ.*²⁵ Ὁ Γκίλφορντ ἄρχισε ἀπὸ τότε τὶς ἐπίσημες ἐνέργειες γιὰ τὴν ἱδρυση τῆς Ἀκαδημίας. Ὑπέβαλε τὸν κατάλογο τῶν καθηγητῶν καὶ συνεργάστηκε μετὰ τὸν ἀρμοστὴ γιὰ τὴν ἐκλογή τῆς νήσου. Πρῶτῃ ἐπιλογῇ ἦταν ἡ Ἰθάκη²⁶ καὶ τὸ ψήφισμα τῆς Γερουσίας τῆς 17ης Μαΐου ἀποφάσισε τὴν ἱδρυση τοῦ πανεπιστημίου ἐκεῖ. Τὸ σχέδιο ὅμως ματαιώθηκε μετὰ τὴν κήρυξη τῆς ἐλληνικῆς ἐπανάστασεως τοῦ 1821, γιὰτὶ ὁ Μαίτλαντ ἐθεώρησε ἐπικίνδυνη τὴ γειτνίαση μετὰ τὴν ἐπαναστατημένη Ἑλλάδα, ὅπως ἀνέφερε στὸ λόγο του στὴ Βουλὴ στὶς 6 Μαρτίου τοῦ 1822.²⁷ Ἐνα χρόνος ἀρ-

25. Ὁ Παπαδόπουλος Βρετὸς ἀναφέρει: «ἔνεκα τῆς ἐπιτίμου ταύτης θέσεως ὁ Πρίγκιψ Ἀντιβασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας ἐστόλισε τὸ στήθος τοῦ ἰδιαίτερου του φίλου Κόμητος Γυῖλφορντ μετὰ τὸν Μεγαλόσταυρον τοῦ ἐντιμοτάτου Τάγματος τοῦ Ἀγίου Μιχαὴλ καὶ Ἀγίου Γεωργίου, συστηθέντος κατὰ τὸ ἔτος αἰωὶ, διὰ τὴν Ἐπτάνησον καὶ Μελίτην».

26. Ὁ Γκίλφορντ κατὰ τὴν περιοδεία του στὰ νησιά μετὰ σκοπὸ τὴ βελτίωση τῶν σχολείων ἔφθασε στὴν Ἰθάκη, ὅπου εἶχε ζήσει ἀρκετὸ χρονικὸ διάστημα κατὰ τὸ πρῶτο ταξίδι του στὰ Ἐπτάνησα τὸ 1791. Ὁ Παπαδόπουλος Βρετὸς (ῥ.π., σ. 55-59) ἀναδημοσιεύει ἀπὸ τὸν *Λόγιο Ἐρμῆ* τοῦ 1820 ἐπιστολὴ ἀνωνύμου ἀπὸ τὴν Κέρκυρα (14 Ἀπριλίου 1820), ὅπου μετὰ πολὺ γλαφυρὸ τρόπο ἐκθέτει τὸ ἱστορικὸ τῆς ἀπόφασης τῆς ἱδρυσης τοῦ Πανεπιστημίου στὴν Ἰθάκη.

27. Στὸ λόγο του πρὸς τὴ Βουλὴ (6 Μαρτίου 1822) ὁ Μαίτλαντ ἀναφέρει: «Ἡ Κυβέρνησις ὅμως ἐθεώρησεν εὐλογον ν' ἀναχαιτίσῃ τὴν ἐξακολούθησιν τῆς ἐπωφελοῦς ταύτης ἐπιχειρήσεως (ἐννοεῖ τὴν ἱδρυση τοῦ Πανεπιστημίου στὴν Ἰθάκη). Σκοπὸς τῆς ἡττον ἢ ὠφέλεια τῆς νεολαίας τῶν γειτονούντων τόπων καὶ τῆς τῶν Ἰονίων Νήσων, ἀλλὰ εἰς τὴν ἐνεστῶσαν λυπηρὰν θέσιν ὅλης τῆς Ἑλλάδος, ὁ δρόμος τὸν ὁποῖον ὀφείλει ν' ἀκολουθήσῃ εἶναι προβληματικός». Καὶ τὸ 1823 ἀπὸ τὴν ἴδια θέσιν, ἀναφερόμενος στοὺς λόγους τῆς ἀναβολῆς τῆς ἱδρυσης τοῦ Πανεπιστημίου στὴν Ἰθάκη: «Σὰς εἶναι προσέτι γνωστὸν ὅτι τὸ μέτρον τοῦτο ἀνεβλήθη, ἔνεκα τῆς ἐπαναστάσεως, ἥτις δυστυχῶς συνέβη εἰς τὴν συνορεύουσαν στερεὰν τῆς Ἑλλάδος». Βλ. Α. Παπαδόπουλος, ῥ.π., σ. 65, 73. Ὁ ἴδιος ὁ Παπαδόπουλος ἀναφερόμενος στὴν ἀρνητικὴ στάση καὶ τοῦ Γκίλφορντ γιὰ τὴν κήρυξη τῆς ἐλληνικῆς ἐπανάστασης τὸ 1821 ἀναφέρει ὅτι ὅταν τὸ πληροφορήθηκε ὁ Γκίλφορντ στὴ Ζάκυνθο, λυπήθηκε πολὺ, «θεωρῶν τοιμηρὸν τὸ ἐπιχείρημα τῶν Ἑλλήνων, ἐπειδὴ ἐγνώριζεν ἐκ τοῦ πλησίον τὰ ἀσθενῆ πρὸς ἐπιτυχίαν τῶν σκοπῶν των μέσων, καὶ τὰς μεγίστας τῶν τυράννων αὐτῶν δυνάμεις. Ἐνεκα τούτου ἐφοβήθη καὶ ἀπεδοκίμασε τὴν ἐπανάστασιν». Τὴν θέσιν αὐτῆ τοῦ Γκίλφορντ ἀποκαλύπτει καὶ ἡ ἐπιστολὴ του πρὸς τὸν Ἀσώπιο (Λονδίνο 10 Ἰουλίου 1921): «Μετὰ χαρᾶς ἐπληροφόρηθην ὅτι μένεις ἐν Βερολίνῳ πρὸς ἐκπλήρωσιν τῶν πρὸς τὴν Ἰόνιον Ἀκαδημίαν υποχρεώσεών σου καὶ δὲν ἔδραμες ν' ἀναμιχθῇς εἰς ἐπιχείρημα κατ' ἐμὲ λίαν σφαλερὸν. Δύνασαι νὰ ὠφελήσῃς τὸ ἔθνος σου διὰ τῶν γραμμάτων μᾶλ-

γότερα, χάρη στις ενέργειες του Γκίλφορντ στην αγγλική κυβέρνηση και κυρίως στον λόρδο Bathurst, ο Μαίτλαντ στο λόγο του στη Βουλή το 1823 ανακοίνωσε ότι παραχωρούσε για τη στέγαση του 'Ιονίου Πανεπιστημίου το Παλαιό Παλάτι (άλλοτε κατοικία του Βενετού προβλεπτή) μέσα στο φρούριο, το οποίο εγκατέλειπε ο ίδιος για να εγκατασταθεί στο νεόκτιστο μεγαλοπρεπές Παλάτι των 'Αγίων Μιχαήλ και Γεωργίου.²⁸

Η επίσημη έναρξη της λειτουργίας του Πανεπιστημίου έγινε στις 17 Μαΐου του 1824.²⁹ Το αποτελούσαν τέσσερις σχολές και ο αριθμός των

λων ή δια των όπλων. Αυτούμαι διότι ο καλός Θεόκλητος, άνοήτως φερόμενος, ύπηγεν. 'Ελπίζω όμως ότι θα σκεφθώ ήρεμώτερον και θα έννοήση ότι όφείλει να έπιστρέψη εις την θέσιν του, διότι εις τον ήρεά άρμόζει το κήρυγμα του θείου λόγου και όχι του πολέμου το στάδιον». Γ. Ζώχιος, «Κωνσταντίνος 'Ασώπιος», *Αττικόν 'Ημερολόγιον* 8 (1874). Σύντομα όμως τα γεγονότα διέψευσαν τους φόβους του Γκίλφορντ και μετέβαλαν τη στάση του.

28. Στις ενέργειες του Γκίλφορντ όφείλεται επίσης και ή όργάνωση της κατώτερης εκπαίδευσης στα 'Ιόνια νησιά, τα σχολεία των όποιων επιθεωρούσε κάθε χρόνο την 'Ανοιξη. 'Ο Γκίλφορντ είχε φροντίσει να σπουδάσουν την μέθοδο της άλληλοδιδασκτικής υπότροφοι δικοί του όπως οι καθηγητές Χριστόφορος Φιλητάς και 'Αθανάσιος Πολίτης. 'Ο δεύτερος διορίστηκε διευθυντής και επιστάτης των νεοσύστατων προκαταρκτικών σχολείων στα νησιά, που λειτούργησαν σύμφωνα με την άλληλοδιδασκτική μέθοδο. Βλ. Παπαδόπουλος Βρετός, *Βιογραφικά*, σ. 61 και σ. 109, όπου ή 'Εκθεση του 'Εφόρου της Ι. Καρναντηνού της 3 'Ιουνίου 1826. Βλ. επίσης Γ. και Β. Σαλβάνου, «'Η 'Ιόνιος 'Ακαδημία», σ. 49, όπου δημοσιεύεται 'Εκθεση του Γκίλφορντ' εκεί αναφέρει τις ειδικές σπουδές του Χρ. Φιλητά στην 'Οξφόρδη σχετικά με την άλληλοδιδασκτική. 'Ενδιαφέρον για το θέμα αυτό παρουσιάζει επιστολή του Χ. Φιλητά προς τον Γκίλφορντ, της 18 Μαρτίου 1822, από τη Ζάκυνθο. Του αναφέρει όσα έκανε ως τώρα για τα δευτερεύοντα σχολεία (Scuole Secondarie) και την εκπαίδευση των διδασκάλων στην λαγκαστεριανή μέθοδο. Προτείνει στον Γκίλφορντ να τον στείλει τον προσεχή Μάιο και 'Ιούνιο στην 'Ελβετία και Γαλλία και τέλος στη Σκοτία: «εις παρατήρησιν των συστημάτων διδασκαλίας», γιατί ό χρόνος που έμεινε στην Charter School στην 'Αγγλία δεν ήταν άριστός. Βλ. επίσης και την άναφορά του Καρναντηνού (26 Φεβρουαρίου 1822) από το ίδιο 'Αρχείο, σχετικά με την κατάσταση των σχολείων στα 'Επτάνησα.

29. Την περιγραφή της τελετής βλ. στο Α. Παπαδόπουλος Βρετός, *ό.π.*, σ. 83, 85, 89. Βλ. επίσης Γ. Τυπάλδος 'Ιακωβάτος, *Ιστορία*, σ. 21-25, και το σχεδιάσμα στην έφημερίδα της Κέρκυρας *Gazetta Ionia*, αρ. 153, 17.5.1824. σ. 4. G. P. Henderson, *'Η 'Ιόνιος 'Ακαδημία*, σ. 39-40. Βλ. επίσης D. Anoyatis Pelé, *Inventaire de la correspondance des Consuls Français à Corfou de 1713 à 1901*, Corfou 1993, σ. 273: «177. Corfou, le 29 Mai 1824; Couteaux au Ministre des Affaires Etrangères: (Il vient d'assister à la cérémonie d'installation de l'Université Ioniennne; «cette fête de famille pour la nation grecque, d'abord consisté dans la réception des docteurs auxquels le chancelier Guilford a donné l'investiture académi-que; tous étaient vetus de l'ancien costume athénien, autant que les moeurs

καθηγητῶν, ὁκτὼ στὴν ἀρχή, ἀυξήθηκε ἀργότερα σὲ δέκα. Ἀπὸ τοὺς 150 σπουδαστὲς ποὺ παρακολούθησαν τὰ προπαρασκευαστικὰ μαθήματα, μετὰ ἀπὸ δημόσιες ἐξετάσεις ἐγιναν δεκτοὶ 47, γιὰ νὰ ἀυξηθοῦν κι αὐτοὶ στὴ διάρκεια τοῦ πρώτου χρόνου σὲ 82. Γλώσσα τῆς διδασκαλίας ἦταν ἡ ἀπλο-ελληνική, *ὥραία καὶ γνήσια κόρη ἀσύγκριτης μητέρας*.³⁰ Ὁ Γκίλφορντ πίστευε ὅτι αὐτὴ ἦταν ἡ ἐθνικὴ γλώσσα τῶν συγχρόνων Ἑλλήνων, καὶ ἀγωνίστηκε μὲ διαβήματα καὶ ἀναφορὲς πρὸς τὴν κυβέρνησή της, ἡ ὁποία κα-θυστροῦσε τὴν ἐπίσημη καθιέρωσή της.³¹

modernes le permettent; l'assistance s'est ensuite rendue à l'église... Aussitôt installée, l'Université entre en vacances et le chancelier part ce soir pour l'Angleterre avec deux docteurs qui y vont acquérir quelques connaissances», fol. 449, 2 pages. Βλ. καὶ σ. 166: Volume V, 1817-1819 Juin: Corfou, le 26 Mars 1818: Canclaux au Ministre des Affaires Etrangères: (Guilford est arrivé à Corfou; il formera une Université dans ces îles), fol. 255, 3 pages. Note: voir le document No 102 du Volume VI, daté du 31 Mars 1818. Ἐπίσης σ. 244: I. Corfou, le 2 Janvier 1823; Chantal au Ministre des Affaires Etrangères: (Arrivée à Corfou de Strangford et de Guilford, ce dernier est revêtu du titre de Chancelier de l'Université Ionienne que l'on a le projet de créer un jour...), fol. 1, 8 p.

30. Βλ. *Gazetta degli Stati Uniti delle isole Ionie*, 335 (17/29 Μαΐου 1824). Ἐκεῖ εἶναι καταχωρισμένη ἀνακοίνωση τῆς κυβέρνησης, στὰ ἰταλικά, ὅπου ὀρίζει ὅτι ἡ ἐλληνικὴ θὰ εἶναι ἡ γλώσσα τῆς διδασκαλίας στὴν Ἀκαδημία. Τὸν ἐνθουσιασμό του γιὰ τὴν καθιέρωση τῆς ἐλληνικῆς ὡς γλώσσας τῆς διδασκαλίας τῶν ἐπιστημῶν στὸ Πανεπιστήμιο ἐκφράζει στὸν ἐπίσημο λόγο του στὰ ἐγκρίνια τῆς Ἀκαδημίας ὁ καθηγητὴς Χριστόφορος Φιλητάς, δημοσιευμένον στὴν ἴδια ἐφημερίδα τῆς 3/15 Ἰουνίου 1824. Ἀλλωστε εἶναι γνωστὸς ὁ φιλικὸς δεσμὸς τοῦ Γκίλφορντ μὲ τὸν Διονύσιο Σολωμὸ καὶ στὸ κλίμα αὐτὸ διαμορφώθηκε καὶ ἡ προσωπικότητα τοῦ Σπυρίδωνα Τρικούπη, ὁ ὁποῖος ἀπὸ νεαρὰ ἡλικία ἔζησε πολὺ κοντὰ στὸν Γκίλφορντ ὡς γραμματέας του καὶ διατήρησε γιὰ ὀλόκληρη τὴ ζωὴ του μιὰ πολὺ στενὴ ἐπαφή. Γιὰ τίς σχέσεις Γκίλφορντ-Σολωμοῦ βλ. Π. Καραγιώργος, «Ἐξ γνωστὰ γράμματα τοῦ Σολωμοῦ πρὸς τὸν λόρδο Γκίλφορντ», *Ἑλληνικά* 29 Α (1976) 117-131 καὶ Β. Μπόμπου - Σταμάτη, «Ἀπὸ τὴν ἀλληλογραφία τοῦ Γκίλφορντ μὲ τὸν Κάλβο καὶ τὸν Σολωμό», *Δελτίο τῆς Ἰονίου Ἀκαδημίας*, Ἀφιέρωμα στὴ μνήμη Λίνου Πολίτη, 2 (1986) 188-205. Γιὰ τίς σχέσεις Γκίλφορντ-Τρικούπη ἀποκαλυπτικὴ εἶναι ἡ ἀλληλογραφία τους. Τὰ γράμματα τοῦ Τρικούπη ἔχουν διασωθεῖ στὸ Ἀρχεῖο τοῦ Maidstone καὶ προετοιμάζει τὴν ἐκδόσή τους ἡ Δάφνη Κυριάκη. Καλὴ τύχη διέσωσε καὶ τίς ἀπαντήσεις τοῦ Γκίλφορντ στὸ Ἀρχεῖο τοῦ Τρικούπη (σήμερα στὸ ΕΛΙΑ).

31. Ἀποκαλυπτικὴ αὐτῆς τῆς προσπάθειας τοῦ Γκίλφορντ εἶναι ἡ ἐλάχιστη γνωστὴ ἀναφορὰ του τῆς 28 Φεβρουαρίου 1827 πρὸς τὴν κυβέρνησή, ἕνα ἔγγραφο πολὺ σημαντικόν. Βλ. Κ. Ε. Σολδάτος, «Ἡ ἐθνικὴ γλώσσα εἰς τὴν Ἑπτάνησον», *Νέον Κράτος* 3 (1937) τεῦχος 20, σ. 144-160, ὅπου δημοσιεύεται σὲ ἐλληνικὴ μετάφραση. Βλ. ἐπίσης τὴν ἀνέκδοτη ἀτελὴ ἀναφορὰ τοῦ Γκίλφορντ πρὸς τὸν λόρδο Goodrich, ὅπου σχετικὰ μὲ τὴ γλώσσα τῆς διδασκαλίας στὴν Ἀκαδημία γράφει: «The technical propriety of the terms made use of by each Professor is not less admired

Παράλληλα με την οργάνωση της λειτουργίας του πανεπιστημίου ένα άλλο πολύ σοβαρό μέλημα του Γκίλφορντ ήταν η δημιουργία της πανεπιστημιακής βιβλιοθήκης. Τὸν πυρήνα της αποτέλεσαν τὰ βιβλία τῆς πρώτης Ἰονίου Ἀκαδημίας (1808-1814), τῆς ἐποχῆς τῶν αὐτοκρατορικῶν Γάλλων, συλλογὴ ποὺ ἔχει κι αὐτὴ τὴν ἱστορία της.³² Ἡ βιβλιοθήκη πλουτίστηκε σύντομα μὲ δωρεὰς ποὺ ἔφθασαν ἀπὸ τὰ πανεπιστήμια τῆς Ὁξφόρδης καὶ τοῦ Κάιμπριτζ³³ καθὼς καὶ ἀπὸ προσωπικότητες τῆς Εὐρώπης, ὅπως ὁ βασιλεὺς τῆς Δανίας Φρειδερίκος³⁴ καὶ ἄλλοι εὐγενεῖς, χάρη

than the copious elegance of the Dialect in which he speaks; which altho certainly an inferior to its Mother possesses more of her peculiar beauties and particularly that of precision, than any other which is at present spoken». ATK, K3, φ. 3.

32. Βλ. C. Soldatos, «La bibliothèque publique de Corfou», *L'hellénisme contemporain* 1 (1947) 372-385.

33. Ἡ δωρεὰ τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Cambridge πραγματοποιήθηκε τὸν Μάιο τοῦ 1824, ὅπως προκύπτει ἀπὸ γράμμα τοῦ Vice-Chancellor τοῦ Queens College τοῦ Cambridge πρὸς τὸν Γκίλφορντ (19 Μαΐου 1824) ποὺ διασώζεται στὸ Ἀρχεῖο Γκίλφορντ τοῦ Kent Archives Office στὸ Maidstone: «I can assure you that i have carefully examined lists of all that has been published here during the last twenty years and have omitted none of the least use or importance». Βλ. Eric Glasgow, «Lord Guilford and the Ionian Academy», *The greek Gazette*, September 1977, p. 11. Βλ. Γ. Τυπάλδος-Ἰακωβάτος, *Ἱστορία*, σ. 51-52: «Ὅστοςο καὶ πρὶν ἀκόμη ἀποφτιασθοῦν τ' ἀρμάρια τῆς βιβλιοθήκης ἐπρόσφερε βιβλία ἀρκετὰ καὶ ὠραῖα δεμένα τὸ πανεπιστήμιο καὶ τὸ γυμνάσιο τῆς Ἀγίας Τριάδος τοῦ Κάμπριτζ· τοῦ μὲν πρώτου εἶχαν ἐπιγραφὴ Donum Academiae Cantabrigiensis (ἔγουν χάρισμα τοῦ πανεπιστημίου τοῦ Κάμπριτζ), τοῦ δὲ δευτέρου τὰ βιβλία (ἐκδόσεις κάλλιστες) Offerta al cancelliere e membri dell'Università stabilita nelle Isole Ionie da parte del Collegio di S. Trinità in Cambridge 1824) καὶ G. P. Henderson, *Ἡ Ἰόνιος Ἀκαδημία*, σ. 41. «Ἐχει τὶς πληροφορίες τοῦ ἀπὸ τὴν ἐφημερίδα τῆς Κέρκυρας *Gazzetta* 333 (3/15) ποὺ συμφωνοῦν ἀπόλυτα μὲ τὸν Γ. Τυπάλδο-Ἰακωβάτο. Ὁ Henderson προσθέτει τὴν πληροφορία ὅτι τὰ βιβλία τῆς δωρεᾶς τοῦ Πανεπιστημίου ἔχουν τὴ χρονολογία 1823. «Ὅλα περιγράφονται ὡς ἐξαιρετικὰ καλοδεμένα μὲ χρυσοτυπωμένες ἐπιγραφές. Ἡ δωρεὰ τοῦ Κολλεγίου Ἀγίας Τριάδος περιλάμβανε τὶς πιὸ ὠραῖες ἐκδόσεις τοῦ φημισμένου Porson. (Ἐχὼ ἐντοπίσει στὸν χειρόγραφο κατὰλογο τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἀκαδημίας τὶς ἐκδόσεις τοῦ Porson.) Βλ. καὶ Z. D. Ferrimann, «Some English philhellenes», s. 104: «A considerable number, richly bound, bearing the inscription 'Donum Academiae Cantabrigiensis 1823' were the gift of Cambridge University. Others came in 1824, the special gift of Trinity College inscribed, 'To the Chancellor and the Members of the University founded in the Ionian Islands'». Ἡ δωρεὰ τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Ὁξφόρδης ἔγινε μετὰ τὸν τῶν ἐτῶν 1824 καὶ 1825.

34. Τὸ φθινόπωρο τοῦ 1824 ὁ J. Lusignan, κατὰ τὸ ταξίδι του στὴν Εὐρώπη, μὲ σκοπὸ νὰ κάνει γνωστὴ τὴν ἱδρυση τῆς Ἀκαδημίας καὶ νὰ ζητήσει βοήθεια καὶ

στις σχέσεις και τις προσπάθειες του Γκίλφορντ, που χρονολογούνταν πολύ πριν από την ίδρυση της 'Ακαδημίας (1819, 1820).³⁵ 'Αξιίζει να σημειώσουμε επίσης τη δωρεά της Βιβλικής 'Εταιρείας, με τη μεσολάβηση του 'Αγγλου προτεστάντη μισσιοναρίου, γραμματέα της Ionian Bible Society, I. Lowndes, μια συλλογή από αξιόλογα θεολογικά βιβλία και εκδόσεις της Βίβλου μεταφρασμένης σε όλες σχεδόν τις γνωστές γλώσσες.³⁶ Γνωστός βιβλιόφιλος και συλλέκτης σπάνιων βιβλίων, ο Γκίλφορντ

συμπράσταση έφθασε στην Κοπεγχάγη. Στους σκοπούς ήταν και η προμήθεια βιβλίων από αγορά ή και δωρεές. Σε επιστολή του στον Γκίλφορντ αναφέρει τις επαφές του με τον επίσκοπο Munter και τη δωρεά του. Βλ. E. Glasgow, *ό.π.*, σ. 15. Επίσης Κερκυραϊκό 'Αρχείο Γκίλφορντ, *ό.π.*, Φ.ΙV.40, 1820, 28 Δεκεμβρίου, 'Επιστολή του Chevalier Brondsted προς τον Γκίλφορντ. Το αναγγέλλει την απόφαση της δωρεάς. Πρόκειται για εκδόσεις της σειράς Flora Danica και Scriptores Rerum Danicarum. Και δεύτερη επιστολή του Rosenkrantz για το ίδιο θέμα. 'Η δωρεά όμως φαίνεται ότι πραγματοποιήθηκε αργότερα, γιατί αναφέρεται στην 'Εκθεση του φόρου I. Καρσενχουού κατά την τελετή της λήξης του σχολικού έτους στις 3 'Ιουνίου 1826: «...ο μέγας Φριδερίκος βασιλεύς της Δανίας μās έπεμψεν, ως δώρον πολυδάπανα και περισπούδαστα βιβλία, εις τεκμήριον της βασιλικής του ευνοίας εις τὸ ἔθνος μας». Τὸ γεγονός αναφέρει και ὁ ἴδιος ὁ Γκίλφορντ την ἴδια ἡμέρα στὸ λόγο του. Βλ. Παπαδόπουλος Βρετός, *ό.π.*, σ. 111, 115. Για την ἴδια δωρεά βλ. ἀνώνυμο ἄρθρο [C. H. Hartshorn?] «Lord Guilford and the University of Corfu», *New Monthly Magazine*, 1827, part II, p. 25: Among the latter (books) are the Flora Danica and the Scriptores Rerum Danicarum: with several valuable works from the royal typography at Copenhagen, recently presented by the King of Danemark (γράφει τὸν 'Ιούνιο τοῦ 1826). Τὸ βιβλίο καταγράφεται στὸν χειρόγραφο κατάλογο της Βιβλιοθήκης της 'Ιονίου 'Ακαδημίας: ἀρ. 2649: Flora Danica seu Icones Plantarum sponte crescentium in Regno Daniae etc. edita a Chr. Oeder et Harneman, Havniae 1769-1818, in fol. Βλ. καὶ C. Soldatos, «La Bibliothèque publique de Corfu», *L'Hellénisme Contemporain* 1 (1947), σ. 380.

35. Βλ. 'Αθ. E. Καρθανάσης, «'Αγνωστες προσπάθειες τοῦ Γκίλφορντ γιὰ τὴ σύσταση της 'Ιονίου 'Ακαδημίας». *Ὁ 'Ερανιστής* 13 (1975), σ. 7-16. Στὰ Κρατικά 'Αρχεῖα της Βενετίας ἔχουν διασωθεῖ τὰ ἔγγραφα ποὺ ἀποκαλύπτουν αὐτὲς τὲς ἀγνωστες προσπάθειες τοῦ Γκίλφορντ γιὰ τὴν ἐπιστροφή της περιουσίας Φλαγγίνη πρὸς ὄφελος τῶν 'Επτανήσιων καὶ γιὰ τὸν πλουτισμὸ της βιβλιοθήκης της 'Ακαδημίας μετὴν παραχώρηση τῶν διπλῶν ἀντιτύπων τῶν βιβλιοθηκῶν τοῦ 'Αγίου Μάρκου καὶ της Πάδοβας. Αὐτὲς οἱ προσπάθειες καὶ ἐπαφὲς τοῦ Γκίλφορντ μετὴν Μέντερνιχ ἐρμηνεύουν τὰ κίνητρα της προσφοράς τοῦ τελευταίου στὴ Βιβλιοθήκη της 'Ιονίου 'Ακαδημίας. 'Αναφέρεται πρῶτο τὸ ὄνομά του στὸν κατάλογο τῶν 35 δωρητῶν ποὺ ἀναγράφεται στὰ πρῶτα φύλλα τοῦ χειρόγραφου καταλόγου της Βιβλιοθήκης της 'Ακαδημίας (χφ. EBE 3064)).

36. E. Glasgow, *ό.π.*, σ. 12. «These (aquisitions) included a large collection of theological literature, presented on May 14, 1825 (U471C122). Among it were the Bible, in Italian, Dutch, German, Greek, Hebrew, French and Por-

είχε αρχίσει τη συγκρότηση της προσωπικής βιβλιοθήκης του, που στεγαζόταν στο σπίτι του στο Λονδίνο (24 St James's Place), από τα πρώτα ταξίδια του στην Ευρώπη.³⁷ Από τις πολυτιμότερες συλλογές του ήταν εκείνη των ελληνικών βιβλίων, γραμμένων στην άπλοελληνική γλώσσα³⁸ καθώς και μια σεβαστή συλλογή ελληνικών χειρογράφων. Τη βιβλιοθήκη αυτή αποφάσισε να μεταφέρει στην Κέρκυρα και να την δωρήσει στο Ίδρυο Πανεπιστήμιο. Έτσι άρχισαν να φθάνουν από την Αγγλία διαδοχικά κιβώτια με τα βιβλία του. Η άλληλογραφία του Γκίλφορντ με τον βιβλιοθηκάριο της βιβλιοθήκης του στο Λονδίνο (24 St James's Place),³⁹ τον

tuguese, and editions of the N.T. in Swedish, Syriac, Armenian, Spanish, Turkish and Malay». Ο I. Lowndes έχει εγκατασταθεί μόνιμα στην Κέρκυρα από το 1822. Βλ. Γ. Δ. Μεταλληνός, «Ο Κόμης Φρειδ.-Δημήτριος Γκίλφορντ», σ. 10 και σημ. 28 και σ. 22, σημ. 73.

37. Στο Αρχείο Γκίλφορντ του Maidstone διασώζονται λογαριασμοί βιβλιοπωλών από τα χρόνια 1795-1801. Βλ. E. Glasgow, *ό.π.*, σ. 11.

38. Βλ. σημ. 24. Στην άναφορά του (28 Φεβρουαρίου 1827), ο ίδιος ο Γκίλφορντ κάνει λόγο γι' αυτή τη συλλογή: «Δεν υπαινίσσομαι το παλαιόν τιμήμα της πολυαριθμού συλλογής μου, έξ έννεακοσίων βιβλίων τυπωμένων εις την νεοελληνικήν, όπερ είναι μάλλον άντικείμενον περιεργείας». Σχετικά με τη συλλογή αυτή, για την όποία ο Γκίλφορντ δίκαια ήταν υπερήφανος, βλ. όσα γράφει ο Κόμης Marcellus στο *Journal des Débats* της 21 Σεπτεμβρίου 1854. Σε συνάντησή του με τον Γκίλφορντ στο σπίτι του στο Λονδίνο, όπου του επέδειξε τη βιβλιοθήκη του, παρατήρησε για τη συλλογή των ελληνικών βιβλίων του: «Παρατηρήσατε, μοι είπε, διά τα άλλα μου βιβλία έχω άλλας θήκας· έδώ όμως έχω μόνον ελληνικά. Έκεί εδρίσκονται όχι όσα έγράφησαν έλληνιστί κατά τον τρισχιλιετή βίον της γλώσσης, άλλ' όσα περιεσώθησαν από του Όμήρου μέχρι των πατριωτικών ύμνων των Σουλιωτών και τών κλεφτών. Ένταύθα το άρχαίον και το νεώτερον ελληνικόν ιδίωμα συμβιοϋσιν». Η μεταφορά είναι του I. Γενναδίου που παραθέτει το απόσπασμα, *ό.π.*, σ. 524. Σημειώνω έδώ ότι στο γφ. BRL Add. 8220, που εκδίδω, ο κατάλογος των ελληνικών βιβλίων είναι γραμμένος, όπως προέκυψε από την παραβολή, από το χέρι του Σπυρίδωνα Τρικούπη πριν από το 1817, όταν περνούσε τις διακοπές του στην Αγγλία κοντά στον Γκίλφορντ. Ένας άλλος κατάλογος των ελληνικών βιβλίων έχει διασωθεί στο Αρχείο του Γκίλφορντ στο Maidstone.

39. Έκτός από την κατοικία του στην πόλη του Λονδίνου, 24 St. James's Place που πουλήθηκε το χειμώνα του 1825-1826, ο Γκίλφορντ διέθετε δύο ακόμη κατοικίες: Στο Oxfordshire, στο Bambery, το Wroxton Abbey. Πρόκειται για ένα παλιό μοναστήρι Αγγλοστυνιανών μοναχών που είχε ιδρυθεί την εποχή του Έρρίκου III. Το κτίριο χρονολογείται από τα πρώτα χρόνια του 17ου αϊ. και βρίσκεται μέσα σ' ένα θαυμάσιο και πολύ γραφικό δάσος. Εκεί ο Γκίλφορντ ζούσε τον περισσότερο καιρό, όταν βρισκόταν στην Αγγλία. Ο Z. D. Ferriman, *ό.π.*, σ. 97, που δίνει την περιγραφή παρατηρεί: «This "haunt of ancient peace" dreamoing amidst spreading oaks and the clouded tops of elms, in the lovely English countryside, al-

ἐπιμελητὴ καὶ μορφωμένο Richard J. Robertson,⁴⁰ παρέχει πολλὰ πληροφορίες γιὰ τὴ διαδικασία καὶ τὸ χρόνο τῆς μεταφορᾶς τῶν βιβλίων πρὸς τὴν Κέρκυρα.⁴¹ Ὁ βιβλιοθηκᾶριος τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἰονίου Ἀ-

ternated with the sunlit colonnades and sparking waters of Corfu, in what was almost certainly the happiest period of Lord Guilford's life». Το Wroxton Abbey εἶχε περιέλθει στὸς North ἀπὸ τὴ σύζυγό του Francis North (1637-1685) τὴν πλουσιωτάτη Lady Francis Pope, ἡ ὁποία τὸ εἶχε κληρονομήσει ἀπὸ τὴ μητέρα της Countesse of Dune. Βλ. DNB: North Francis. Ἡ τρίτη κατοικία τοῦ Γκίλφορντ ἦταν στὸ Kent, τὸ Waldershare Park κοντὰ στὸ Dover, ὅπου ἦταν καὶ ἡ κτηματικὴ περιουσία του.

40. Ὁ E. Glasgow σημειώνει χαρακτηριστικά: «... it is fascinating and first hand record of the interplay of literary minds, on the one hand, in England, anxious not to deplete great collections of valuable books and manuscripts, for a distant goal, and on the other hand, in Corfu, anxious to make creditable and useful the Library of the Ionian University. The documents, moreover must illustrate very well the difficulties and dangers, involved in so transporting bulky packing-cases, of books and papers, by sea, between England and Corfu: a laborious business, in which the accidents of total loss did sometimes occur», ὁ.π., σ. 15. Ὁ Robertson, τὸ καλοκαίρι τοῦ 1824, διαδέχθηκε στὴ θέση τοῦ Βιβλιοθηκᾶριου τὸν Δημήτριο Σχινᾶ, ὁ ὁποῖος, ὕστερα ἀπὸ κάποια σοβαρὰ παρεξήγηση, ἀπομακρύνθηκε ἀπ' αὐτὴ τὴ θέση. Ἀπὸ τὴν ἀλληλογραφία του μὲ τὸν Γκίλφορντ προκύπτει ὅτι ὁ Δ. Σχινᾶς εἶχε στενὸ δεσμό μὲ τὸν Γκίλφορντ. Τὸν εἶχε βοηθήσει οικονομικά γιὰ τὶς σπουδές του στὴν Παβία καὶ στὸ Λονδίνο καὶ τοῦ εἶχε ἀναθέσει ἀπὸ τὸ 1819 καὶ καθήκοντα βιβλιοθηκᾶριου στὸ Λονδίνο. Βλ. Παπαδόπουλος Βρεττός, *Νεοελληνικὴ Φιλολογία*, Ἀθήνα, τ. Β', 1857, σ. 338-339. Τὸ 1824/1825 ἀφορμὴ στὴ διακοπὴ τῶν σχέσεών του ἔδωσε μιὰ πλαστογράφηση ἐπιστολῆς τοῦ Γκίλφορντ γιὰ θέμα οικονομικό. Αὐτὴ φαίνεται ἦταν ἡ ἀφορμὴ τῆς δυστυχίας τοῦ Δ. Σχινᾶ, πού, ὅπως προκύπτει ἐπίσης ἀπὸ μεταγενέστερη ἀλληλογραφία τοῦ Γκίλφορντ, φυλακίστηκε γιὰ χρέη (1827), ἀπομονώθηκε ἀπὸ τοὺς γνωστούς του καὶ ἴσως αὐτὸς θά ἦταν καὶ ὁ λόγος πού τὸν ὀδήγησε καὶ στὸ θάνατο (1827). Βλ. Δ. Κυριάκη, «Κερκυραϊκὸ Ἀρχεῖο Γκίλφορντ», ὅπου ἀναφέρονται πλούσια στοιχεῖα γιὰ τὶς σχέσεις Γκίλφορντ-Δ. Σχινᾶ. Ὁ Robertson σὲ ἐπιστολὴ του τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1825 ἀναφέρει ὅτι βρῆκε τὴ βιβλιοθήκη σὲ κακὴ κατάσταση.

41. Βλ. E. Glasgow, «Lord Guilford and the Ionian Academy», *Greek Gazette*, September 1977, p. 15-16, ὅπου παραθέτει τὰ κυριότερα ἀποσπάσματα ἀπὸ τὴ σχετικὴ ἀλληλογραφία Robertson-Γκίλφορντ, ἀπὸ τὸ Kent Country Archives Office στὸ Maidstone (U 471 / C 151 / 1, 8, 23, 25, 28, 32, 24, 34, 44). Σχετικὰ μὲ τὴ σταδιακὴ μεταφορὰ τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Λονδίνου στὴν Κέρκυρα μᾶς πληροφοροεῖ, ὅπως σημειώσαμε παραπάνω, ἡ ἀλληλογραφία τοῦ Γκίλφορντ μὲ τὸν βιβλιοθηκᾶριο του: Στὶς 15 Σεπτεμβρίου τοῦ 1824, ὁ Robertson πληροφορεῖ τὸν Γκίλφορντ ὅτι παρέλαβε τὰ γερμανικὰ βιβλία καὶ τοῦ τὰ στέλνει καὶ ὅτι ἔδωσε τὴν παραγγελία στὸν Evans of Pall Mall καὶ θὰ στοιχίσουν £ 100. Τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1825 ὁ Robertson ἀναφέρεται σὲ παραγγελία βιβλίων γιὰ τὴν Ἀκαδημία καὶ ζητεῖ τὴν ἄδεια νὰ ἐπιλέξει νεότερες, καλύτερες ἐκδόσεις. Τὸν Φεβρουάριο τοῦ 1825 ἀναφέ-

καδημίας Α. Παπαδόπουλος Βρετός⁴² μάς πληροφορεί ότι ο Γκίλφορντ, λίγες ημέρες πριν από την τελευταία αναχώρησή του από την Κέρκυρα, παρακολούθησε το άνοιγμα των κιβωτίων με τα βιβλία που είχαν φθάσει από το Λονδίνο και τους βιβλιοπώλες της 'Ιταλίας. Έκτος από τα βιβλία που μεταφέρονταν από το Λονδίνο, ο Γκίλφορντ ταξίδευε συχνά στο Παρίσι, στη Βιέννη και στην 'Ιταλία όπου αγόραζε βιβλία⁴³ και μεγάλο αριθμό χειρογράφων (όλόκληρα αρχεία γνωστών Ιταλικών οικογενειών), με τα όποια πλούτιζε συνεχώς τη Βιβλιοθήκη της 'Ακαδημίας. Η άλλη λογαφία του⁴⁴ μάς έχει διασώσει στοιχεῖα που αποκαλύπτουν την συνεχή

ρει ότι έστειλε τὸν περασμένο 'Ιανουάριο μιὰ μεγάλη ἀποστολὴ Λεξικῶν καὶ Γραμματικῶν. Τὸ καλοκαίρι τοῦ 1825 ὁ Γκίλφορντ παραγγέλλει νὰ σταλοῦν τὸ συντομότερο τὰ κιβώτια μετὰ τὰ βιβλία. Τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 1825 στέλνονται στὴν Κέρκυρα 14 κιβώτια μετὰ χειρόγραφα. Στέλνει μετὰ τὸ ταχυδρομεῖο τὴν καταγραφή τοῦ περιεχομένου τῶν κιβωτίων καὶ ἀκολουθεῖ καὶ ὁ κατάλογος τῶν χειρογράφων. Τὸν 'Ιανουάριο τοῦ 1826 ὁ Robertson γράφει στὸν Γκίλφορντ ὅτι ἔχει ἔτοιμα 5 μεγάλα κιβώτια μετὰ βιβλία καὶ περιμένει τὴν εὐκαιρία νὰ τὰ στείλει. Αὐτὰ εἶναι φαίνεται τὰ βιβλία ποὺ γράφει ὁ Παπαδόπουλος Βρετός τὸν 'Ιούνιο τοῦ 1827 ὅτι «πρὸ ἐπτὰ μηνῶν» εἶχαν φθάσει στὴν Κέρκυρα ἀπὸ τὴ Βιβλιοθήκη τοῦ Λονδίνου, ἅρα εἶχαν φθάσει τὸν Δεκέμβριο τοῦ 1826.

42. Παπαδόπουλος Βρετός, ὁ.π., σ. 135.

43. 'Ενδεικτικὰ ἀναφέρω μιὰ σχετικὴ πληροφορία ἀπὸ τὴν ἀλληλογραφία τοῦ 'Ιγνατίου Μητροπολίτη Οὐγγροβλαχίας (ὁ.π., σ. 193): Γράφει στὸν Κόμη τοῦ Nesselrode (Πίζα, 18/30 'Απριλίου 1824) νὰ προτείνει στὸν αὐτοκράτορα τῆς Ρωσίας γιὰ ἀγορὰ πέντε χειρόγραφα, γιὰ τὰ ὅποια ὁ Γκίλφορντ εἶχε προσφέρει παλαιότερα τὸ ποσὸ τῶν 150 χρυσῶν δουκάτων.

44. 'Ο μεγαλύτερος ὄγκος τῆς ἀλληλογραφίας τοῦ Γκίλφορντ διασώζεται στὸ 'Αρχεῖο τοῦ ποὺ φυλάσσεται στὸ Maidstone, Kent Country Archives Office. Πρόκειται γιὰ 4500 γράμματα, ἕνα μέρος ἀπὸ τὰ ὅποια ἀναφέρονται στὶς σχέσεις καὶ τὶς δραστηριότητές του τὶς σχετικὲς μετὰ τὴν 'Ιόνιο 'Ακαδημία. 'Ο λόγιος βιβλιόφιλος Στάθης Φινόπουλος ἔθεσε στὴ διάθεσή μου φωτοτυπίες ἀπὸ ἕνα μεγάλο ἀριθμὸ ἐπιστολῶν τοῦ Γκίλφορντ ἀπὸ αὐτὸ τὸ 'Αρχεῖο καὶ συζήτησε μαζί μου πολλὰ ἀπὸ τὰ προβλήματα αὐτῆς τῆς ἐργασίας. Τὸν εὐχαριστῶ. Εὐχαριστῶ ἐπίσης καὶ τὸν Νότη Καραβία ποὺ μοῦ παραχώρησε ἐπίσης μιὰ σειρὰ ἀπὸ φωτοτυπίες ἐπιστολῶν τοῦ ἴδιου 'Αρχείου.

'Απὸ τὴν ἀλληλογραφία τοῦ τῆς τελευταίας ἐποχῆς τῆς ζωῆς του, ποὺ τὸν περισσότερο καιρὸ ζεῖ στὴν Κέρκυρα, ἔχει διασωθεῖ μεγάλος ἀριθμὸς ἐπιστολῶν καὶ 3 Copia Lettere, στὸ μῆμα τοῦ 'Αρχείου τοῦ ποὺ ἀπέκτησε ἡ 'Αναγνωστικὴ 'Εταιρεία τῆς Κέρκυρας τὸ 1981 (βλ. Δάφνη Κυριάκη, «Κερκυραϊκὸ 'Αρχεῖο Guilford», "Εκτακτο Δελτίο 'Αναγνωστικῆς 'Εταιρείας Κέρκυρας, Κέρκυρα 1984). "Ενα τέταρτο Copia Lettere, ποὺ ἀνήκει στὴν ἴδια σειρὰ, σώζεται στὴ Γεννάδειο Βιβλιοθήκη. Βλ. Β. Μπόμπου-Σταμάτη, "Ανέκδοτα Γράμματα τοῦ Λόρδου Γκίλφορντ (1827), σὲ χειρόγραφο τῆς Γενναδείου Βιβλιοθήκης (MSS 108).

ἐπαφή του μὲ γνωστούς βιβλιοπώλες τῆς Εὐρώπης ποὺ τοῦ προμήθευαν βιβλία ἢ ἐκτελοῦσαν σχετικές παραγγελίες του, καθὼς καὶ τὶς προσπάθειές του νὰ συγκεντρώσει ἑλληνικά χειρόγραφα.⁴⁵ Εἶναι ἄφθονες οἱ διασπαρτες πληροφορίες οἱ σχετικὲς μὲ παραγγελίες βιβλίων, λογαριασμοὺς μὲ γνωστούς βιβλιοπώλες τῆς Βιέννης, Τεργέστης, Ρώμης κτλ. Προμήθευε ἐπίσης τὴ βιβλιοθήκη μὲ εἰδικὰ βιβλία γιὰ καθεμιὰ ἀπὸ τὶς ἐπιστημὲς ποὺ διδάσκονται στὴν Ἀκαδημία, σύμφωνα μὲ παραγγελίες τῶν καθηγητῶν,⁴⁶ ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὴν ἀλληλογραφία του καὶ σχετικὸς καταλόγους ποὺ διασώζονται στὸ ἀρχεῖο του.

Ἀπὸ τὴν ἀλληλογραφία τοῦ Γκίλφορντ μὲ τὸν Τζαίημς Λουσινιαν⁴⁷ (Μάρτιο-Ἀπρίλιο τοῦ 1824) ποὺ ὑπῆρξε στενὸς φίλος καὶ συνεργάτης του, προκύπτει ὅτι ὡς τότε εἶχε αὐτὸς τὴ φροντίδα τῆς τακτοποίησης τῆς βιβλιοθήκης. Θὰ ἔπρεπε νὰ σημειώσουμε ἐδῶ ὅτι ὁ Λουσινιαν, ποὺ βρισκόταν στὴν Δανία τὸ φθινόπωρο τοῦ 1824, γράφει στὸν Γκίλφορντ ἀπὸ τὸ Augsborg στὶς 24 Ὀκτωβρίου καὶ τὸν πληροφορεῖ ὅτι εἶχε τὴν ἐλπίδα

45. Βλ. Π. Καραγιωρῆς, «Ἡ συλλογὴ χειρογράφων καὶ σπανίων βιβλίων τοῦ λόρδου Γκίλφορντ», *Δελτίο Ἀναγνωστικῆς Ἑταιρείας* 17 (1980) 91-94. Τοῦ ἴδιου: «Ἄγνωστα γράμματα τοῦ Κάλβου», *Δελτίο Ἀναγνωστικῆς Ἑταιρείας Κερκύρας* 19 (1982) 74 καὶ σημ. 43, 76-77. Βλ. Β. Μπόμπου-Σταμάτη, «Ἀνέκδοτα γράμματα», *ὁ.π.*, σ. 63. Βλ. ἐπίσης ἀνέκδοτη ἐπιστολὴ τοῦ Ι. Σακελλαρόπουλου, *ὁ.π.*, σημ. 11, ὅπου τὸν πληροφορεῖ ὅτι δὲν ἔφεραν ἀκόμη τὰ χειρόγραφα.

46. Βλ. γιὰ παράδειγμα ἐπιστολὴ τοῦ καθηγητῆ Γ. Χρ. Φιλητᾶ (Ἰούλιος 1824) πρὸς τὸν Γκίλφορντ στὴν Νεάπολη, ὅπου τὸν παρακαλεῖ νὰ φροντίσει γιὰ τὴν ἀποστολὴ βιβλίων ποὺ ἔχει παραγγεῖλει ἀπὸ τὴν Ἰταλία καὶ τὴ Γαλλία, καθὼς ἐπίσης καὶ ἐπιστολὴ τοῦ Θ. Φαρμακίδη (11 Σεπτεμβρίου 1827) πρὸς τὸν Γκίλφορντ στὴν Βιέννη(;) σχετικὰ μὲ παραγγελία θεολογικοῦ συγγράμματος στὸν γνωστὸ βιβλιοπώλη Schallbacher.

47. Βλ. E. Glasgow, «Lord Guilford», *The Greek Gazette*, September 1977, σ. 14-15. Βλ. ἐπίσης Α. Παπαδόπουλος Βρετὸς, *Βιογραφικά*, σ. 42 σημ. β. Ὁ στενὸς δεσμὸς τοῦ Γκίλφορντ μὲ τὸν Lusignan προκύπτει καὶ ἀπὸ τὴν ἀλληλογραφία του. Ὅταν ἀποφάσισε νὰ φύγει ἀπὸ τὴν Κέρκυρα, τὴν ἄνοιξη τοῦ 1827, ὁ Γκίλφορντ τοῦ δίνει τὸ ποσὸ στῶν 1000 λιρῶν καὶ ἐκφράζει σὲ ἐπιστολὴ του τὴν ἀνησυχία του γιὰ τὴν κατάσταση τῆς υγείας του (βλ. Β. Μπόμπου-Σταμάτη, «Ἀνέκδοτα γράμματα», *ὁ.π.*, σ. 72). Ἀπὸ τὴν ἀλληλογραφία τοῦ Γκίλφορντ προκύπτει ὅτι ὁ Lusignan τὸν ἐπισκέφτηκε στὸ Spa, ὅπου ἔμεινε κοντὰ του λίγες μέρες. Στὴ διαθήκη του ὁ Γκίλφορντ ἀφήνει στὴ μητέρα του, χήρα τοῦ Saviour Lusignan, ἱσόβια ἐτήσια ἐπιχορήγηση 50 λιρῶν, καὶ στὸν δεύτερο κωδὶκελλο ἀφήνει: to my private secretary James Lusignan Esquire the sum of one thousand pounds. Βλ. Π. Καραγιωρῆς, «Τρία γράμματα τοῦ γραμματέως τῆς Ἰονίου Ἀκαδημίας Ἰακώβου Λουζινιαν πρὸς τὸν Πρύτανιν τῆς Λόρδο Γκίλφορντ», *Δελτίο Ἀναγνωστικῆς Ἑταιρείας Κερκύρας* 12 (1975) 75-82.

ὅτι ἡ Ἀγγλικὴ East India Company πού ἐδώρισε βιβλία στὴν πανεπιστημιακὴ βιβλιοθήκη τῆς Κοπεγχάγης, μὲ τὸν κατάλληλο χειρισμὸ θὰ ἔδειχνε ἴσως τὴν ἴδια γενναιοδωρία καὶ γιὰ τὴν Ἰόνιο Ἀκαδημία. Καὶ οἱ ἐλπίδες τοῦ φαίνεται ὅτι πραγματοποιήθηκαν. Τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1825 ὁ Γκίλφορντ γράφει εὐχαριστήριον γράμμα στὸν Williams Astell, πρόεδρο of the Court of Directors of the Hon. East India Company γιὰ τὴ δωρεὰ τῶν βιβλίων, τὰ ὁποῖα «will form a most valuable part of our Collection, not only for the intrinsic merit of the works, but as a mark of the interest which such liberal and judicious Patrons take in our infant Establishment».

Στις 20 Ὀκτωβρίου 1824, ὁ Γκίλφορντ μὲ ἐπιστολὴ τοῦ πρὸς τὸν Ἀνδρέα Παπαδόπουλο Βρετὸ⁴⁸ τὸν κάλεσε νὰ ἔλθει στὴν Κέρκυρα, ἐπειδὴ ἐπρόκειτο νὰ ἀρχίσει «ἡ διάταξις τῆς Βιβλιοθήκης». Τὸν εἶχε γνωρίσει στὴ Νεάπολη, ὅπου ὁ Παπαδόπουλος ἐσπούδαζε ἱατρικὴ, καὶ ἀποφάσισε νὰ τὸν διορίσει ἑφορο τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἀκαδημίας, θέση πού κράτησε ὡς τὸ 1830.⁴⁹

48. Α. Παπαδόπουλος Βρετὸς, *Βιογραφικά*, σ. 61, σημ. α. Ὁ Α. Παπαδόπουλος Βρετὸς (c. 1800-1876), Λευκάδιος, σπούδασε ἱατρικὴ στὴ Νεάπολη. Γλωσσόμαθης, μὲ εὐρύτερη μόρφωση ἄφησε ἀξιόλογο συγγραφικὸ ἔργο. Τὸ ἔργο τῆς ζωῆς τοῦ ἦταν ἡ βιβλιογραφία τοῦ, τὴν ὁποία ἄρχισε νὰ συντάσσει ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς ὑπηρεσίας τοῦ στὴ Βιβλιοθήκη τῆς Ἰονίου Ἀκαδημίας. Μετὰ τὸν θάνατο τοῦ Γκίλφορντ γιὰ τὸν ὁποῖον ἔτρεφε μεγάλο θαυμασμὸ καὶ ἀγάπη, ἔμεινε στὴ θέση τοῦ βιβλιοθηκάρχου ὡς τὸ 1830. Μὲ πρόσκληση τοῦ Καποδίστρια ἦλθε στὴν κυρίως Ἑλλάδα καὶ ὑπηρέτησε κοντὰ τοῦ «γενόμενος εἰς τῶν ὀλίγων ἐρμηνευτῶν καὶ προπαγανδιστῶν τῆς πολιτικῆς του». Ἡ ἀφοσίωσή τοῦ στὸν Καποδίστρια καὶ ἡ ἀνάμειξη στὴν πολιτικὴ, καθὼς καὶ ὁ ἐριστικὸς χαρακτῆρας τοῦ ἔγιναν ἀφορμὴ πολλῶν περιπετειῶν τοῦ. Ἀπόδειξη τῆς εὐαισθησίας τοῦ εἶναι νομίζω οἱ βιογραφίες τῶν δύο ἐξόχων ἀνδρῶν τοὺς ὁποίους ὑπηρέτησε, τοῦ Γκίλφορντ καὶ τοῦ Καποδίστρια. Βλ. τὴν πληρέστερη βιογραφία τοῦ: Φ. Μιχαλόπουλος, «Ἀνδρέας Παπαδόπουλος Βρετὸς (1800-1876)», *Νέα Ἑστία* 12 (1938) 1300-1307. Ἐκεῖ καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία. Βλ. ἐπίσης, Σ. Μακρυμύχαλος, «Τὸ "Παναρμόνιον" καὶ οἱ συντάκτες του», *Ὁ Ἐρανιστὴς* 6 (1968) 65-72.

49. Βλ. Παπαδόπουλος Βρετὸς, *Βιογραφικά*, σ. xvii, xix: «...ἐκλέξας με ὡς Ἐφορον τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἰονίου Ἀκαδημίας καὶ τῆς ἰδιαιτέρας αὐτοῦ Βιβλιοθήκης, ἐπειδὴ ὡς θέλομεν ἰδεῖ ἐν τῷ δέοντι καιρῷ, τὸ πλεῖστον μέρος τῶν βιβλίων ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ τῆς Ἀκαδημίας ἦτον ἰδιοκτησία τοῦ». Ὡς τότε ἐπιμελητὴς τῆς Βιβλιοθήκης ἦταν ὁ J. Lusignan, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὴν ἀλληλογραφία τοῦ μὲ τὸν Γκίλφορντ. Βλ. Π. Καραγιώργος, «Τρία γράμματα τοῦ Γραμματέως τῆς Ἰονίου Ἀκαδημίας Ἰακώβου Λουζινιάν», ὁ.π. Πρόκειται γιὰ ἐπιστολὰς Μαρτίου-Ἀπριλίου 1824 γράμμενες στὰ ἀγγλικά. Δημοσιεύονται σὲ ἑλληνικὴ μετάφραση. Ὁ Lusignan γράφει στὸν Γκίλφορντ πὺ βρίσκεται στὴ Ζάκυνθο καὶ τὸν πληροφορεῖ ὅτι ἔλαβε

Ἡ ἐπίσημη ἑναρξη τῆς λειτουργίας τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἰονίου Ἀκαδημίας ἔγινε στὶς 21 Φεβρουαρίου 1825. Περιλάμβανε τότε 6.000 τόμους βιβλίων, τὸ μεγαλύτερο μέρος τῶν ὁποίων ἀνῆκε στὸν Γκίλφορντ. Τὴν παλιότερη πληροφορία γιὰ τὴ βιβλιοθήκη μᾶς τὴ δίνει ὁ ἴδιος ὁ Γκίλφορντ σὲ ἐπιστολὴ του πρὸς τὸν ἐξάδελφό του λόρδο Bathurst, ὑπουργὸ τοῦ πολέμου καὶ τῶν ἀποικιῶν.⁵⁰ Σὲ ἐπιστολὴ του τῆς 14ης Φεβρουαρίου 1825, ὅπου τὸν πληροφορεῖ γιὰ τὰ εκπαιδευτικὰ πράγματα καὶ τὴν πρόοδο καὶ λειτουργία τῆς Ἀκαδημίας, γράφει σχετικὰ μὲ τὴ βιβλιοθήκη: «The arrangements for the library are made, and the library itself containing about six thousand volumes of useful books, will be open to the public, in a week's time, you would be edified by the neatness and simplicity of our Deal Desks, Rust-bottomed chairs, and tin inkstands. Indeed I can assure you that no inattention has been shown to Economy of any part of the Establishment... Adieu my Dear Bathurst I must repeate my thanks for the kind interests which you take in the prosperity of this favourite child of my old age». Ξεχωριστὴ μνεῖα πρέπει νὰ γίνεῖ γιὰ τὴ συλλογὴ τῶν βιβλίων σὲ ἀπλοελληνικὴ γλώσσα γιὰ τὴν ὁποία ὁ Γκίλφορντ ἦταν ὑπερήφανος.⁵¹ Ἡ συλλογὴ αὐτὴ

τόμους τοῦ Πλαύτου, ἓνα κιβώτιο μὲ βιβλία ἀπὸ τὸν Di Romano ἀπὸ Τεργέστη. Στὸ ἐπόμενο γράμμα του διευκρινίζει ὅτι τὰ βιβλία ἦταν ἀπὸ τὸν Σαλμπάχερ (βιβλιοπώλῃ) ἀπὸ τὴ Βιέννη καὶ περιμένει ἓνα ἀκόμη κιβώτιο. Ἔχει λάβει ἐπιστολὴ τοῦ βιβλιοπώλῃ Μπετράντ ἀπὸ τὸ Παρίσι, γράφει ὅτι παρέδωσε στοὺς *Laffittet* (ἐννοεῖ ἀσφαλῶς τοὺς *Laffitte et Co.*, τράπεζα μὲ τὴν ὁποία εἶχε τὶς συναλλαγές του ὁ Γκίλφορντ στὸ Παρίσι καὶ ἐκεῖ ἔπαιρνε καὶ τὴν ἀλληλογραφία του, ὅταν βρισκόταν στὴν Εὐρώπῃ) τὰ *Memoires de l'Académie* καὶ πληρώθηκαν 800 φράγκα. Δὲν ἔλαβε ἀκόμη τὰ ἀγγλικά βιβλία ποὺ παραγγέλθηκαν στὴν Τεργέστη. Τὸν πληροφορεῖ ὅτι πρόσθεσε ἓνα ράφι στὴ βιβλιοθήκη, ποὺ δὲν ἔπαρκε ὅτε γιὰ τὰ μισὰ καινούρια βιβλία. Ἡ βιβλιοθήκη ἔπαψε νὰ βρίσκεται στὴ χλωδὴ κατὰστασι, προσπάθησε νὰ τοποθετήσῃ ὅλα τὰ βιβλία στὰ ράφια ὅπως ἦταν, μερικὰ ἀπ' αὐτὰ μᾶλλον ἄβολα ἀλλὰ δὲν εἶχε ἄλλῃ ἐπιλογὴ.

50. The third Earl Bathurst (1762-1834). Ἀπὸ τὸ 1812-1827: Secretary of War and the Colonies in Lord Liverpool's Ministry ...able and useful minister. Βλ. DNB καὶ Β. Μπόμπου Σταμάτη, «Ἀνέκδοτα γράμματα», ὅ.π., σ. 63-64. Ἡ ἀλληλογραφία τοῦ Γκίλφορντ μὲ τὸν Bathurst ἀποκαλύπτει πόσο τὸν ἐμπιστευόταν καὶ πόσο ὑπολόγιζε στὴ βοήθειά καὶ τὴν συμπαράστασή του.

51. Βλ. Ι. Γενναδίου, *Βιογραφικὰ δοκίμια*, σ. 524. Ἀναφέρει ἐκεῖ ὅτι ὁ Κόμης Marcellus, «ἐπὶ τινὰ χρόνον Γάλλος πρέσβυς ἐν Κωνσταντινουπόλει, διηγεῖται (ἐν *Journal des Débats* τῆς 21 Sept. 1851) συνάντησιν τινὰ μετ' αὐτοῦ ἐν Λονδίῳ». «Τί νὰ σοὶ εἶπω, φίλε, δυστυχῶς δὲν εἶμαι ὅμοιος πρὸς οὐδένα τῶν συμπολιτῶν μου καὶ ἐντὸς τῆς Ἀγγλίας αὐτῆς εἶμαι κατὰ τὸ ἥμισυ Ἕλλην... Μετὰ ταῦτα εἰσῆλθομεν

ἀριθμοῦσε, κατὰ πληροφορία τοῦ Α. Παπαδόπουλου Βρετοῦ, 600 τόμους⁵² καὶ ἀποτέλεσε τὴ βάση τῆς πρώτης βιβλιογραφίας του. Ὁ ἴδιος ὁ Γκίλφορντ τὸν Φεβρουάριο τοῦ 1827 τὰ ἀνεβάζει σὲ 900.⁵³

Ἄλλες πηγές τῆς ἐποχῆς μᾶς πληροφοροῦν γιὰ τὴ διαμόρφωση τοῦ χώρου τῆς βιβλιοθήκης. Στεγαζόταν σὲ μιὰ μεγάλη αἴθουσα τοῦ Παλατιοῦ Παλατιοῦ, ὅπου τὰ βιβλία ἦταν τοποθετημένα σὲ ἐρμάρια ὅμοια μὲ ἐκεῖνα τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Ὁξφόρδης. Ἡ αἴθουσα εἶχε δύο ὀρόφους («μὲ μιὰ στενὴ γαλαρία ὀλοτρόγυρα στὴ μέση τῶν τοίχων τῆς σάλας»). Τὰ ἐπάνω ράφια ἦταν ἀνοικτά, τὰ κάτω ἐκλείναν μὲ ξύλινα φύλλα καὶ τὰ μεσαῖα φύλλα εἶχαν δίχτυ σιδερένιο. Ἀνάλογη πληροφορία ἔχουμε δημοσιευμένη στὴν ἐφημερίδα τῆς Κέρκυρας *Gazetta* τῆς 21 Φεβρουαρίου/5 Μαρτίου 1824: «Ἡ μεγάλη αἴθουσα τῆς Βιβλιοθήκης ἔχει τὴ μορφή τῆς ἀντίστοιχης αἴθουσας τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Ὁξφόρδης καὶ εἶναι ἐπιπλωμένη μὲ ὅλες τὶς ἀνέσεις ποὺ μπορεῖ νὰ εἶναι ἐπιθυμητὲς ἀπὸ τοὺς σπουδαστές». Ἡ συλλογὴ τῶν χειρογράφων, ποὺ τὸ 1827 εἶχαν φθάσει τὶς 3.000, ἦταν τοποθετημένη σὲ ράφια στὸ δωμάτιο τοῦ Γκίλφορντ, ὅπως μᾶς πληροφορεῖ ὁ Παπαδόπουλος Βρετὸς καὶ ὅσοι τὸν ἐπισκέφτηκαν στὴν Κέρκυρα, στὸ διαμέρισμά του στὸ Παλαιὸ Παλάτι.⁵⁴

εἰς τὴν παρακειμένην βιβλιοθήκην. Παρατηρήσατε, μοὶ εἶπε, διὰ τὰ ἄλλα μου βιβλία ἔχω ἄλλας θήκας, ἐδῶ ὅμως ἔχω μόνον ἑλληνικά. Ἐκεῖ εὐρίσκονται ὅχι ὅσα ἐγράφησαν ἑλληνιστὶ κατὰ τὸν τρισχιλιετῆ βίον τῆς γλώσσης, ἀλλ' ὅσα περιεσώθησαν ἀπὸ τοῦ Ὀμήρου μέχρι τῶν πατριωτικῶν ὕμνων τῶν Σουλιωτῶν καὶ τῶν Κλεφτῶν. Ἐνταῦθα τὸ ἀρχαῖον καὶ τὸ νεώτερον ἑλληνικὸν ἰδίωμα συμβιούσιν».

52. Βλ. Παπαδόπουλος Βρετὸς, *Βιογραφικά*, σ. χιχ, σημ. α. Βλ. Παπαδόπουλος Βρετὸς, «Φιλολογικά», *Παναγιώτιον*, τεύχη 10-20 (10 Φεβρουαρίου-30 Ἀπριλίου 1845), ὅπου δημοσιεύθηκαν μόνο 247 λήμματα. Ἡ βιβλιογραφία ὀλοκληρώθηκε ἀργότερα: *Κατάλογος τῶν ἀπὸ τῆς πτώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως μέχρι τοῦ 1821 τυπωθέντων βιβλίων... συντεθεὶς ὑπὸ Ἀνδρέου Παπαδοπούλου-Βρετοῦ, πρῶτην ἐπιστάτον τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἰονίου Ἀκαδημίας*, Ἀθῆναι 1945, ὅπου ὁ προηγούμενος κατάλογος συμπληρώθηκε μὲ ἄλλα 371 λήμματα.

53. Βλ. Κ. Σολδάτος, «Ἡ Ἑθνικὴ γλῶσσα», σ. 153: «δὲν ὑπαινίσσομαι τὸ παλαιὸν τμήμα τῆς πολυαριθμοῦ συλλογῆς μου, ἐξ ἐννεακοσίων βιβλίων τυπωμένων εἰς τὴν νεοελληνικὴν, ὅπερ εἶναι μᾶλλον ἀντικείμενον περιεργείας».

54. Α. Παπαδόπουλος Βρετὸς, *Βιογραφικά*, σ. 165: «... ὅλα τὰ πολύτιμα χειρόγραφα συμποσούντα τὸν ἀριθμὸν τριῶν καὶ ἐπέκεινα χιλιάδων, τὰ ὅποια, σφραγισμένα εἰς θήκας, ἐστόλιζαν τὰ ἰδιαιτέρα δωμάτια τοῦ Ἀρχοντος Γυλφορδ, καὶ τὴν συλλογὴν 20.000 δειγμάτων ἐκ θεοῦ Ἑλληνικῶν νομισμάτων κατὰ τὴν περιγραφήν τοῦ περιφήμου Μιονέτον». Βλ. καὶ σημ. β. Βλ. ἐπίσης James Emerson, *A picture of Greece in 1825*, London 1826, vol. 1, p. 10: «Ather winding through the intricate and apparently endless passages of the old palace, where this lordship resides, we were ushered into an antiquated room surrounded by shleves, con-

Ἡ Ἰόνιος Βουλὴ κατὰ τὸ τέλος τῆς Συνόδου τοῦ 1825 ἐξέδωκε τὸ Ψήφισμα ἀρ. 45 (δημοσιεύτηκε στὶς 31 Μαΐου 1825), μὲ τὸ ὁποῖο ἐπικυρωνόταν τὸ διάταγμα τῆς καθίδρυσης τῆς Ἰονίου Ἀκαδημίας καὶ πρόσθεταν μερικὰ ἀκόμη ἄρθρα. Τὸ ἄρθρο 4 ἀφοροῦσε τοὺς ὅρους λειτουργίας τῆς βιβλιοθήκης: «Art 4: L'amministrazione della pubblica Biblioteca sarà affidata ad un Comitato di Professori, che saranno nominati dal Governo sopra la proposizione del Cancelliere. A tale Comitato sarà attaccato il Bibliotecario, e si l'uno che l'altro agiranno secondo le istruzioni e di amministrazione dell'Università stessa qui appresso menzionato». ⁵⁵ Ὁ Παπαδόπουλος Βρετὸς δημοσιεύει ἔγγραφο πρόσκληση τοῦ Γκίλφορντ, μὲ ἡμερομηνία 28 Φεβρουαρίου 1825, πρὸς τὸ ἐφορεῖο τῆς βιβλιοθήκης. Τὸ παραθέτω ὁλόκληρο γιατί ἀποτελεῖ σημαντικὴ πηγὴ πληροφοριῶν γιὰ τοὺς κανόνες τῆς λειτουργίας τῆς:

Τοῖς Δ. Ἰακώβῳ Λουσινγὰν Προέδρῳ, Πανοσιωτάτῳ Θεοκλήτῳ Φαρμακίδῃ, Φραγκίσκῳ Βέλφονο, Στυλιανῷ Σπάθῃ, Νικολάῳ Πίκολῳ ἐκ τῶν ὁποίων συνίσταται τὸ Ἐφορεῖον ὅπερ ἔχει τὴν ἐπιστάσιαν καὶ ὁδηγίαν τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἀκαδημίας.

Σὰς ἐκάλεσα νὰ συναχθῇτε ἵνα λάβητε τὴν ἐπιστάσιαν τῆς ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ Βιβλιοθήκης καὶ ἐξαιρέτως ἵνα ἐτοιμάσητε τοὺς ἀναγκαίους Κανόνας διὰ τὴν μέλλουσαν ὁδηγίαν τῆς ρηθείσης Βιβλιοθήκης, τὸ ὁποῖον εἶναι ἔργον εὐχρῆς ἄξιον ἵνα ποιήσητε ὅσον τάχιστα.

Αἱ βιβλίοι αἵτινες εἶναι καθαντὸ ἴδιαι τῆς Ἀκαδημίας, εἶναι ὀλιγώταται. Αἱ ἀσυνγκρίτως περισσότεραι εἶναι ἐδικαί μου ἀλλὰ καθ' ὅσον θέλουσι μείνει εἰς ταύτην τὴν Βιβλιοθήκην, θέλει ὑπόκεινται εἰς τοὺς ἰδίους Κανόνας, ὡς ἐκεῖναι τῆς Ἀκαδημίας.

Ὁ Δ. Παπαδόπουλος ἔδειξε πολλὴν ἀξιεπαινον ἐμπειρότητα εἰς τὴν ἐτοιμασίαν τῶν βιβλίων ἐν ὀλίγαις ἡμέραις. Συνσταίνω εἰς τὴν εὐθεϊαν προσοχὴν σας τὴν σύνθεσιν ἐνὸς Καταλόγου πρὸς χοῆσιν τῶν ἐν τῇ Ἀκαδημικῇ Βιβλιοθήκῃ ἐπαγγελματικῶν, ἵνα εὐκολυνθῇ ἡ εὔρεσις τῶν βιβλίων.

Ὁ Κύριος Ἰὼς θέλει συμπαραενδίσκεται εἰς τὴν Βιβλιοθήκην κάθε πρὸς

taining a valuable collection of oriental and other manuscripts. Here, seated at a table covered with papers and placed before a blazing wood fire, we found Lord Guilford, dressed in the ancient robes of Socrates; his mantel pendant from the shoulder by a golden clasp and his head bound by a fillet embroidered with the olive and the owl of Athens».

55. Α. Παπαδόπουλος Βρετὸς, *Βιογραφικά*, σ. 195-196.

ἀπὸ τὰς ὀκτὼ ἕως τοῦ μεσημερίου. Ὁ Κύριος Φαλεραῖος ἀπὸ τὴν μίαν ἕως τῶν πέντε καὶ ὁ Κύριος Παραμυθιώτης ἀπὸ τὰς ἑξ ἕως τὰς δέκα εἰς τὸ ἑσπέρας.

Ὁ πρῶτος (ὑπὸ τὴν ἐπιστάσιαν τοῦ Βιβλιοθηκαρίου) θέλει ἐπιμεληθῇ ἰδιαίτερος τῶν Γερμανικῶν, Γαλλικῶν καὶ Λατινικῶν Βιβλίων: ὁ δεύτερος θέλει ἐπιμεληθῇ ἐκείνων τῶν βιβλίων αἵτινες εἶναι γεγραμμένοι εἰς τὴν Ἑλληνικὴν καὶ ἀπλοελληνικὴν γλῶσσαν καὶ ὁ τρίτος τῶν Ἀγγλικῶν καὶ Ἰταλικῶν.

Ὁ Κύριος Νικόλαος Οἰκονομίδης, ὁ φύλαξ, θέλει συμπαρενρίσκεται κατὰ τὰς δώδεκα ὥρας εἰς τὰς ὁποίας ἡ Βιβλιοθήκη θέλει μείνει ἀνοικτὴ καὶ τοῦτο καθ' ἡμέραν, ἐξαιρουμένων τῶν Κυριακῶν καὶ ἐπισήμων ἑορτῶν. Τὰ ἰδιαίτερα χρῆμα του θέλουσι συστηθῇ παρ' ἡμῶν

Ἔχω τὴν τιμὴν κτλ. Γούλφορντ Ἀρχων

Κέρκυρα τῇ 28 Φεβρουαρίου 1825.⁵⁶

Στὴν ὁμιλία του, κατὰ τὴν τελετὴ τοῦ τέλους τοῦ σχολικοῦ ἔτους 1825, ὁ καθηγητὴς τῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας Χριστόφορος Φιλητάς ἀναφέρει σχετικὰ μὲ τὴ βιβλιοθήκη: «Τὸ μεγαλοπρεπὲς δῶμα τὸ διορισμένον εἰς Βιβλιοθήκην ἐγεμίσθη μὲ χιλιάδας βιβλίων ἀρχαίας ἢ νεωτέρας ὅσαι φρενὸς γεννήματα καὶ μὲ ἐκδόσεις αὐτῶν ἀκριβεῖς καὶ τὰς ὁποίας λαμπρότερας ποτὲ ἢ τυπογραφικὴ προήγαγε πολυτέλεια».⁵⁷

Μιὰ ἄλλη πληροφορία περιέχεται στὴν ἀνταπόκριση τοῦ Α. Κάλβου στὸ γνωστὸ γαλλικὸ περιοδικὸ *Revue Encyclopédique*, τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1827, λίγους μῆνες μετὰ τὴν ἀφίξή του στὴν Κέρκυρα.⁵⁸ Παράλληλα μὲ τὸ διδασκτικὸ ἔργο του στὴν Ἀκαδημία ὁ Γκίλφορντ τοῦ εἶχε ἀναθέσει καὶ τὴν τακτοποίηση τῶν βιβλίων τῆς προσωπικῆς συλλογῆς του καθὼς καὶ τῶν χειρογράφων τῆς συλλογῆς, νὰ τὰ ἐγγράψῃ σὲ εἰδικὸ κατάλογο καὶ νὰ ὑποδείξῃ ἐκεῖνα ποὺ ἔκρινε ὅτι ἔπρεπε νὰ δημοσιευθοῦν.⁵⁹ Ἀνα-

56. Α. Παπαδόπουλος Βρετός, ὁ.π., σ. 213-214.

57. Α. Παπαδόπουλος Βρετός, ὁ.π., σ. 204-205.

58. Βλ. *Revue Encyclopédique*, Avril 1827, p. 264. Βλ. σχετικὰ: Βασιλικὴ Μπόμπου Σταμάτη, «Ἀπὸ τὴν ἀλληλογραφία τοῦ Γκίλφορντ μὲ τὸν Κάλβο καὶ τὸν Σολωμόν», *Δελτίο τῆς Ἰονίου Ἀκαδημίας*, Κέρκυρα 2 (1986) 188-205.

59. Βλ. Ἔκθεσις τοῦ ἐφόρου τῆς Ἀκαδημίας Ι. Καρανδινού, τῆς 26 Νοεμβρίου 1827, πρὸς τὸν ἀρμοστὴ Adam: «Τῆς Α. Ἐξοχότητος ἐπιθυμοῦσης νὰ πληρώσῃ εἰς αὐτὸν ἐξ ἰδίων ἔτερα τριάκοντα τάλληρα κατὰ μῆνα καὶ τοῦτο διότι ὁ Καθηγητὴς κ. Κάλβος διετέλει ὑπὸ τὴν ἄμεσον αὐτοῦ ἐποπτεῖαν καὶ ἐτακτοποίει τὰ χειρόγραφα, ἅτινα ἀνήκον εἰς τὸν Μακαρίτην Ἀρχοντα ἐκλέγων ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν

φέρει ο Κάλβος ότι «η Βιβλιοθήκη, πού έχει ζωή δύο μόλις ἐτῶν, περιέχει 30.000 τόμους διαλεχτῶν ἔργων, τὸ μεγαλύτερο μέρος τῶν ὁποίων ἀνήκει στὸν εὐεργέτη μας. Ξεχωρίζει κανεὶς τὴ σπάνια συλλογὴ τῶν ἔργων πού ἔχουν γραφεῖ σὲ νεοελληνικὴ γλῶσσα ἀπὸ τὴν ἐποχὴ πού ἄρχισε νὰ γράφεται ὡς τὶς μέρες μας, καθὼς καὶ μιὰ ἄλλη συλλογὴ, ὅχι λιγότερο πολυτιμὴ, ἰταλικῶν χειρογράφων, ὅπου περιλαμβάνονται χειρόγραφα ἱστορικὰ ἀρκετὰ μεγάλου ἐνδιαφέροντος». Στὸ ἴδιο περιοδικό, ἓνα χρόνο ἀργότερα (Ἰανουάριος 1828)⁶⁰ δημοσιεύεται ἡ ἀκόλουθη πληροφορία: «Τὸ 1826 ἡ Βιβλιοθήκη περιελάμβανε 9000 τόμους, οἱ μισοὶ ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἀνῆκαν στὸν Λόρδο Γκίλφορντ. Λίγο πρὶν ἀπὸ τὸν θάνατό του πρόσθεσε 8000 τυπωμένα ἔργα σ' αὐτὰ πού εἶχε δωρήσει καὶ 3000 χειρόγραφα, τὸ μεγαλύτερο μέρος τῶν ὁποίων ἀναφέρεται στὴν ἱστορία ἀπὸ τὸν 12ο αἰ. ὡς τὶς μέρες μας. Ἡ Βιβλιοθήκη περιέχει τώρα 21000 τόμους. Εἶναι ἀνοικτὴ στὸ κοινόν».

Στὸ Ἀρχεῖο τοῦ Παπαδόπουλου-Βρετοῦ (ΓΑΚ Κ. 20 288) διασώζεται σημεῖωμα πού τοῦ ἔχει ἀπευθύνει ὁ Γκίλφορντ, λίγο πρὶν ἀναχωρήσει ἀπὸ τὴν Κέρκυρα τὸν Ἰούνιο τοῦ 1827, καὶ τὸν παρακαλεῖ νὰ δώσει τὴν ἄδεια στὸν Α. Κάλβο: «νὰ μεταχειρισθῇ ὅποιοδῆποτε βιβλίον ὁποῦ θέλει τὸν χρειασθεῖ, ἐπειδὴ μέλλει νὰ ἐνασχοληθῇ εἰς ἔργα ὠφέλιμα διὰ τὴν Ἀκαδημίαν, φυλάττων ὡς πρὸς τοῦτο τοὺς αὐτοὺς κανόνας καθὼς καὶ οἱ ἐλλογιμότετοι Διδάσκαλοι».⁶¹ Σὲ γράμμα του τῆς 6 Αὐγούστου 1827, ὁ Α. Κάλβος πληροφορεῖ τὸν Γκίλφορντ ὅτι ἐτοιμάζει τὸ βιβλιόσημο πού πρόκειται νὰ μπεῖ στὰ βιβλία του.⁶²

Γιὰ τὴν κατάσταση τῆς Βιβλιοθήκης καὶ τὸν ἀριθμὸ τῶν βιβλίων ἀξιζεῖ νὰ παραθέσουμε καὶ τὴν πληροφορία τοῦ συντάκτη ἐνὸς πολὺ σημαντικοῦ ἄρθρου, δημοσιευμένου ἀνώνυμα στὸ περιοδικό τοῦ Λονδίνου *New Monthly Magazine and Literary Journal*, July, vol. XX (1827) Lon-

ὅσα ὁ Καθηγητὴς κ. Κάλβος ἠδύνατο νὰ θεωρῇ χρήσιμα νὰ τυπωθῶσι», Κ. Σολδάτος, «Ἀνδρέας Κάλβος», *Ἑπτανησιακὴ Πρωτοχρονιά*, 1960, σ. 23.

60. Βλ. Ζ. D. Ferriman, *ὁ.π.*, σ. 102.

61. Τὸ γράμμα ἔχει δημοσιευθεῖ ἀρκετὲς φορὲς παλαιότερα. Βλ. Π. Καραγιώργος, «Ἀγνωστα γράμματα τοῦ Κάλβου», *Δελτίον Ἀναγνωστικῆς Ἐταιρείας Κερκύρας* 19 (1982) σ. 76 καὶ σημ. 48.

62. Τὰ βιβλιόσημα (ex libris) τοῦ Γκίλφορντ εἶναι δύο: αὐτὸ πού χρησιμοποιοῦσε πρὶν ἀπὸ τὸ 1817 καὶ ἐκεῖνο πού χρησιμοποιοῦσε ὡς Κόμης τοῦ Γκίλφορντ. Στὸ δεύτερο ἀναγράφεται ἡ φράση τοῦ Γιουβενάκη στὰ γαλλικά: *La vertu est la seule noblesse*. Ἔχει ἐπισημανθεῖ καὶ ἓνα ἐλληνικὸ ex libris, σὲ βιβλίον πού ἀνῆκε στὴ βιβλιοθήκη τοῦ Γκίλφορντ (σήμερα σὲ ἰδιωτικὴ συλλογὴ): Ὁ Ἀρχὼν τῆς Ἰονικῆς Ἀκαδημίας Κόμης Γυλφωρδ. Βλ. παρακάτω.

don, σ. 25: «The number of books which the University library contained in June 1826, amounted to upwards of nine thousand: of these one half belong to Lord Guilford, the other to the Ionian Government... To all this Lord Guilford has recently made a splendid addition of eight thousand printed works, besides three thousand, highly valuable manuscripts, illustrative of modern history, from the twelfth century down to the present time. There are now, therefore, upwards of twenty-one thousand volumes at Corfu; and I need scarcely add, that T.G.s (as travelling gentlemen in these parts are usually termed) will find this library a most delightful and profitable resource. It contains every book of travels to which they can wish to refer; besides affording facilities, at a moment when it is often most wanted, of making progress in the Italian, Greek and Arabic tongues». ⁶³

Στις 12/24 Φεβρουαρίου 1827, στην εφημερίδα της Κέρκυρας *Gazetta* δημοσιεύεται μια έντυπωσιακή είδηση. «Ο Κόμης Γεώργιος Μοτσενίγιο, ευγενής από τη Ζάκυνθο, αντιπρόσωπος της Ρωσίας στην άλλοτε Έπτανησιακή Δημοκρατία και τώρα στο Τουρίνο, έδωσε στη Βιβλιοθήκη της Ακαδημίας 2000 τόμους εκλεκτών έργων της προσωπικής συλλογής του. Ο έφορος πρότεινε στη συνεδρίαση της Ακαδημίας να τιμήσουν τον δωρητή και να στήσουν την προτομή του στην αίθουσα της βιβλιοθήκης. ⁶⁴ Δεν γνωρίζουμε πότε έφθασαν αυτά τα βιβλία στην Κέρκυρα. Ο Παπαδόπουλος-Βρετός τον αναφέρει στον κατάλογο των δωρητών, δεν δίνει όμως άλλη σχετική πληροφορία. ⁶⁵ Ο ίδιος μάς πληροφορεί και

63. Η σχετική έρευνα με όδηγεϊ στην υπόθεση ότι συντάκτης του άρθρου είναι ο C. H. Hartshorne (βλ. *Dictionary of National Biography*), φίλος του Γκίλφορντ, που επισκέφτηκε τα Ίονια νησιά το 1825 και έδειξε μεγάλο ενδιαφέρον για την Ακαδημία. Ο στενός φιλικός δεσμός του με τον Γκίλφορντ προκύπτει και από πληροφορία που έχουμε από το Αρχείο Γκίλφορντ της Κέρκυρας, όπου αναφέρεται ότι ο Hartshorne μαζί με τον Φορέστη ήταν μάρτυρες σε διαθήκη που συνέταξε ο Γκίλφορντ στην Κέρκυρα. Από την άλληλογραφία του με τον Γκίλφορντ και τον γραμματέα του Lusignan γνωρίζουμε ότι έτοίμαζε ένα άρθρο για την Ίονιο Ακαδημία, με σκοπό να το δημοσιεύσει στο περιοδικό του Λονδίνου *Quarterly Review*. Ίσως πρόκειται για το άρθρο αυτό που δημοσίευσε και έδω. Επιστημονικό απόσπασμα από επιστολή του Hartshorne (Σμύρνη, 10 Φεβρουαρίου 1826) προς τον Γκίλφορντ: «How go the dear Manuscripts, and all the strange, delightful books?». Είναι οι ίδιες λέξεις που χρησιμοποιεί για να χαρακτηρίσει τη συλλογή και στο άρθρο του. Βλ. E. Glasgow, «Lord Guilford», *Greek Gazette*, September 1977, p. 13.

64. Γ. Τυπάλδος-Ίακωβάτος, *δ.π.*, σ. 57.

65. Βλ. [C. H. Hartshorne?], «Lord Guilford and the University of Cor-

για μια άλλη μεγάλη δωρεά από την οικογένεια του Γκίλφορντ, τον Κόμη και την Κόμισσα Bute, οι οποίοι έδωσαν το 1825 στη Βιβλιοθήκη 100 τόμους, σχ. 12ο, με έργα των "Αγγλων ποιητών".⁶⁶ Μια άλλη δωρεά από την 'Ακαδημία της Πετρούπολης, το 1826, αξίζει να σημειωθεί. 'Ο Γ. Τυπάλδος-Ίακωβάτος μάς πληροφορεί σχετικά: «'Εστειλε χάρισμα άκόμη και της Πετρούπολης ή 'Ακαδημία τες πράξεις της διά μέσου του προξένου του Ρούσου, άλλ' ή κυβέρνηση το είδε με κακὸ μάτι και τόσο ἄργησε νὰ τὸ δεχτεῖ, πὺ ἐρώτησ' ἀποφασιστικὰ ὁ πρόξενος ἂν τὸ θέλουν ἢ νὰ τὸ στείλει ὀπίσω. Μόλις τὸ ἐδέχτηκαν ἔπειτ' ἀπὸ καιρὸ, χωρὶς ὅμως νὰ τὸ κοινοποιήσουνε μὲ τὴν ἐφημερίδα, καθὼς ἐκάμανε σ' ὅλα τ' ἄλλα».⁶⁷

Τὸν 'Ιούνιο τοῦ 1827, ὁ Γκίλφορντ, μετὰ ἀπὸ μιὰ περίοδο ἐντονῆς ἀνησυχίας γιὰ τὴν τύχη τῆς 'Ακαδημίας, ὕστερα ἀπὸ τὴν ἀπόφαση τοῦ Νομοθετικοῦ Σώματος γιὰ τὴν αὐξηση τῆς ἐπιχορήγησης, πὺ πληροφορήθηκε πρὶν εἰσεῖ δημοσιεῖθῇ διὰ τοῦ τύπου,⁶⁸ μετέβαλε διάθεση.⁶⁹ Στὸ

fun), *The new monthly magazine*, Vol. XX, No. 69, σ. 25: ('Ιούνιος 1826) «A thousand books are also now in their way to the Island from Count Mocenigo, a Zantiote nobleman, envoy from Russia to the court of Tourin. Βλ. ἐπίσης Γ. Τυπάλδος-Ίακωβάτος, *Ίστορία*, σ. 57 καὶ K. Soldatos, *La Bibliothèque*, σ. 377.

66. Α. Παπαδόπουλος Βρετός, ὁ.π., σ. 171: «τὴν πολῦτιμον συλλογὴν ὅλων τῶν "Αγγλων ποιητῶν εἰς ἑκατὸν τόμους πλουσίως δεμένους καὶ δωρηθέντας παρὰ τοῦ Μαρκιῶνος καὶ τῆς Μαρκιωνίσσης τοῦ Βιοῦτε, ἐξαδέλφου τοῦ μακαρίτου "Αρχοντος τῆς 'Ακαδημίας». Πρόκειται γιὰ τὴν ἀνεψιὰ τοῦ Γκίλφορντ, κόρη τοῦ μεγαλύτερου ἀδελφοῦ του George Augustus (1757-1802), 3d Earl of Guilford, τὴν Μαρία (1793-1802), πὺ εἶχε παντρευτεῖ τὸν John Bute (2d Marquis).

67. Γ. Τυπάλδος-Ίακωβάτος, *Ίστορία*, σ. 52. "Εχω ἐντοπίσει στὸν χειρόγραφο κατάλογο τῆς Βιβλιοθήκης τῆς 'Ιονίου 'Ακαδημίας: *Accademiae Scientiarum Imperialis Petropolitanae. Commentarii a 1726 ad 1746*, 14 vol. Petrop. 1728-1751 in 4o. *Accademiae Scientiarum Imperialis Petroplitanae. Novi Commentarii a 1747 ad 1775*, 20 vol. Petrop. 1750-1776 in 4o. Στὸν πλειστηριασμὸ τοῦ οἴκου Evans πωλήθηκαν καὶ οἱ 34 τόμοι μαζί. Βλ. Evans IV, 6, 106. 'Αγοράστηκαν ἀπὸ τὸν Misnard £ 9,9.

68. Α. Παπαδόπουλος Βρετός, ὁ.π., σ. 133: Δημοσιεύει ἐκεῖ τὴν ἀπόφαση τοῦ Νομοθετικοῦ Σώματος πὺ ἀφορᾷ τὴν ἐπιχορήγηση: «'Εν Κερκύρα, 5 'Ιουνίου 1827. Θεωρηθέντος τοῦ ἄρθρου γ' τοῦ ὑπ' ἀριθ. με' ψηφίσματος τῆς παρούσης περιόδου τῆς Βουλῆς, δι' οὗ δηλοῦται ὅτι ἐτήσιος δαπάνη τῆς 'Ακαδημίας δὲν θέλει ὑπερβῇ τὰς δεκαεὺς χιλιάδας ταλλήρων. Παρατηρηθέντος ὅτι εἶναι ἐπιθυμία καὶ γνώμη τῆς Κυβερνήσεως νὰ γίνῃ πᾶσα ἐνδεχομένη καὶ ὀρθὴ ἀπόπειρα περὶ τῆς ὠφελείας αὐτοῦ τοῦ καταστήματος. Θεωρηθέντος τοῦ Διαγγέλματος τῆς Α.Ε. τοῦ Λόρδ Μεγάλου 'Αρμοστοῦ διὰ τοῦ ὁποίου εἰδοποιεῖ ὅτι τὸ Κεφάλαιον τῶν ἐτησίων 16 χιλιάδων ταλλήρων κατὰ τὴν ἀναφορὰν τοῦ "Αρχοντος τῆς 'Ακαδημίας εἶναι πολὺ περικωρυσμένον καὶ ἐπομένως δὲν ἡμπορεῖ νὰ προξενήσῃ ὅσα καλὰ ἐπιθυμοῦνται, τὸ Νομοθετικὸν Σῶμα

κλίμα αὐτῆς τῆς αἰσιοδοξίας ὁ Γκίλφορντ ἀναθεώρησε τὴν ἀπόφασή του νὰ μεταφέρει τὴ Βιβλιοθήκη καὶ τὸ Πανεπιστήμιο στὴν Ἀθήνα σὲ περίπτωσιν ποὺ ἡ κυβέρνησις δὲν εἶχε ἀποφασίσει εὐνοϊκά⁷⁰ γιὰ τὴν Ἀκαδημία καὶ εἰδοποίησε τὸν βιβλιοθηκᾶριό του Α. Παπαδόπουλο Βρετὸ νὰ ἀνοίξει τὰ κιβώτια μὲ βιβλία ποὺ περίμεναν κλειστὰ στὸ χῶρο τῆς Βιβλιοθήκης καὶ τοῦ Ἐφορείου. Ἐπρόκειτο γιὰ βιβλία ποὺ εἶχαν φθάσει, ὅπως γράφει, πρὸ ἐπτὰ μηνῶν ἀπὸ τὴ βιβλιοθήκη τοῦ Λονδίνου (γνωρίζουμε ἀπὸ τὴν ἀλληλογραφία Γκίλφορντ-Robertson ὅτι ἡ τελευταία ἀποστολὴ βιβλίων εἶχε ξεκινήσει τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1826: 5 large cases), καθὼς καὶ ἀποστολὰς ἀπὸ τοὺς βιβλιοπῶλες τῆς Ἰταλίας.⁷¹ Ὁ ἴδιος ὁ Γκίλφορντ, σὲ ἐπιστολὴ του τῆς 17 Μαρτίου 1827, πρὸς τὸν λόρδο Bathurst, ἀναφέρει ὅτι ἔχει 26 μεγάλα κιβώτια μὲ βιβλία ἀπὸ τὴν Ἰταλία στὸ χῶλ τῆς Ἀκαδημίας.⁷² Ὁ Παπαδόπουλος ἀναφέρει ὅτι ὁ Γκίλφορντ παρακολούθησε ὁ ἴδιος τὴ διαδικασία τῆς ἐξαγωγῆς τῶν βιβλίων ἀπὸ τὰ κιβώτια καί: «εἰς τὸ βραχὺ διάστημα τῶν ἑξ ἡμερῶν, ὅσας εἰσέτι ἔμελλε νὰ διατρίψῃ εἰς Κέρκυραν, ἐπειδὴ τὸ Ἰονικὸν Ἀτμόπλοιον ἀνεχώρει εἰς τὴν Ἀγκῶνα τὴν 16 Ἰουνίου, ὁ Ἀρχὼν Γυῖλφορντ ἐθεώρησε τὴν προμετωπίδα πέντε καὶ ἐπέκεινα χιλιάδων βιβλίων». Ἦταν μιὰ ἀπασχόλησις ποὺ τοῦ προένοῦσε ξεχωριστὴ εὐχαρίστησις. Ὁ Παπαδόπουλος ἀναφέρει ἐπίσης ὅτι

ἀπεφάσισε: «Ὅτι ἡ δαπάνη τῆς Ἀκαδημίας διὰ τοῦ παρόντος, ἔχουν ἐκ τοῦ προσεχὺς Σεπτεμβρίου 1827 μέχρι 31 Ἰανουαρίου 1828, νὰ μὴν ὑπερβῇ τὰς 18 χιλιάδας ταλλήρων».

69. Στις 13 Ἰουνίου, τρεῖς μόλις ἡμέρες πρὶν ἀπὸ τὴν ἀναχώρησή του, ὁ Γκίλφορντ στέλνει νέα ἐκθεση στὴν κυβέρνησις καὶ ζητεῖ νὰ ἐξασφαλίσει τὸν διορισμὸ τῶν καθηγητῶν ποὺ εἶχε προτείνει, μεταξὺ αὐτῶν καὶ τοῦ Α. Κάλβου. Βλ. Κ. Σολδάτος, «Α. Κάλβος», *Ἑπτανησιακὴ Πρωτοχρονιά*, Ἀθήνα 1960, σ. 17-18.

70. Α. Παπαδόπουλος Βρετὸς, *ὁ.π.*, σ. 135-137. Βλ. ἐπίσης Βασιλικὴ Μπόμπου Σταμάτη, «Ἀνέκδοτα γράμματα», *ὁ.π.*, σ. 63-69, ὅπου στὰ γράμμάτα του πρὸς τὸν ἐξαδέλφου τοῦ λόρδο Bathurst, ὑπουργοῦ τοῦ πολέμου καὶ τῶν ἀποικιῶν ἀπὸ τὸ 1812 ὡς τὸ 1827, ἐκφράζει ὅλη του τὴν πίκρα καὶ τὰ παράπονά του γιὰ τὴ στάσι τῆς κυβέρνησις.

71. Σὲ ἐπιστολὴ του πρὸς τὸν Lord Bathurst τῆς 17 Μαρτίου 1827, ἀφοῦ διατυπώσει τὰ παράπονά του γιὰ τὴν κυβέρνησις καὶ τὴς ἀνησυχίας του γιὰ τὸ θέμα τοῦ Σεμιναρίου ποὺ πρόκειται νὰ ἰδρυθεῖ, γράφει: «and while I am every day expecting some regulation which may me to go away, all that I aquire for use of it must be of a partable nature. Indeed I have six and 20 large cases of books from Italy, being in the hall, which I do not indend to unpack till I know a little more of my fate from the answer wich I expect to my Dispatch to Government».

72. Βλ. Μπόμπου Σταμάτη, *ὁ.π.*, σ. 66.

ὁ Γκίλφορντ τὸν πληροφορήσε πῶς τὸν προσεχὴ χειμῶνα θὰ ἔφθαναν ἀπὸ τὸ Λονδίνο καὶ τὰ ὑπόλοιπα βιβλία τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Λονδίνου, τὰ ὅποια, ὅπως τὸν εἶχε πληροφορήσει ὁ ἐκεῖ ἐπιτετραμμένος τῶν ὑποθέσεων του, ἦταν ἔτοιμα νὰ σταλοῦν μὲ τὴν πρώτη εὐκαιρία.

Εἶναι εὐκόλο νὰ φανταστεῖ κανεὶς τὴν κατάστασιν τῆς βιβλιοθήκης μετὰ τὴν ἄφιξιν ἐνὸς τόσο μεγάλου ἀριθμοῦ βιβλίων καὶ τὰ πρακτικὰ προβλήματα ποὺ προέκυψαν. Γιὰ τὸ λόγο αὐτό, λίγες μόλις ἡμέρες πρὶν ἀπὸ τὴν τελευταία ἀναχώρησίν του γιὰ τὶς καλοκαιρινὰ διακοπές του, στίς 14 Ἰουνίου 1827, ὁ Γκίλφορντ συνεκάλεσε τὴν ἀρμόδια ἐπιτροπὴ τῆς βιβλιοθήκης καὶ προγραμματίσε τὴν τακτοποίηση τῶν βιβλίων κατὰ τὸ διάστημα τοῦ καλοκαιριοῦ. Τὸ πρακτικὸ αὐτῆς τῆς συνεδρίασης διασώζεται στὸ Ἀρχεῖο τοῦ Α. Παπαδόπουλου Βρετοῦ. Διὴν τὴν ἦταν ἡ ἰδέα τῆς σύγκλησης τῆς Ἐπιτροπῆς, ὅπως σημειώνει σὲ ἄλλῃ εὐκαιρία ὁ ἴδιος. Ἀναφέρονται ἐκεῖ τὰ ἀκόλουθα: «Παρησιασθεὶς ὁ Κ. Βιβλιοθηκάριος Δ. Βρετὸς Παπαδόπουλος ἀνέφερεν ὅτι, ἐπειδὴ μέλλει μὲ τοὺς συνεργούς του νὰ ἐνασχοληθῇ εἰς τὴν ἔρευναν καὶ ἐξέταξιν τῶν νεωστὶ ἀποκτηθέντων καὶ φερθέντων εἰς τὴν Βιβλιοθήκην Βιβλίων, τὸν ἦτο πολλὰ ἀναγκαῖον πρὸς ἐξοικονόμησιν τοῦ χρειαζομένου ἐπὶ τούτῳ καιροῦ ὥστε ἡ Βιβλιοθήκη νὰ κλεισθῇ ἀπὸ τῆς αὔριον 15 Ἰουνίου ἀντὶ ἀπὸ τὴν 15 τοῦ Ἰουλίου καὶ νὰ ἀνοιχθῇ τὴν πρώτῃν Ὀκτωβρίου. Καὶ ἐὰν εἰς τὰς διορισμένας διακοπὰς διὰ τὴν Βιβλιοθήκην, αἱ ὁποῖαι ἀρχίζουσιν ἀπὸ τῆς 15 Ἰουλίου καὶ τελειώνουσιν εἰς τὰς 15 Σεπτεμβρίου, ἤθελε χρειασθῇ εἰς αὐτὸ τὸ ἀναμεταξύ νὰ δουλεύουν οἱ συνεργοὶ μετὰ τοῦ Βιβλιοθηκαρίου — νὰ ἡμποροῦν οἱ αὐτοὶ νὰ δουλεύουν χωρὶς νὰ προφασίζωνται τὰς διακοπὰς. Προσέτι ἀνέφερε ὁ αὐτὸς Κ. Βιβλιοθηκάριος ὅτι ἐπειδὴ εὐρίσκονται πολλὰ διπλᾶ σώματα τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Κοραΐ διὰ [νὰ] δώσουν τόπον εἰς ἄλλα τόσον ἀναγκαῖα — διὰ τὰ πολλὰ βιβλία ὅπου ἐπισωρεύονται εἰς τὴν Βιβλιοθήκην, ἦτον καλὸν τὰ ἄνωθεν διπλᾶ σώματα νὰ δίδωνται δωρεὰν εἰς τοὺς εἰς ἐξετάσεις εὐδοκιμήσαντας νέους, ὡς καὶ ἐξ ἀρχῆς ὁ σκοπὸς ἦτον τῶν Ζωσιμάδων⁷³ — ὁποῦ τὰ ἔστειλαν, διὰ τοῦτο νὰ μένωσι εἰς ἕνα τόπον

73. Βλ. S. Soldatos, «La Bibliothèque», σ. 376. Ἀναφέρει ἐκεῖ ὅτι ἡ βιβλιοθήκη τοῦ δημοσίου σχολείου τῆς Κέρκυρας τὴν ἐποχὴ τῆς Ἰονίου Πολιτείας, ποὺ στεγαζόταν στὸ Μοναστήρι τῆς Τενέδου, πλουτίστηκε ἀπὸ προσφορὰς τῶν ἐλληνικῶν παροικιῶν τοῦ ἐξωτερικοῦ σὲ ἐκδόσεις, μετὰξὺ αὐτῶν καὶ τῶν Ζωσιμάδων. Αὕτη ἡ βιβλιοθήκη περιῆλθε στὴν Ἰόνιον Ἀκαδημία. Ἦσως νὰ πρόκειται γιὰ τὰ βιβλία αὐτῆς τῆς δωρεᾶς. Στὰ Kent Archives, Cat. No U 471, C. 125, στὸ Ἀρχεῖο τοῦ Γκίλφορντ, διασώζεται ἕνας χειρόγραφος κατάλογος: Books of Coray

A treatise of Hippocrates Περὶ ἀνέμων, ὑδάτων etc. etc. v.4 8vo French.

χωριστόν έως οὗ γενομένων ἐξετάσεων νὰ δίδωνται ὡς ἀνωτέρω. Ὁ Κ. Πολίτης εἶπεν ὅτι ἦτον ὠφελιμώτερον καὶ διὰ τὴν βιβλιοθήκην καὶ διὰ τοὺς νέους, ἀντὶ τῶν τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Κοραῆ νὰ δίδωνται δῶρον συγγραφεῖς ἄλλων ἐκδόσεων εὐθηνότερων, ἐκεῖνα δὲ τῆς ἀνωτέρω ἐκδόσεως νὰ πωλοῦνται. Ὁ Ἐκλαμπρότατος Πρόεδρος εἶπεν ὅτι ὁ ῥαβδοῦχος τοῦ ἄρχοντος νὰ στέκη εἰς τὰς διαταγὰς τοῦ Βιβλιοθηκαρίου διὰ τὰς ὑποθέσεις τῆς Βιβλιοθήκης. (Ὑπογραφή) Γκίλφορντ Πρόεδρος».⁷⁴

Ὁ Γκίλφορντ ἀναχώρησε ἀπὸ τὴν Κέρκυρα μὲ τὸ ἀτμόπλοιο στὶς 16 Ἰουνίου 1827, ὑποσχόμενος: «νὰ μὴν ἀναχωρήσῃ πλέον ἀπὸ Κέρκυραν μετὰ τὸ ταξίδιον ἐκεῖνον». Τὸ γράμμα τοῦ Γκίλφορντ πρὸς τὸν Παπαδόπουλο ἀπὸ τὸ Λοιμοκαθαρτήριο τῆς Ancona (28 Ἰουνίου 1827) ἀποκαλύπτει τὴ φροντίδα του γιὰ τὰ θέματα τῆς βιβλιοθήκης: «Ἐργασθῆτε καλῶς νὰ βάλετε εἰς τάξιν τὰ βιβλία καὶ κάμετε νὰ ἐργάζονται καλῶς οἱ ὑμέτεροι συμβοητοί. Ἐλπίζω ὅτι ὁ Σιεβελὶν ἐντὸς ὀλίγου θέλει τελειώσῃ τὰ ὅσα ἔχει νὰ κάμῃ ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ».⁷⁵ Τὸ ἴδιο ἀποκαλύπτει καὶ τὸ γράμμα τοῦ Κάλβου στὸν Γκίλφορντ τῆς 6ης Αὐγούστου 1827, ὁ ὁποῖος τὸν ἐνημερώνει γιὰ τὶς σχετικὰς ἐργασίες ποὺ τοῦ ἔχει ἀναθέσει.⁷⁶ Μᾶς ἔχει

Edition of Θεοφράστου

Ἡλιοδώρου Αἰθιοπικῶν

Πρόδρομος Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης

Ποικίλην Ἱστορίαν τοῦ Αἰλιανοῦ, μερ... Ἡρακλείδου
Ποντικῶν καὶ Νικολάου Δαμασκηνοῦ.

Ἰσοκράτους λόγοι καὶ ἐπιστολαῖς

Πλουτάρχου Βίοι Παράλληλοι

Πολυαίνου στρατηγήματα

Συλλογὴ μύθων Ἑλληνικῶν

Geography of Στράβων

v.1 8vo French

v.2 8vo Ἑλληνικὸν

τόμ: α' περιέχων

τόμ: β' ἑλλην:

τόμ: β' ἑλλην:

τόμ: α' ἑλλην:

τόμ: α' ἑλλην:

v4 4o in French.

74. Βλ. Ἀρχεῖο Α. Παπαδόπουλου Βρετοῦ, ΓΑΚ, Κ. 20, 278.

75. Α. Παπαδόπουλος Βρετός, ὁ.π., σ. 141, 142. Ὁ Σιεβελὶν εἶναι ὁ ξυλουργός.

76. Βλ. Π. Καραγιώργος, «Ἄγνωστα γράμματα τοῦ Κάλβου», *Δελτίο Ἀναγνωστικῆς Ἑταιρείας*, 19 (1982), σ. 73-77. Στὸ γράμμα αὐτὸ ἀναφέρει ὁ Κάλβος τὴν προετοιμασίαν οἰκοσῆμου ποὺ σκοπεύει νὰ τοποθετήσῃ στὰ βιβλία τοῦ Γκίλφορντ. Ὁ Δ. Ι. Πολέμης μὲ πληροφόρησε ὅτι ἔχει ἐπισημάνει σὲ βιβλίον τῆς συλλογῆς του, ποὺ ἀνῆκε στὴν βιβλιοθήκην Γκίλφορντ: *Λέοντος Ἀλλατίου, Περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ Ἁγίου πνεύματος*, 1658, ἓνα ἑλληνικὸ βιβλίοσημο Ὁ Ἀρχων τῆς Ἰονικῆς Ἀκαδημίας *Κόμης Γυῖλφορντ*, γεγονός ποὺ μὲ ὁδηγεῖ στὴν ὑπόθεσιν ὅτι πρόκειται γι' αὐτὸ ποὺ ἔχει ἐτοιμάσει ὁ Κάλβος. Θὰ ἤθελα ἀκόμη νὰ ἐπισημάνω ἓνα στοιχεῖο ἀπὸ τὴν ἴδια ἐπιστολὴν τοῦ Κάλβου, ποὺ ἔχει περάσει ἀπαρατήρητο ἀλλὰ ἴσως ἔχει ξεχωριστὴ σημασία. Γράφει: «Σὰς στέλνω τὴν Πράξιν τῆς Γερουσίας ποὺ ἀφορᾷ τὸ Σεμινάριον». Ἀναφέρεται ἀσφαλῶς στὴν Πράξιν τῆς Γερουσίας ἀρ. 89 τῆς 5ης Ἰουνίου 1827, ποὺ δημοσιεύτηκε στὸ φύλλον τῆς ἐφημερίδας τῆς Κέρκυρας *Gazzetta* 495,

διασσωθεῖ ἐπίσης ἡ σχετικὴ ἀλληλογραφία τῆς Ἐπιτροπῆς μὲ τὸν ὑπεύθυ-

11/23 Ἰουνίου 1827 (ὁ Γ. Τυπάλδος, *Ἱστορία*, σ. 58, ἀναφερόμενος στὴν ἴδια Πράξη δίνει ἡμερομηνία δημοσίευσης: 24 τοῦ Θεριστιοῦ Ε.Ν.) καὶ ἐθέσπιζε τὴ σύσταση τοῦ Ἱεροσπουδαστηρίου, γιὰ τὴν ἰδρυση τοῦ ὁποίου καὶ τὴ σχέση του μὲ τὸ πανεπιστήμιο ἐνδιαφερόταν καὶ ἀνησυχοῦσε πολὺ ὁ Γκίλφορντ. Αὐτὸ προκρίπτει καὶ ἀπὸ τὶς ἐπιστολές του πρὸς τὸν λόρδο Bathurst. Στις 17 Μαρτίου 1827 διατυπώνει τὴν ἀνησυχία του γιατί δὲν ἐνημερώνεται ἀπὸ τὴν κυβέρνηση γιὰ τὸ θέμα τοῦ σεμιναρίου. Διατυπώνει τὶς θέσεις του, ὑποστηρίζει ὅτι τὸ σεμινάριο πρέπει νὰ συνδεθεῖ μὲ τὸ Πανεπιστήμιο, καὶ ἐκφράζει τοὺς φόβους του καὶ τὴν ἀγανάκτησή του: «Under these circumstances I think that I may remain quiet. It only grieves me that I can not do many things at my own expense which would be of use to the Clergy, to the University and to the State... And while I am every day expecting some regulation which may oblige me to go away, all that I acquire for the use of it must be of a partable nature». Καὶ στὸ ἐπόμενο γράμμα τῆς 8ης Ἀπριλίου ἀναφέρει: «And the regulation to be adopted (ἡ σχετικὴ μὲ τὸ σεμινάριο) will probably be such as will oblige me to resign my employment». Ἐνῶ στὸ γράμμα του τῆς 29 Μαΐου εἶναι αἰσιόδοξος: «I have made up matters with the Government, and I am remain here. The young seminarists are to be entirely subject to the Academical authorities while attending their Lectures in the University. The choice to those Lectures however, the regulation of their Seminary and the direction of their conduct, is to be in the hands of a Commission of three persons of whom I am to be one». Σημειώνει ἐδῶ ὅτι ὁ Γκίλφορντ ἔχει ἐκφράσει πολὺ ἔνωρις τὸ ἐνδιαφέρον του γιὰ τὴν μόρφωση τοῦ κλήρου. Βλ. τὶς ἐπιστολές του πρὸς τὸν Ἀσώπιο, ὅταν ἐκεῖνος σπουδάζει στὴ Γερμανία, τὸ 1823: «καὶ παντὶ τρόπῳ θὰ προσπαθῶσω, ὅσον ἔνεστι τάχιον, νὰ ἀναθρέψω καλῶς τὸ Ἱερατεῖον... ἔχω ἐλλείψιν πολλῶν τῆς θεολογίας καθηγητῶν, ἀπορῶ δὲ πῶς νὰ τοὺς εὕρω. Καλῶς γνωρίζεις ὅτι οἱ ἐνταῦθα κληρικοὶ στεροῦνται ἀνατροφῆς. Ἀλλὰ εἰμαι βέβαιος ὅτι θὰ ἐργασθῆς μετὰ ζήλου ν' ἀναπληρώσης ταύτην τὴν ἔλλειψιν». Παρακάτω τοῦ ἐκφράζει τὴ στενοχώρια του γιατί δὲν θέλει ὁ Ἀσώπιος νὰ «εἰσέλθῃ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν». Ἐν τῇ ἀθλίᾳ καταστάσει εἰς ἣν εὐρίσκεται ἦτο δυνατόν νὰ βοηθήσῃς αὐτὴν μεγάλως. Ὑπάρχουσι δὲ ἱερεῖς πεπαιδευμένοι ἀλλὰ παραγνωρίζουσι τὰ καθήκοντά τους τοῦ ἱερατικοῦ αὐτῶν ἐπαγγέλματος. Ἐνδεχόμενον ὅμως εἶναι ἡ πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν κλίσις νὰ διεγερθῇ πάλιν ἐν σοί, θὰ χαρῶ δὲ τότε καθ' ὑπερβολήν», Γ. Ζώχιος, «Κωνσταντῖνος Ἀσώπιος», *Ἀττικὸν Ἡμερολόγιον* 8 (1874).

Ἀπὸ τὸ δημοσιευμένο κείμενο τῆς Πράξεως 89 τῆς Γερουσίας (*Gazetta* 495, 11/23 Ἰουνίου 1827) δὲν προκύπτουν ὅσα, σύμφωνα μὲ τὶς πληροφορίες, περιέμενε ὁ Γκίλφορντ. Δὲν ὀρίζεται ὁ ἴδιος ὀνομαστικὰ ὡς τὸ τρίτο μέλος τῆς Ἐπιτροπῆς, ἀλλὰ ἀπλῶς ἀναφέρεται ὅτι τὸ τρίτο μέλος θὰ τὸ διορίζει ὁ ἀρμοστής. Τὸ σεμινάριο δὲν θὰ ἔχει καμιά ἐξάρτηση καὶ σχέση ἀπὸ τὴν Ἀκαδημία. Αὐτὴ ἡ πράξη δημοσιεύθηκε μετὰ τὴν ἀναχώρησή τοῦ Γκίλφορντ ἀπὸ τὴν Κέρκυρα (16 Ἰουνίου). Εἶναι αὐτὴ τὴ δημοσίευση πού τοῦ στέλνει ὁ Κάλβος. Τὸ γράμμα τοῦ Κάλβου εἶναι τῆς 6 Αὐγούστου 1827, ἔφθασε ὅμως στὰ χέρια τοῦ Γκίλφορντ στις 4 Ὀκτωβρίου, ὅπως μᾶς πληροφορεῖ ἡ σημείωση τοῦ παραλήπτη ἐπάνω στὸ ἴδιο τὸ γράμμα (ΑΓΚ, Φ VII, 40). Εἶναι πολὺ πιθανὸν κάτω ἀπὸ τὸ κράτος τῆς πικρίας καὶ τῆς ἀπογοήτευσης πού θὰ αἰσθάν-

νο βιβλιοθηκάριο Α. Παπαδόπουλο Βρετό⁷⁷ από την οποία προκύπτει ότι ήλθαν σέ σοβαρή ρήξη και διαφωνία, που όδήγησε σέ καταγγελίες τής επιτροπής πρὸς τὸν Γκίλφορντ ἀλλὰ καὶ ἐπιστολές διαμαρτυρίας τοῦ Παπαδόπουλου. Τὰ στοιχεῖα αὐτὰ προέρχονται ἀπὸ τὸ ἀρχεῖο τοῦ Γκίλφορντ τῆς Κέρκυρας καὶ παρουσιάζουν μεγάλο ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν ἱστορία τῆς βιβλιοθήκης.⁷⁸

Στὶς 21 Ἰουλίου τοῦ 1827, ὁ ἑφορος τῆς Ἀκαδημίας Ι. Καραντηνὸς σ' ἓνα μακροσκελὲς γράμμα του στὸν Γκίλφορντ ἐπισυνάπτει ἀντίγραφα δύο ἐπιστολῶν πού τοῦ ἔχει ἀπευθύνει ὁ Α. Παπαδόπουλος στὶς 16 καὶ 19 Ἰουλίου 1827 ἀντίστοιχα καὶ μιὰ τρίτη τοῦ καθηγητῆ τῆς ἀρχαιολογίας Κωνσταντίνου Σακελλαρόπουλου, ἀντιπροέδρου τῆς ἐπιτροπῆς τῆς βιβλιοθήκης, τῆς 21 Ἰουλίου 1827.

Ὁ Καραντηνὸς στὴν ἐπιστολὴ του ἀναφέρεται σέ δύο προηγούμενες ἀναφορές του γιὰ τὸ ἴδιο θέμα: τὶς διαφωνίες καὶ τὶς παρεξηγήσεις πού ἔχουν δημιουργηθεῖ μεταξὺ τῆς ἐπιτροπῆς τῆς βιβλιοθήκης καὶ τοῦ βιβλιοθηκαρίου Α. Παπαδόπουλου Βρετοῦ. Ὁ τελευταῖος δὲν θέλει νὰ ἀκολουθήσει τὶς ὑποδείξεις τῆς ἐπιτροπῆς γιὰ τὸν τρόπο τῆς ὀργάνωσης τῆς ἐργασίας μεταφορᾶς τῶν βιβλίων ἀπὸ τοὺς ἐκτὸς τῆς βιβλιοθήκης χώρους

θηκε ὁ Γκίλφορντ, ὅταν γιὰ πρώτη φορὰ ἀσφαλῶς μελέτησε τὴν πράξη τῆς Γερουσίας στὸ σύνολό της, ἐννέα ἡμέρες ἀργότερα (13 Ὀκτωβρίου) μιὰ μέρα πρὶν ἀπὸ τὸν θάνατό του, καὶ συντάξε τὸν κωδῖκελλο μὲ τοὺς γνωστοὺς ὅρους γιὰ τὴν κυβέρνηση σχετικά μὲ τὴν ἐτήσια ἐπιχορήγηση καὶ τὶς ὑποτροφίες. Βλ. Τυπάλδος, *Ἱστορία*, σ. 58, ὅπου ἀναφέρεται στὴ δημοσίευση τῆς ἴδιας ἀπόφασης τῆς Συνέλευσης, δίνει ὅμως ἡμερομηνία: 24 τοῦ Θεριστιοῦ 1827 (Ε.Ν.), δηλαδὴ 24 Ἰουνίου. Τὴν ὑπόθεση αὐτὴ ἐνισχύει καὶ ἡ ἄγνοια ὡς τώρα πληροφορία, πού προέρχεται ἀπὸ τὴν κατάθεση τοῦ γραμματέα τοῦ Γκίλφορντ, γιαντροῦ του Ρόγκου Πυλαρινοῦ, ὅτι ὁ Γκίλφορντ στὸ Spa, πρὶν ἀναχωρήσει γιὰ τὸ Λονδίνο, ἔσχιζε τὴ διαθήκη του, ἢ κωδῖκελλο, πού εἶχε συντάξει στὴν Κέρκυρα. Δὲν ἀποκλείεται νὰ εἶχε τὶς πρῶτες πληροφορίες ἀπὸ τὸν Ἀσώπιο, πού τὸν ἐπισκέφθηκε στὸ Spa. Κέρκυρα, Ἀναγνωστικὴ Ἑταιρεία, Φ VIII, 6.

77. Στὸ Ἀρχεῖο Γκίλφορντ τῆς Ἀναγνωστικῆς Ἑταιρείας Κέρκυρας ἔχει διασωθεῖ ὁλόκληρος ὁ φάκελος τῆς ἀλληλογραφίας. Μὲ τὴν εὐκαιρία αὐτὴ θὰ ἤθελα νὰ ἐκφράσω τὶς εὐχαριστίες μου στὴν Ἀναγνωστικὴ Ἑταιρεία Κέρκυρας καὶ στοὺς ἀνθρώπους τῆς βιβλιοθήκης της πού μὲ ἐξυπηρέτησαν μὲ ἐξαιρετικὴ πάντοτε προθυμία καὶ εὐγένεια. Ἡ φίλη Δάφνη Κυριάκη παλαιότερα καὶ ὁ νέος συνάδελφος Γ. Πουλημένος πρόσφατα εἶναι αὐτοὶ στοὺς ὁποίους ὀφείλω πολλά, γιὰτὶ ἀναζήτησαν γιὰ μένα καὶ μοῦ ἔστειλαν στοιχεῖα ἀπὸ τὸ παραπάνω Ἀρχεῖο.

78. Κέρκυρα, Ἀναγνωστικὴ Ἑταιρεία, Ἀρχεῖο Γκίλφορντ, Φ IV, 45.

όπου είναι αποθηκευμένα, και την καταλογογράφησή τους. Δεν δέχεται υποδείξεις, και διατυπώνει παράπονα για τους συνεργάτες του, ιδίως τον Παραμυθιώτη που εργάζεται και στη Γερουσία. Θεωρεί απαράδεκτο να δίνει αναφορά κάθε εβδομάδα για την πορεία των εργασιών στην επιτροπή και δυσανεσθημένος ζήτησε δίμηνη άδεια για να επισκεφθεί την πατρίδα του 'Αγία Μαύρα. Σε πρόσκληση της επιτροπής απάντησε ότι δεν εκτελεί τις εργασίες που του έχει αναθέσει ή επιτροπή γιατί δεν αναγνωρίζει άλλη αρχή από την κυβέρνηση και τον Γκίλφορντ στον όποϊον ανήκουν τα βιβλία και ό όποϊος, όπως προκύπτει και από πρόσφατη επιστολή του (αναφέρεται στην επιστολή που του απηύθυνε ό Γκίλφορντ από την Ancona στις 28 'Ιουνίου 1827 και έλαβε στις 18 'Ιουλίου), του έχει αναθέσει να εργαστεί όπως νομίζει. Κατά συνέπεια δεν είναι υποχρεωμένος να υπακούει σε καμιά επιτροπή. Κατόπιν αυτού ή επιτροπή υποβάλλει την παραίτησή της ή όποία επισυνάπτεται. 'Ο Καραντηνός θεωρεί ότι ή επιτροπή έχει απόλυτο δικαίω και περιμένει τή γνώμη του Γκίλφορντ προκειμένου να προχωρήσει σε όποιαδήποτε ενέργεια.

'Ακολουθεί ή αναφορά του Α. Παπαδόπουλου Βρετού, 16 'Ιουλίου 1827, στα Ιταλικά (με τó στοιχείο Α): ζητάει άδεια για να τακτοποιήσει οικογενειακές υποθέσεις του στην 'Αγία Μαύρα και την 'Ιθάκη. Διατυπώνει τά παράπονά του για τίς υποδείξεις της επιτροπής, ύστερα από τόσα χρόνια επιτυχημένης εργασίας του για τήν τακτοποίηση της βιβλιοθήκης, καθώς και για τόν συνεργάτη του (Α. Παραμυθιώτη) ό όποϊος εργάζεται παράλληλα στην Γραμματεία της Γερουσίας. 'Ακολουθεί επιστολή του Α. Παπαδόπουλου Βρετού πρós τόν έφορο Ι. Καραντηνό της 19 'Ιουλίου 1827, έλληνικά (με τó στοιχείο Β). 'Ο Παπαδόπουλος ενημερώνει τόν Καραντηνό ότι ό Παραμυθιώτης εξακολουθεί «δεικνύων όλίγον ζήλον διά τó επάγγελμά του». Αναφέρει ότι οί άλλοι συνεργάτες του εργάζονται καλά. Τό τρίτο συνημμένο είναι επιστολή του αντιπροέδρου Κωνσταντίνου Σακελλαροπούλου (21 'Ιουλίου 1827) πρós τόν Ι. Καραντηνό, έλληνικά (με τó στοιχείο C). Παραπονεϊται κατά του βιβλιοθηκαρίου Α. Παπαδοπούλου Βρετού, τόν όποϊον εκάλεσε και έρώτησε αν προχωρούσε τó έργο του σύμφωνα με τίς υποδείξεις της επιτροπής. Του απήντησε ότι «δέν είχε κανένα χρέος να δώση λογαριασμόν εΐς τινα περί τούτου, έπειδή αυτός ήτον ό Βιβλιοθηκάριος και ακολουθώς εΐς αυτόν ανήκειν να λάβη όποιαδήποτε μέτρα ήθελε κρίνη συμφερώτερα, ότι τά βιβλία περί ών ό λόγος, έπειδή είναι του Κόμητος και πληρώνεται έπίτηδες υπό της ένδοξότητός του, εΐς τόν Κόμητα μόνον ήτον υπόχρεως να αποκριθῇ περί του όσον ήθελεν ενεργήση ως πρós τά βιβλία ταυτα ... όσον δέ διά τó σχέδιον της 'Επιτρο-

πῆς δὲν ἡμπορεῖ νὰ τὸ βάλῃ εἰς πρᾶξιν ἐπειδὴ τοῦ φαίνεται πάρα πολὺ γελοιῶδες καὶ φανταστικόν». Παρακαλεῖ νὰ δοθῇ διαταγὴ νὰ παύσουν οἱ συνελεύσεις τῆς ἐπιτροπῆς γιατί δὲν ἔχει λόγος ὑπαρξῆς. Ἡ ἀναφορὰ καὶ τὰ συνημμένα ἔφθασαν στὸ Λονδίνο, ὅπως σημειώνεται στὸ φ. 2^ν, στὶς 24 Σεπτεμβρίου, μία μὲν ἡμέρα πρὶν ἀπὸ τὴ σύνταξη τῆς διαθήκης τοῦ Γκίλφορντ καὶ 20 ἡμέρες πρὶν ἀπὸ τὸ θάνατό του.

Ἀπὸ τὸ ἴδιο Ἀρχεῖο (Φ. VII, 3) ἔχουμε τὴν σχετικὴ μὲ τὸ θέμα ἐπιστολὴ τοῦ Α. Παπαδόπουλου Βρετοῦ πρὸς τὸν Γκίλφορντ, γραμμένη μία μέρα πρὶν ἀπὸ τὴν προηγούμενη ἐπιστολὴ τοῦ Ι. Καραντηνοῦ, στὶς 20 Ἰουλίου 1827. Ὁ Παπαδόπουλος ἐκθέτει τὰ γεγονότα ἀπὸ τὴ δική του πλευρά. Ἐλπίζει νὰ ἔχει ὁλοκληρώσει τὴν τακτοποίησιν τῆς βιβλιοθήκης ὅταν θὰ ἐπιστρέφει ὁ λόρδος, ἂν ὁ ξυλουργὸς τελειώσῃ τις ἐργασίες του τουλάχιστον ὡς τὸ τέλος Αὐγούστου καὶ ἂν ἀντέξῃ ὁ ἴδιος *le manovre segrete del Sigr Carandino* ποὺ ἐπιδιώκει νὰ τὸν συκοφαντεῖ. Τοῦ ὑπενθυμίζει ὅτι ὁ ἴδιος ὁ Παπαδόπουλος τὸν εἶχε παρακαλέσει νὰ συγκαλέσῃ πρὶν ἀπὸ τὴν ἀναχώρησή του τὴν ἐπιτροπὴ γιὰ νὰ πάρῃ τὰ σχετικὰ μέτρα γιὰ τις ἐργασίες τοῦ καλοκαιριοῦ καὶ ὁ Δρ Πυλαρινός, ἐξ ὀνόματός του (τοῦ Γκίλφορντ), τοῦ ἀνέθεσε ὅλη τὴ φροντίδα⁷⁹ τῶν βιβλίων του ποὺ ἦταν διασκορπισμένα σὲ διάφορα μέρη. Θεώρησε προσβλητικὴ τὴν ἀπαίτησιν τῆς ἐπιτροπῆς νὰ λογοδοτεῖ κάθε ἐβδομάδα γιὰ τὸ ἔργο του, καὶ τις ὑποδείξεις τῆς νὰ μεταφέρει ὅλα τὰ βιβλία στὸ χῶρο τῆς βιβλιοθήκης καὶ ἐκεῖ νὰ τὰ τοποθετήσῃ σὲ σωροὺς κατὰ ὕλη, νὰ τὰ καταλογογραφήσῃ καὶ ὕστερα νὰ τὰ τοποθετήσῃ στὰ ράφια. Αὐτὸς εἶχε ἀρχίσει νὰ μεταφέρει πρῶτα τὰ ἐπιστημονικὰ καὶ ἀφοῦ τὰ τακτοποιήσῃ στὰ ράφια σκοπεύει νὰ μεταφέρει καὶ τὰ ἄλλα, κάθε ἐνότητά ὕλης χωριστά. «Μὲ ὅλα αὐτὰ εἶχε ἀρχίσει νὰ κρυώνει ὁ ζῆλος μου», γράφει, «καὶ ἀποφάσισα νὰ ζητήσω ἄδεια γιὰ νὰ παρακολουθήσω τις οἰκογενειακές μου υποθέσεις, ποὺ τις εἶχα παραμελήσει γιὰ δύο χρόνια. Ὅταν ἦλθε τὸ γράμμα ἀπὸ τὴν Ancona μὲ ἔπεισε ὅτι δὲν εἶχατε δώσει ἐσεῖς τις ἐντολὰς στὴν Ἐπιτροπὴ, ἔτσι, ὅταν μὲ ἐκάλεσαν νὰ μὲ ρωτήσουν ἂν ἐσκόπευα νὰ ἐργασθῶ σύμφωνα μὲ τις ὑποδείξεις τους, ἀπάντησα ὅτι, ἀφοῦ μὲ πληρώνετε γιὰ τὴν τακτοποίηση τῶν βιβλίων σας, εἶχα ὁλόκληρη τὴν εὐθύνη καὶ λογοδοτῶ μόνο σὲ σᾶς». Παρακάτω ἐκφράζει τὴ λύπη του ποὺ ἀναγκάζεται νὰ τὸν στεναχωρήσῃ. Ὅταν γυρίσει μὲ τὸ καλὸ στὴν Κέρκυρα ὁ λόρδος, πρέπει νὰ καθοριστοῦν τόσο οἱ ὑποχρεώσεις του ἔσο καὶ οἱ ἀρμοδιότητες τῆς ἐπιτροπῆς «καὶ ἂν δὲν εἶμαι καλὸς Βιβλιοθηκᾶριος προτιμῶ νὰ μὲ ἀπολύσετε

79. Κέρκυρα, Ἀναγνωστικὴ Ἑταιρεία, Ἀρχεῖο Γκίλφορντ, Φ VII, 3.

παρά να με εξυβρίζει μια ό ένας καθηγητής και μια ό άλλος». Τό γράμμα έφθασε στό Λονδίνο τήν ίδια μέρα μέ τά προηγούμενα: στίς 24 Σεπτεμβρίου. Στο verso τής έπιστολής σημειώνεται ότι άπαντήθηκε στίς 9 'Οκτωβρίου, πέντε ήμέρες πριν άπό τό θάνατο τοῦ Γκίλφορντ. 'Αναζήτησα και βρήκα τήν άπάντηση στό Copia Lettere αὐτῆς τῆς έποχῆς.⁸⁰ Είναι ένα άπό τά τελευταία γράμματα τοῦ Γκίλφορντ, τό προτελευταίο πρὸς τήν Κέρκυρα. Τό παραθέτω όλόκληρο:

Londra 9 Ottobre 1827

Ornatissimo Signore.

Son troppo ammalato per poter rispondere in dettaglio alla lettera de V. S. Ornatissima in data 20 Luglio passato, mi é pero molto necessario de rimarcare che non é stata mai la mia intenzione de prender(:) V. S. indipendente della Commissione riguardo ai miei libri equali devono esser collocati nella biblioteca, per uso dell'Università, e perciò devete sottomettervi relativamente a questi, intieramente a tutti gli ordini emessi dalla Commissione, la quale come vi ha veramente informato il Signor Eforo, é stata nominata da me prima della mia partenza, colla nomina del Sigr. Professor Sackellaropulo qual Presidente. Ho l'onore d'essere di V.S. ornat(issi)ma.

*Um(ilissi)m Dev(otissi)mo Servitore
(firmato) C(on)te di Guilford*

All'Ornatissimo Signore

Il Sigr Dottor Andrea Papadopulo Vreto.

Στό Copia Lettere K3, τήν ίδια ήμέρα μέ τό προηγούμενο (9 'Οκτωβρίου 1827) ακολουθεῖ γράμμα τοῦ Γκίλφορντ στόν Καραντηνό, τό τελευταίο πρὸς τήν Κέρκυρα. Τοῦ γράφει ένα σύντομο γράμμα και μάλιστα τό ύπαγορεύει ὅπως αναφέρει, γιατί δέν τοῦ έπιτρέπει ή κακή κατάσταση τῆς υγείας του να γράψει. Τόν πληροφορεῖ ότι έγραψε στόν Παπαδόπουλο και έλπίζει ότι θα ύπακούσει στήν έπιτροπή και θα τακτοποιηθεῖ ή κατάσταση χωρὶς να ὕποχρεωθεῖ να λάβει άλλα μέτρα.

Ἡ δυσάρεστη αὐτή κατάσταση πού δημιουργήθηκε δέν γνωρίζουμε αν καθυστέρησε τίς σχετικὲς εργασίες τό καλοκαίρι τοῦ 1827. Ὁ θάνατος τοῦ Γκίλφορντ στίς 14 'Οκτωβρίου τοῦ 1827 στό Λονδίνο είναι φυσικό να

80. Κέρκυρα, 'Αναγνωστική 'Εταιρεία, 'Αρχεῖο Γκίλφορντ, K 3, σ. 39.

ἀνέστειλε ὀριστικά τὰ προγραμματισθέντα. Ἄλλωστε δὲν ἄργησε πολὺ νὰ σημάνει ἡ ἐναρξὴ τῆς κακῆς μοίρας τῆς βιβλιοθήκης.

Ὁ θάνατος τοῦ Γκίλφορντ⁸¹ θεωρήθηκε ἀπὸ τοὺς Ἑλληνας τῶν Ἐπτανήσων βαρὶὰ συμφορά.⁸² Ὁ Παπαδόπουλος Βρετός, στὸ κλίμα αὐτοῦ τοῦ γενικοῦ πένθους, γράφει:⁸³ «Ἀνελήφθη ἀπὸ τοῦτον τὸν κόσμον τῶν ἀχαρίστων καὶ ἀνέβη εἰς τὴν οὐράνιον διαμονὴν τῶν θνητῶν διὰ νὰ λάβῃ τὴν ἀμοιβὴν τῶν ἀρετῶν του, ἐκ τῶν ὁποίων ἀναμφιβόλως ἦτο καὶ ἡ ἀκριβῆς ἐκπλήρωσις τῶν θρησκευτικῶν χρεῶν του... Ὁ θάνατος ἐνὸς τοσοῦ-

81. Γιὰ τὸν Γκίλφορντ καὶ τὴν προσφορὰ του στοὺς Ἑλληνας εἶχε γράψει ὁ Sheridan: «Ὁ ἀνὴρ οὗτος, τοῦ ὁποίου αἱ ἐκ καρδίας καὶ μυστικαὶ προσπάθειαι διὰ νὰ πλουτίσωσι τὸ ἥθικόν τῶν Ἑλλήνων μὲ τὴν παιδείαν... πρὸ πολλῶν ἐτῶν εἶναι ὁ κριτικὸς τῆς εὐνοίας μεταξὺ τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Ἀγγλίας». Βλ. *Thoughts of the Greek Revolution*, London 1822, σ. 21. Τὸ παράθεμα μεταφρασμένο παραθέτει ὁ Α. Παπαδόπουλος Βρετός, ὁ.π., σ. 69, σημ. α. Στὸ σημεῖο αὐτὸ ἀξίζει νὰ ἀναφέρουμε ἄρθρο δημοσιευμένο στὴν *Γενικὴ Ἐφημερίδα τῆς Ἑλλάδος* (11 Νοεμβρίου 1825) μὲ τὸν τίτλο «Περὶ τῆς Ἰονίου Ἀκαδημίας». Ὁ συντάκτης του (πρόκειται μᾶλλον γιὰ τὸν Θ. Φαρμακίδη ποὺ ἔχει ἀναλάβει τὴν ἐφημερίδα ἀπὸ τὸν Μάιο τοῦ 1825) ἀναδημοσιεύει ἄρθρο ἀπὸ τὴν ἐφημερίδα τῆς Κέρκυρας σχετικὸ μὲ τὴν πανηγυρικὴ ἐναρξὴ τῶν μαθημάτων τῆς Ἀκαδημίας καὶ συνεχίζει μὲ τὸ ἱστορικὸ τῆς ἱδρύσεώς της καὶ ἐξυμνεῖ τὸ ἔργο τοῦ Γκίλφορντ, τίς προσπάθειες, τίς θυσίες καὶ τίς συνεχεῖς φροντίδες του. Ἐπισημαίνει τὴ φροντίδα του γιὰ τὴ μόρφωση τῶν διδασκάλων, τὴν πατρικὴ φροντίδα του γιὰ τοὺς φοιτητές, καθὼς καὶ τὴ μόρφωση τοῦ ἱερατείου. Βλ. Αἰκ. Κουμαριανοῦ, *Ὁ Τύπος στὸν Ἀγώνα*, τόμος Γ', σ. 217-220.

82. Τὸν ἀντίκτυπο τῆς εἰδήσεως τοῦ θανάτου τοῦ Γκίλφορντ στὴν κυρίως Ἑλλάδα φανερώνει νεκρολογία ποὺ δημοσιεύθηκε στὴ *Γενικὴ Ἐφημερίδα*, Αἴγινα 10 Δεκεμβρίου 1827, ἀρ. 84, σ. 333-334. Ὁ συγγραφέας δὲν ἀποκαλύπτει τὸ ὄνομά του ἴσως θὰ μπορούσαμε νὰ ὑποθέσουμε ὅτι εἶναι ὁ Θ. Φαρμακίδης, ἂν δὲν ἦταν γνωστὸ ὅτι «μεσοῦντος τοῦ 1827» ἔφυγε ἀπὸ τὴν ἐφημερίδα. Δὲν ἀποκλείεται βέβαια παρ' ὅλα αὐτὰ νὰ εἶναι ὁ συντάκτης τοῦ ἁρθροῦ, ὅπως τὸ ἴδιο πιθανὸ εἶναι νὰ εἶναι ὁ Σ. Τρικούπης, γιὰτὶ ὁ συντάκτης θὰ πρέπει νὰ εἶχε στενὸ δεσμὸ μὲ τὸν Γκίλφορντ, ἀφοῦ γνωρίζει καὶ ἀναφέρει ὅτι ὁ Γκίλφορντ ἐσχόπευε νὰ μεταφέρει τὸ πανεπιστήμιον στὴν Ἀθήνα, μόνον ποὺ δὲν ἀποκαλύπτει, σκόπιμα νομίζω, ὅτι στὴν ἀπόφασή αὐτὴ τὸν εἶχε ὀδηγήσει ἡ ἀγανάκτησή του γιὰ τὴν κυβέρνησιν τῶν Ἰονίων νήσων ποὺ δὲν ἀπαντοῦσε στὶς προτάσεις του. Αὐτὴ τὴν πρόθεσή του τὴν ἀναθεώρησε πρὶν φύγει ἀπὸ τὴν Κέρκυρα τὸ καλοκαίρι τοῦ 1827. Βλ. Α. Παπαδόπουλος Βρετός, ὁ.π., σ. 135 καὶ τὴν ἐπιστολὴν του πρὸς τὸν Bathurst. Τὴν ὑπόθεσιν ὅτι συντάκτης εἶναι ὁ Σ. Τρικούπης ἐνισχύει τὸ γεγονός ὅτι, ὅπως παρατηρεῖ ὁ βιογράφος του, «ἐπὶ πάσης μεγάλῃς θλίψεως ἢ χαρᾶς ὁ Τρικούπης ἐπωφελεῖτο ἐκ τῆς περιστάσεως, ἵνα ἐκφωνήσῃ λόγους παραινετικούς ἐμπνέοντας ὁμόνοιαν, ἀγάπην καὶ ἀληθῆ ἀφοσίωσιν εἰς τὰ συμφέροντα τῆς πατρίδος». Εἶναι γνωστοὶ οἱ ἐπικήδειοι λόγοι του στὸν θάνατο τοῦ λόρδου Βύρωνος, τοῦ Καραϊσκάκη, τοῦ Ζαΐμη, τοῦ Μαυρομιχάλη καὶ τοῦ Νοταρᾶ. Βλ. Α. Γούδας, *Βίοι παρὰλληλοι*, τ. Ζ', Ἀθήνα 1875, σ. 181-182.

83. Α. Παπαδόπουλος Βρετός, ὁ.π., σ. 145 κ.ε.

τον ἐξόχου καὶ σπανίου ἀνδρὸς ἀνηγγέλθη ἀπ' ὅλας τὰς πολιτικὰς καὶ φιλολογικὰς ἐφημερίδας τῆς Εὐρώπης.⁸⁴ ἀλλά, κατὰ τὴν ἐμὴν γνώμην, οὐδεμίαν μετὰ τῶν πρώτων ἐπέφερε πλέον ὀρθότεραν κρίσιν περὶ τῆς ἀθεραπεύτου στερήσεως τοιούτου εὐεργέτου τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας, ὅσον ἡ ἐφημερίς τῶν Ἰονίων νήσων (Κέρκυρα, 3 Νοεμβρίου 1827, ἀρ. 514): «Εφθασεν ἡ θλιβερά ἀγγελία ὅτι ὁ ἐντιμότατος Κόμης Γυλφορντ, Ἀρχων τῆς Ἰονίου Ἀκαδημίας, μετὰ ἀσθένειαν ὀλίγων ἡμερῶν ἀπεβίωσεν ἐν Λονδίῳ ἐτῶν σχεδὸν 61 κατὰ τὴν ἰδ' τοῦ παρελθόντος μηνὸς περὶ τὰς 11 καὶ πέντε λεπτὰ πρὶν μεσημβρίας. Ἡ παιδεία ἐστερήθη ἐνὸς ἐκ τῶν ἰσχυροτάτων προστατῶν τῆς, ἡ Ἀγγλία ἐνὸς ἐκ τῶν πολυμαθεστάτων αὐτῆς Ὁμοτίμων, ἡ κοινωνία ἐνὸς ἐκ τῶν εὐεργετικωτάτων καὶ ἀμωμήτων μελῶν τῆς, ἡ ἀπαρηγόρητος Ἑλληνικὴ νεολαία τὸν πλέον φιλόστοργον πατέρα καὶ εὐεργέτην τῆς. Εἰς ὅλην τὴν Εὐρώπην ἀντηχεῖ ἡ φήμη τοιούτου ἐνδόξου ἀνδρός, τοῦ ὁποίου αἱ τόσαι καὶ σπάνιαι ἀρεταὶ εἰλκυσαν καθ' ὅλα τὰ μέρη καὶ εἰς πάντα καιρὸν τὴν ὑπόληψιν καὶ τὸ σέβας ὅλου τοῦ κοινοῦ». Στὴν ἴδια ἐφημερίδα, στὸ ἐπόμενο φύλλο (ἀρ. 515), περιγράφεται ἡ τελετὴ τοῦ μνημοσύνου, ποὺ ἔγινε στίς 7 Νοεμβρίου στὴν ἐκκλησίᾳ τῆς Σπηλιώτισσας, σὲ ἀτμόσφαιρα βαθιᾶς θλίψεως:

«Οἱ Καθηγηταὶ ἐθρῆνουν φίλον εὐεργέτην,⁸⁵ ἡ νεολαία γενναῖον προ-

84. Ἀναφέρω τὶς νεκρολογίαις γιὰ τὸν Γκίλφορντ: στὸ γαλλικὸ περιοδικὸ *Revue Encyclopédique* καθὼς καὶ στὸ ἰταλικὸ *Antologia di Firenze*, 1828, ἀρ. 86. Βλ. καὶ τὸ περιοδικὸ τοῦ Λονδίνου *Gentelman's Magazine*, November 1827, vol. 87, II, p. 461, ὅπου σημειώνεται χαρακτηριστικὰ: «Whether the infant institution will fall with its founder, or obtain other patrons, remains to be proved. Applications will probably be made to the liberality of the British Government». Στὸ ἴδιο τεῦχος, σ. 648 δημοσιεύεται καὶ μιὰ ἐκτενὴς ἐπιστολὴ ἀπὸ τὴν Κέρκυρα, μὲ ἡμερομηνία 20 Νοεμβρίου 1827 ποὺ ἀναφέρεται στὸ θάνατο τοῦ Γκίλφορντ. Τὶς πληροφορίες ἔχω ἀπὸ τὸ ἄρθρο τῆς ἐφημ. τοῦ Λονδίνου *The Greek Gazette*, ὅ.π., σ. 8.

85. Ἀπὸ τίς ἐκδηλώσεις εὐγνωμοσύνης τῶν καθηγητῶν τῆς Ἀκαδημίας ὅσο ζοῦσε ὁ Γκίλφορντ εἶναι καὶ οἱ δύο προτομέες του ποὺ ἔγιναν στὴν Κέρκυρα καὶ τοποθετήθηκαν στοὺς χώρους τῆς Ἀκαδημίας. Ἡ μία, ἔργο τοῦ Κερκυραίου γλύπτη Παύλου Προσαλέντη (1784-1837), τοποθετήθηκε στὴν αἴθουσα τῆς Βιβλιοθήκης μὲ τὴν ἐπιγραφή: *Τῷ Ἀρχοντὶ τῆς Ἀκαδημίας, οἱ Λιδόσκαλοι, ΑΩΚΖ*. Ἡ ἄλλη, ἔργο τοῦ ἐπίσης Κερκυραίου Ἰωάννη Καλοσγούρου (1794-1878), τοποθετήθηκε στὴ μεγάλη Αἴθουσα τοῦ Πανεπιστημίου μὲ ἐπιγραφή ὅπου ἀναφέρονται τὰ ὀνόματα τῶν καθηγητῶν. Θεωρήθηκε ἡ πῦρ ἐπιτυχημένη. Ὁ Γκίλφορντ δὲν τὴν εἶδε ποτέ, τοῦ τὴν περιέγραψε ὁμοίως ὁ ἑφορος Καραντηνὸς σὲ ἐπιστολὴ του τῆς 23ης Ἰουλίου 1827, ΑΓΚ, ΦVII, 13. Ὁ Γ. Τυπάλδος, *Ἱστορία*, σ. 59-60, συγχέει τὰ πράγματα καὶ ἀποδίδει στὸν Καλλισγούρο (sic) τὴν προτομὴ τῆς Βιβλιοθήκης. Μιὰ ἄλλη προτομὴ ἔγινε στὴν

στάτην, ὅστις τὴν ὠδήγει εἰς τὸ πολύπονον στάδιον τῆς παιδείας καὶ τὸ κοινὸν συνεμερίζετο τὴν λύπην ταύτην ἕνεκα ἐκείνου τοῦ αἰσθήματος τὸ ὅποιον μόνον δύναται νὰ ἐμπνεύσωσιν αἱ μεγάλοι ἀρεταί, ὅταν ἔχωσιν ὡς μόνον σκοπὸν τὴν παντοτινὴν εὐτυχίαν τῶν ἐθνῶν, ἀποκτησάντων αὐτὴν διὰ τῆς καλλιεργείας τῆς ἀνθρωπίνης νοήσεως».

Ὁ Γ. Τυπάλδος Ἰακωβάτος στὴν *Ἱστορία* του (σ. 60) ἀναφέρεται στὸ γεγονός τοῦ θανάτου τοῦ Γκίλφορντ καὶ παρέχει ἄγνωστες ἀπὸ ἄλλη πηγὴ πληροφορίες: «Τὲς 20 τοῦ Ὀκτωβρίου (ἐ.π.) ἔφεραν τοῦ ἔφορου τ' ἀπόφωνα τοῦ μιλόρδου ὅλους τῆς Ἀκαδημίας τοὺς ἐπλάκωσ' ἡ πίκρα καὶ τοὺς ἐπῆραν τὰ δάκρυα. Μὲ τὸν θάνατόν του ἓνα νέο καὶ μεγάλο κατὰσθημα ἔμεν' ἀπροστάτευτο, νέοι στὴν ἄλλη Εὐρώπη χωρὶς μισθὸ καὶ νέοι στοὺς Κορφοὺς παρομοίως· ἡ ἀγάπη τῶν ἐπιστημῶν καὶ τὸ μερικὸ συμφέρο ἐμεγαλῶνανε τὸν πόνον τοῦ θανάτου του. Αὐτὸς ἀρρώστησε στὴν πατρίδα του καὶ λίγες ἡμέρες ἦταν ἡ ἀρρώστια του· τὲς δύο τοῦ Ὀκτωβρίου (ἐ.π.) ἐπαράδωκε μὲ γαλήνη τὸ πνεῦμα του προφέροντας ἀκαδημία καὶ παιδιὰ του». Παρακάτω δίνει τὴν περιγραφὴ τῶν ἐκδηλώσεων ποὺ ἔγιναν στὴ μνήμη τοῦ Γκίλφορντ.

Μέσα στὴ βαρὶὰ αὐτὴ ἀτμόσφαιρα τοῦ πένθους ἔγινε ἡ ἐναρξὴ τῶν μαθημάτων τοῦ σχολικοῦ ἔτους 1827-1828. Ὁ ἔφορος Ι. Καραντηνὸς στὸν ἐναρκτήριο λόγο του, μὲ πολλὴ συγκίνηση προσπάθησε νὰ δώσει ἓνα τόνο αἰσιοδοξίας γιὰ νὰ ἐνθαρρύνει τόσο τοὺς καθηγητὲς ὅσο καὶ τοὺς μαθητὲς. Διατύπωσε τὴν ἐλπίδα ὅτι στὴ θέση τοῦ προστάτου τῆς Ἀκαδημίας θὰ εἶναι τώρα ὁ ἀρμοστής Adam καὶ ἡ κυβέρνησις θὰ θελήσει νὰ διαφυλάξει τὴ λαμπρότητα τῆς Ἀκαδημίας.

Ἀθῆνα ἀπὸ τοὺς εὐεργετηθέντες ἀπὸ τὸν Γκίλφορντ, ὕστερα ἀπὸ ἔρανο, τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 1836. Τοποθετήθηκε στὸν Ἐθνικὸ Κῆπο. Ἀπὸ τίς προσωπογραφίες του εἶναι γνωστὲς οἱ ἀκόλουθες: 1) Ἐκείνη ποὺ προτάσσει ὁ Α. Παπαδόπουλος στὴν ἐπανεκδόση τῆς Ὠδῆς εἰς Αἰκατερίνην. Ὅπως μᾶς πληροφορεῖ ὁ ἴδιος ὁ Παπαδόπουλος, εἶναι σχέδιο καὶ χαρακτηριστὸ τοῦ γνωστοῦ χαρακτὲρ τῆς Βενετίας Natal Sciavoni. Εἶναι ἴσως ὁ ἴδιος ποὺ φιλοτέχνησε καὶ τὴν προσωπογραφία τοῦ ἀρμοστῆ Adam, καὶ βρίσκεται στὴν Ἀναγνωστικὴ Ἑταιρεία Κέρκυρας. Ἐκεῖ ἀναφέρεται ὁ καλλιτέχνης ὡς Νατάλης Ξιαβέρης. Βλ. Μαρίνος Καλλιγὰς, «Τὸ ξεκίνημα τῆς κοσμικῆς χαρακτηριστῆς στὰ Ἐπτάνησα», *Κερκυραϊκὰ Χρονικά*, τόμος XXVI, Πρακτικὰ Δ' Πανιωνίου Συνεδρίου Β', Κέρκυρα 1982, σ. 391. 2) Ἡ λιθογραφία ποὺ προτάσσει ὁ Παπαδόπουλος στὰ *Βιογραφικά* εἶναι σχεδιασμένη ἀπὸ τὸν Ν. Στερογιάννη καὶ παριστάνει τὸ ἔργο τοῦ Προσαλέντη ποὺ εἶχε στηθεῖ στὴν αἵθουσα τῆς Βιβλιοθήκης (Α. Παπαδόπουλος, *Βιογραφικά*, σ. 101). Βλ. Ντίνος Κονόμος, *Ἡ Ἰόνιος Ἀκαδημία*, Ἀθῆνα 1965, σ. 12. Ἐκεῖ ὑπάρχει πορτραῖτο τοῦ Γκίλφορντ μὲ τὴν ἐπιγραφὴ: «Φρειδερίκος Νόρθ Κόμης Γκίλφορντ, Ἑλαιογραφία Παύλου Προσαλέντη». Δὲν δίνει στοιχεῖα γιὰ τὸ ποῦ βρίσκεται σήμερα.

Ἡ πραγματικότητα ἦταν ἐντελῶς διαφορετική. Στις 14 Νοεμβρίου 1827, ἡ Γερουσία ἀποφάσισε: καμιά καινούρια δαπάνη γιὰ τὴν Ἀκαδημία. Ὁ ἀριθμὸς τῶν νέων ἐδρῶν καθηγητῶν ποὺ εἶχε ὑποσχεθεῖ ὁ ἀρμοστής στὸν Γκίλφορντ δὲν ἐπικυρώθηκαν. Συγχρόνως ὁ τραπεζίτης τοῦ Γκίλφορντ στὴν Κέρκυρα, Sr David Brown, κατὰ διαταγὴ τοῦ κληρονόμου τοῦ Γκίλφορντ λόρδου Sheffield, γιοῦ τῆς ἀδελφῆς του, ἔπαψε νὰ πληρώνει τοὺς καθηγητές, τὸ βιβλιοθηκάριο καὶ τοὺς ὑποτρόφους καθὼς καὶ κάθε σχετικὸ μὲ τὴν Ἀκαδημία λογαριασμό.

Ἡ διαθήκη τοῦ Γκίλφορντ δὲν ἔγινε γνωστὴ παρὰ μόνον στὸν στενὸ κύκλο τοῦ ἀρμοστή. Στους κύκλους τῆς Ἀκαδημίας καὶ τὸ κοινὸ τῆς Κέρκυρας διαδόθηκε ὅτι: «ὁ μακαρίτης Ἀρχων τῆς Ἀκαδημίας ἤφηνεν εἰς αὐτὴν τὴν ἰδιαιτέραν του περιουσίαν ἐπὶ ὅρων τινῶν, τοὺς ὁποίους ἂν δὲν ἐδέχετο ἡ Ἰόνιος Κυβέρνησις τότε ἤθελε τὴν κληρονομίησιν ὁ ἐξ ἀδελφῆς ἀνεψιὸς του Κόμης Σέφιελδ».⁸⁶

Ὁ ἀρμοστής, στὸν ἐπίσημο λόγο του τῆς 8 Μαρτίου 1828 στὴ Βουλὴ κατὰ τὴν ἑναρξὴ τῶν συνεδριάσεων τῆς Γ' βουλευτικῆς περιόδου, διατύπωσε τὴ θλίψιν του γιὰ τὸ θάνατο τοῦ Γκίλφορντ καὶ τοῦ ἔπλεξε τὸ ἐγκώμιο γιὰ τὴν προσφορὰ του: «ὕμεῖς τὸν εἶδετε θυσιάζοντα τὸν καιρὸν του, τὰ πλούτη του καὶ τὴν ὑγίαν του εἰς τὸν ἀξιώπαινον καὶ φιλόανθρωπον σκοπὸν τῆς διαδόσεως τῆς παιδείας». Συνέχισε ὑποσχόμενος ὅτι τὸ Νομοθετικὸ Σῶμα, τὸ Ἐκτελεστικὸ καὶ ὁ ἴδιος θὰ συντρέξουν νὰ διατηρηθεῖ «κάθε πρᾶγμα ποὺ ἔλαβε ἀρχὴ μ' ἐκείνας ὁμῶς τὰς τροποποιήσεις καὶ μεταρρυθμίσεις τὰς ὁποίας ἀπαιτοῦσιν αἱ ἡμέτεραι περιστάσεις καὶ ἡ κατάσταση τοῦ Ταμείου μας».⁸⁷ Σύμφωνα μὲ τὶς παραπάνω παρατηρήσεις

86. Ὁ.π., σ. 159.

87. Ὁ.π., σ. 163. Ὁ Παπαδόπουλος σημειώνει ὅτι αὐτὲς οἱ προτάσεις τοῦ Adam ἐνισχύουν τὶς θέσεις ποὺ εἶχε διατυπώσει ὁ ἴδιος σχετικὰ μὲ τοὺς λόγους τῆς σιωπῆς τῆς κυβέρνησης καὶ τῆς ἀναβολῆς τῆς ἀπάντησης στὶς ἀναφορὲς καὶ τὶς προτάσεις τοῦ Γκίλφορντ κατὰ τὸ 1826 καὶ 1827. Εἶχε παρατηρήσει (σ. 121) ὅτι «ὁ σὲρ Φριδερίχος Ἀδαμ δὲν εἶχε τόσον ἄδικον, ἂν δὲν ἦτον συγκαταβατικὸς εἰς ὅλας τὰς προτάσεις τοῦ κόμητος Γκίλφορντ (τὸν ὁποῖον ἐσέβετο διὰ τὰς ἰδιωτικὰς ἀρετὰς του). Ὁ Λόρδ Μέγας Ἀρμοστής εἶχε παρατηρήσει, ὅτι ὁ Ἀρχων αὐτῆς, ὁρμώμενος ἀπὸ τὸν μέγιστον ἐνθουσιασμόν του περὶ τῆς Ἑλληνικῆς Παιδείας καὶ ἀπὸ τὴν ἄκραν του ἐπιθυμίαν νὰ ἰδῇ τὴν Ἰόνιον Ἀκαδημίαν ἀμυλλωμένην κατὰ τὰς ἐδρας τῶν μαθημάτων μὲ τὰ πλεονεκτήματα Πανεπιστήμια τῆς Εὐρώπης, ὀλίγον ἐφρόντιζε περὶ τῆς Οἰκονομίας τοῦ δημοσίου Ταμείου, ὡς δὲν ἐφρόντιζε καὶ περὶ τοῦ ἰδίου του. Καὶ τῷ ὄντι αἱ ἰδέαι τοῦ Κόμητος Γκίλφορντ ἦσαν πολὺ ἐκτεταμέναι καὶ ὅχι καλῶς ἐφηρμοσμέναι εἰς τὰς ἀνάγκας νεοσυστάτου καταστήματος διὰ τὴν ἀνωτέραν παιδείαν τῆς Ἑλληνικῆς καὶ μάλιστα τῆς Ἰονίου νεολαίας, τῆς ὁποίας τὸ πλεῖστον μέρος ἦτο στερημένον τῶν στοιχειωδῶν γνώσεων». Ἐπιφυλάξεις γιὰ τοὺς σκοποὺς καὶ τὰ ἀποτε-

τοῦ ἄρμους τῇ Ἀνταμ, ἡ Βουλὴ ἐξέδωκε τὸ ἰς ψήφισμα, σύμφωνα μὲ τὸ ὁποῖο κατηργεῖτο ἡ Ἱατρικὴ Σχολή, ἰδρύετο τὸ Ἱεροσπουδαστήριον καὶ ἐτακτοποιοῦντο τὰ σχολεῖα στὰ νησιά,⁸⁸ ἐνῶ διελύετο τὸ Γυμνάσιον τῆς Κεφαλληνίας.⁸⁹ Στὴ θέσιν τοῦ ἄρχοντα τῆς παιδείας Γκίλφορντ διορίστηκε τριμελὴς ἐπιτροπὴ μὲ πρόεδρον πάντοτε μέλος τῆς Γερουσίας. Γιὰ τὶς δαπάνες τῆς δημόσιας παιδείας ὀριζόταν τὸ ποσὸν τῶν 6.300 λιρῶν.

Ὁ Α. Παπαδόπουλος Βρετὸς μᾶς πληροφορεῖ ὅτι, ἀμέσως μετὰ τὴ δημοσίευσιν τοῦ ψηφίσματος τοῦ Νομοθετικοῦ Σώματος, τοῦ διατάγματος τῆς Γερουσίας καὶ τὴν σύστασιν τῆς γενικῆς ἐπιτροπῆς μὲ πρόεδρον τὸν γερουσιαστή Ἀγγελο Κόνδαρη, ὁ γενικὸς γραμματεὺς τῆς Γερουσίας John Craufurd ἐνήργησε ὡς ἐκπρόσωπος τοῦ κληρονόμου τοῦ Γκίλφορντ, κόμητος Sheffield: «Ἐβάλεν εἰς δημοπρασίαν ὅλα τὰ σκεύη καὶ ἔπιπλα τούτου, καὶ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ Ἀκαδημαϊκὴν στολὴν θαυμάζοντος τοῦ κοινοῦ.⁹⁰ Ἐπεμψε δὲ εἰς Λονδίνον ὅλα τὰ πολύτιμα χειρόγραφα συμποσούντα

λέσματα τῆς Ἀκαδημίας ἔχει διατυπώσει καὶ ὁ Γ. Τυπάλδος-Ἰακωβάτος στὴν Ἱστορίαν τῆς Ἰόνιας Ἀκαδημίας (σ. 62): «Κρίμα ὅμως ποὺ κατὰ τὴ γενναϊότητά του δὲν ἦταν ὀρθοὶ καὶ οἱ σκοποὶ του (τοῦ Γκίλφορντ) ἢ δὲν ἀκολουθήσανε τ' ἀποτελέσματα. Τίς ἢ ὠφέλεια νὰ μουσκεύουνε τώρα τρεῖς χρόνους στὰ ἑλληνικὰ μαθητάδες καὶ μαθητάδες ἡλικιωμένοι! Οἱ ἄλλες καθεδρὲς δὲν εἶχανε τόση ἐμψύχωσιν ἀπὸ λόγου του, καθὼς τὰ συντακτικὰ καὶ οἱ ἱστορίαι, μήτ' ἔδειξ' ἡ ναυτικὴ πῶς νὰ πλέουν οἱ νησιῶτες τὰ πέλαγα, τὸ στοιχεῖόν τους».

88. Βλ. Γ. Τυπάλδος-Ἰακωβάτος, ὁ.π., σ. 73-74, ὅπου ἀναφέρεται στὰ δευτερεύοντα σχολεῖα ποὺ ἐπανδρώθηκαν μὲ δασκάλους τοὺς καθηγητὰς τῆς Ἀκαδημίας, ποὺ τοὺς πρὸ πολλοὺς εἶχε σπουδάσει μὲ ἔξοδα καὶ φροντίδες τοῦ στὰ καλῶτερα πανεπιστήμια τῆς Εὐρώπης: «Ἀφοῦ ἡ Βουλὴ ἐπικύρωσε διάταγμα τοῦ σπουδαστηρίου καὶ διάταγμα τῶν λυκείων, τὰ ὁποῖα ὀνομάζουμε δευτερεύοντα σχολεῖα, ἔπρεπε νὰ διορισθοῦν δάσκαλοι δι' αὐτὰ καὶ ἀπὸ καλῶτερον μέρος δὲν ἐμποροῦσαν νὰ τοὺς πάρουνε παρ' ἀπὸ τὴν Ἀκαδημίαν». Ἀφοῦ ἀπαριθμῇ τοὺς καθηγητὰς ποὺ μετέθεσαν: τὸν καθηγητὴ τῆς ἀρχαιολογίας Σακελλαρόπουλον στὴν Κεφαλλονιά, τὸν Φιλητὰ στὴ Ζάκυνθο, τὸν καθηγητὴ τοῦ δικαίου Μανιάκη στὸ Θιάκι, καὶ στὸ Λύκειον τῶν Κορυφῶν τοὺς Γρασσέτη καὶ Ἀσώπιο, παρατηρεῖ «κτιώντας χαμῶγια μὲ τὰ μάρμαρα τοῦ παλατιοῦ!»

89. Μετὰ τὴ διάλυσιν αὐτοῦ τοῦ λυκείου ποὺ τόσο καμάρωνε ὁ Γκίλφορντ, μετετέθη στὴν Κέρκυρα ὁ διευθυντής του W. Thistlethwaite (B.A. τοῦ Trinity College τοῦ Cambridge, τὸν ὁποῖον εἶχε ὁ Γκίλφορντ μετακαλέσει γι' αὐτὴ τὴ θέσιν ἀπὸ τὴν Ἀγγλίαν, μὲ ἐτήσιο μισθὸ 400 λιρῶν), καὶ τοποθετήθηκε στὴ θέσιν τοῦ γραμματέα τῆς Γενικῆς Ἐπιτροπῆς Παιδείας. Ὁ καθηγητὴς τοῦ ἰδίου σχολείου, ὁ γνωστὸς λόγιος Ν. Βάμβρας, τοποθετήθηκε στὴ θέσιν τοῦ διευθυντῆ τοῦ Ἱεροσπουδαστηρίου στὴν Κέρκυρα.

90. Α. Παπαδόπουλος Βρετὸς, ὁ.π., σ. 165. Ὁ Ferriman (ὁ.π., σ. 107) παρατηρεῖ σχετικὰ μὲ τὴ συμπεριφορὰ τῆς οἰκογένειας: The attitude of Lord Guilford's family towards their illustrious relative's action in Greece lacked sympathy,

τὸν ἀριθμὸν τριῶν καὶ ἐπέκεινα χιλιάδων, τὰ ὅποια σφαιλισμένα εἰς τὰς θήκας, ἐστόλιζον τὰ ἰδιαιτέρα δωμάτια τοῦ Ἀρχοντος Γυίλφορντ καὶ τὴν συλλογὴν 20.000 δειγμάτων ἐκ θείου νομισμάτων κατὰ τὴν περιγραφὴν τοῦ περιφήμου Μιονέτ.⁹¹ Ἐζήτησε συγχρόνως παρὰ τοῦ Βιβλιοθηκαρίου τῆς Ἀκαδημίας (ἐννοεῖ τὸν ἑαυτὸν του), τοὺς Καταλόγους τῶν εὕρισκόμενων βιβλίων ἐν τῇ Ἰονίῳ Βιβλιοθήκῃ, ἐπειδὴ τόσον τὰ ἀνήκοντα βιβλία εἰς τὴν Ἀκαδημίαν, ὅσον ἐκεῖνα τοῦ Κόμητος Γυίλφορντ ἦσαν, κατὰ τὴν τούτου διαταγὴν, καταγεγραμμένα εἰς τὸν αὐτὸν Κατάλογον».

Ὅπως σημειώσαμε παραπάνω, τὸ περιεχόμενο τῆς διαθήκης τοῦ Γκίλφορντ δὲν ἔγινε γνωστὸ στὴν Κέρκυρα, ἀπὸ φήμες ποὺ κυκλοφόρησαν καὶ ἀπὸ τὰ γεγονότα προέκυπτε ὅτι δὲν ἐκπληρώθηκαν οἱ ὅροι. Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ κληρονόμος τῶν ὑπαρχόντων τοῦ Γκίλφορντ ποὺ βρίσκονταν στὴν Κέρκυρα ἦταν ὁ Sheffield. Δέκα χρόνια ἀργότερα, τὸ 1837, ὁ Α. Παπαδόπουλος Βρετὸς, ὅταν ταξίδεψε στὸ Λονδίνο, ἐζήτησε καὶ ἔλαβε ἐπίσημο ἀντίγραφο τῆς διαθήκης καὶ ἔτσι ἔγιναν γιὰ πρώτη φορὰ γνωστοὶ οἱ ὅροι ποὺ εἶχαν διατυπωθεῖ στὸν κωδικελλο τὸν ὅποϊον εἶχε συντάξει στὶς 13 Ὀκτωβρίου, μία μόλις ἡμέρα πρὶν ἀπὸ τὸ θάνατό του.⁹²

to say the least. And certainly one member of it, Lord Sheffield, was openly hostile. The measures he took in Corfu speak for themselves. When he caused Lord Guilford's academic dress to be put up for auction, he not only insulted the Greeks, but his uncle's memory as well.

91. Σχετικὰ μὲ τὴ συλλογὴ αὐτὴ τῶν ἀντιγράφων τῶν νομισμάτων ὁ Α. Παπαδόπουλος, ὁ.π., σ. 165, σημ. β., παραπέμπει στὴ σχετικὴ δημοσίευση τοῦ γαλλικοῦ περιοδικοῦ *Revue Encyclopédique*, Νοέμβριος 1823, φύλλο 59: «Des Ioniennes. Corfu. L'Université de cette ville devra encore à Lord Guilford un nouveau bienfait. Ce protecteur généreux et éclairé outre les livres qu'il fait venir de Paris, vient d'acquérir, pour cette Université, une belle suite de 20.000 empreintes de médailles grecques, avec leur description par Mionnet. Dumerson». Στὴ συλλογὴ αὐτὴ ἀναφέρεται καὶ ἡ ἀκόλουθη πληροφορία: Στὴ συνεδρίασή τους στὸ Λονδίνο στὶς 19 Ἰουλίου 1823, οἱ Ἐπίτροποι τοῦ Βρεττανικοῦ Μουσείου, μὲ πρόεδρο τὸν ἀρχιεπίσκοπο τοῦ Canterbury, ἀποφάσισαν νὰ ἐπιτρέψουν στὸν Λόρδο Γκίλφορντ ὡς Chancellor of the University now establishing in the Ionian Islands, μὲ δαπάνη του, νὰ λήβει ἐκμαγεῖα θείου ἀπὸ τὴ συλλογὴ τῶν νομισμάτων τοῦ Μουσείου. Ἀπὸ ἐπιστολὴ τοῦ George Augustus Herbert, Earl of Pembroke, τὸν Αὐγούστο τοῦ 1823 προκύπτει ὅτι ὁ Γκίλφορντ τοῦ εἶχε ζητήσῃ ἀντίγραφα καὶ ἀπὸ τὴ δική του συλλογὴ νομισμάτων. Τοῦ ἀπαντᾷ ὅτι ἔχει παραδώσει τὴ συλλογὴ του στοὺς Governors of the Bank of England καὶ τοῦ γράφει ὅτι: «I am afraid the funds of your Ionian University will not yet admit of a Purshase of them. Βλ. *The Greek Gazette*, ὁ.π., σ. 12.

92. Ὁ Α. Παπαδόπουλος δημοσίευσε τὸ περιεχόμενο τοῦ κωδικελλοῦ σὲ μετάφραση τὸ 1847, ὁ.π., σ. 175, 177.

Ἀπὸ τὴν ἔρευνα στὸ Ἀρχεῖο Γκίλφορντ Κέρκυρας καὶ κυρίως ἀπὸ τὴν ἀλληλογραφία του τῆς τελευταίας περιόδου τῆς ζωῆς του προσέκυψε μιὰ σειρὰ πληροφοριῶν πὺ δίνουν ἀπαντήσεις ἢ συμπληρῶνουν ἀρκετὰ ἀπὸ τὰ κενὰ καὶ τὶς ἀπορίες σχετικὰ μὲ τὶς κινήσεις καὶ τὶς ἐνέργειες τοῦ Γκίλφορντ αὐτῇ τὴν ἐποχῇ.

Ὁ Γκίλφορντ, σύμφωνα μὲ τὸ ἀρχικὸ πρόγραμμα τοῦ, ἔφθασε στὸ Spa γιὰ τὴν ἐτήσια ὑδροθεραπεία του. Μαζί του εἶναι ἡ ἀδελφὴ του Anne Sheffield καὶ ἡ κόρη τῆς Anne μὲ τὸν ἄνδρα τῆς Charles Legge.⁹³ Τὸν ἐπισκέπτεται στὶς 30 Ἰουλίου ὁ Lusignan καὶ μένει κοντὰ του ὡς τὶς 13 Αὐγούστου.⁹⁴ Ὁ Γκίλφορντ ξεκίνησε τὸ ταξίδι τῆς ἐπιστροφῆς στὶς 19 Αὐγούστου. Πρῶτος σταθμὸς του οἱ Βρυξέλλες. Στὶς ἐπιστολές του ὡς τὶς 24 Αὐγούστου ἀναφέρει ὅτι ἐπιστρέφει στὴν Κέρκυρα, σύμφωνα μὲ τὰ ἀρχικὰ σχέδιά του. Ὡστόσο, στὶς 25 Αὐγούστου γράφει στὸν Ἀσώπιω ὅτι ἡ κατάστασις τῆς υγείας του ἐπιβάλλει νὰ πάει στὸ Λονδίνο νὰ συμβουλευθεῖ τὸν γιαντὸ του. Ἐτσι δὲν θὰ εἶναι στὸ Παρίσι πρὶν ἀπὸ τὶς 14 Σεπτεμβρίου καὶ δὲν θὰ παραμείνει ἐκεῖ περισσότερο ἀπὸ τρεῖς ἡμέρες. Δὲν χρειάζεται νὰ βρεῖται ὁ Ἀσώπιος στὸ Παρίσι πρὶν ἀπὸ τὶς 15 Σεπτεμβρίου.⁹⁵

Οἱ λογαριασμοὶ τῶν ξενοδοχείων πὺ διασώζονται στὸ Ἀρχεῖο,⁹⁶ διαγράφουν τὸ ταξίδι πρὸς τὸ Λονδίνο: Bruxelles: 19-26 Αὐγούστου, Gand: 26-27 Αὐγούστου, Ypres: 27-28 Αὐγούστου, Calais: 28-29 Αὐγούστου. Σὲ γράμμα του, στὶς 25 Αὐγούστου, γράφει στὴν Κέρκυρα στὸν Καραντηνὸ ὅτι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ φθάσει στὴν Κέρκυρα πρὶν ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ Ὀκτωβρίου, γι' αὐτὸ νὰ κάμει ἐκεῖνος τὶς ἐξετάσεις μὲ τὴ βοήθεια τῶν καθηγητῶν.⁹⁷ Ἀπὸ τὶς 29 Αὐγούστου ὡς τὶς 7 Σεπτεμβρίου

93. Ὁ Lusignan στὸ γράμμα του τῆς 17 Αὐγούστου 1827, στὸν Γκίλφορντ στὸ Spa γράφει: With most remembrances to the Ladies and to Mr Legge and to miei amici Grimalcin and Pellory Nose, AFK, ΦVII, 52. Οἱ λογαριασμοὶ τῶν γευμάτων στὸ ξενοδοχεῖο τῶν Βρυξελλῶν γιὰ 7 πρόσωπα ἐπιβεβαιώνουν ὅτι τὸν Γκίλφορντ συνόδευαν, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Πυλαρινὸ καὶ τὸν ὑπηρέτη του Γιάννη Κατσιώτη, ἡ ἀδελφὴ του Anne, τὸ ζεῦγος Legge καὶ προφανῶς καὶ οἱ δύο ἄλλοι φίλοι.

94. Ὁ Γκίλφορντ γράφει στὸν Καραντηνὸ, στὶς 14 Αὐγούστου, καὶ τὸν πληροφορεῖ ὅτι ὁ Lusignan ἔμεινε στὸ Spa 15 ἡμέρες καὶ ἔφυγε τὴν προηγούμενη, AFK, K3.

95. AFK, K3.

96. AFK, Φ VII, 65-69α, β: Bruxelles, Hôtel Bellevue, 19-16 Αὐγούστου, Gand, Hôtel de la Poste, Place d'Armes, 26-27 Αὐγούστου, Ypres, Loge à la Châtellenie, 27-28 Αὐγούστου, Calais, Albergo Rignole, 28-29 Αὐγούστου.

97. AFK, K3. In tanto gli exami non devono riferirsi. Spero ben esservi prima di fine d'Ottobre. Potete bene condur gli esami coll'ajuto de' professori.

δὲν ὑπάρχει ἀντίγραφο ἐπιστολῆς στὸ *Copia Lettere*. Στὶς 7 Σεπτεμβρίου ὁ Γκίλφορντ γράφει στὸν Ἀσώπιο νὰ μὴν τὸν περιμένει στὸ Παρίσι καὶ νὰ γυρίσει μόνος του στὴν Κέρκυρα.⁹⁸ Ὁ ἴδιος δὲν θὰ μπορέσει νὰ φύγει πρὶν ἀπὸ τὶς ἀρχές τοῦ Ὀκτωβρίου. Στὶς ἐπιστολὲς τοῦ Σεπτεμβρίου καὶ τοῦ Ὀκτωβρίου (9 Ὀκτωβρίου εἶναι τὸ τελευταῖο γράμμα) ἀναφέρει τὴν κακὴ κατάστασή τῆς υγείας του, ποὺ ἐπιδεινώθηκε ἀπὸ τὸ ἐπίπονο ταξίδι. Ἀποφάσισε νὰ ἀλλάξει τὰ ἀρχικὰ σχέδιά του καὶ νὰ ἔλθει στὸ Λονδίνο νὰ συμβουλευθεῖ τοὺς γιατροὺς του, τὸν παλιό του φίλο Holland καὶ τὸν νέο φημισμένο γιατρὸν Armstrog,⁹⁹ οἱ ὁποῖοι, ὅπως καὶ ὁ γιατρός του Πυλαρινός, συμφώνησαν ὅτι πάσχει ἀπὸ ἓναν ἐρεθισμό τοῦ βλεννογόνου τοῦ στομάχου καὶ τῶν ἐντέρων, ὁ ὁποῖος ἀπαιτεῖ χρόνον, φάρμακα καὶ φροντίδα γιὰ νὰ θεραπευθεῖ. Ἀκολουθεῖ αὐστηρὴ δίαιτα καὶ μένει μέσα στὸ σπίτι.¹⁰⁰ Τὸ ταξίδι του πρὸς τὴν Κέρκυρα πρέπει νὰ γίνῃ σὲ πολὺ βραδύ ρυθμὸ καὶ θὰ διαρκέσει διπλάσιον χρόνον ἀπὸ τὸ συνηθισμένο, ἔτσι θὰ φθάσῃ στὴν Ancona γύρω στὰ μέσα Νοεμβρίου. Τὶς λεπτομέρειες αὐτὲς ἀναφέρει σὲ γράμμα του στὸν ἀρμόστη Adam (10 Σεπτεμβρίου 1827). Τὴν ἴδια ἡμέρα γράφει καὶ στὸν γραμματέα τῆς Γερουσίας Sidney Osborne, ἀναφέρει τοὺς λόγους ποὺ τὸν ἐμποδίζουν νὰ βρισκεται στὴν Κέρκυρα πρὶν ἀπὸ τὰ μέσα Νοεμβρίου, ζητεῖ συγγνώμην ἀπὸ τὴν κυβέρνησιν γιὰ τὴν ἀπουσία του καὶ παρακαλεῖ νὰ γίνουν οἱ ἐξετάσεις τῶν φιλολόγων καὶ ἡ ἑναρξὴ τοῦ σχολικοῦ ἔτους.

Στὸ τελευταῖο *Copia Lettere* (K3), στὰ πρῶτα φύλλα (1-11) ὑπάρχει μιὰ ἐπιστολὴ-ἀναφορὰ τοῦ Γκίλφορντ, ἄγνωστη ὡς τώρα, γραμμένη, ὅπως ὅλα τὰ ἀντίγραφα τῶν ἐπιστολῶν, ἀπὸ τὸ χέρι τοῦ Ρόγκκου Πυλαρινοῦ. Τὸ περιεχόμενό της ἀποκαλύπτει πόσο ὁ Γκίλφορντ, παρὰ τὰ σοβαρὰ προβλήματα τῆς υγείας του, εἶχε μόνιμα στὴ σκέψιν του τὰ προβλήματα τῆς Ἀκαδημίας καὶ τῆς ἐκπαίδευσης στὰ Ἑπτάνησα γενικότερα, ἰδιαίτερα τῆς ἐκπαίδευσης τοῦ ὀρθοδόξου κλήρου. Ἀπευθύνεται στὸν Lord Viscount Goodrich ὁ ὁποῖος, ὅπως τὸν ἔχει πληροφορήσει ὁ ἀρμόστης F. Adam, εἶναι ὑπεύθυνος γιὰ πολλὰ πολὺ σημαντικὰ θέματα τοῦ Ἰονίου Πανεπιστημίου. Πρόκειται νὰ τοῦ ἐκθέσῃ τοὺς λόγους ποὺ τοῦ ὑπαγο-

98. ΑΓΚ, K3.

99. Οἱ δύο αὐτοὶ γιατροὶ μαζί μὲ τὸν Πυλαρινὸ καὶ τὸν Μάτων ὑπογράφουν τὴν ἐκθεσὴ τῆς νεκροτομῆς τοῦ Γκίλφορντ. Βλ. Α. Παπαδόπουλος, *Βιογραφικά*, σ. 149.

100. Εἶναι ἡ πρώτη φορὰ ποὺ ἔχουμε συγκεκριμένη πληροφορία γιὰ τὴν ἀσθένεια τοῦ Γκίλφορντ, καὶ μάλιστα ἀπὸ τὸν ἴδιο. Δὲν ἀναφέρει πούθεν γιὰ πτώση του ἀπὸ τὴν ἀμαξία (βλ. Α. Παπαδόπουλος Βρετός, *Βιογραφικά*, σ. 143). Ἴσως γιὰ τὸ δὲν ἦταν αὐτὸ τὸ γεγονός ἢ κύρια αἰτία τῆς ταλαιπωρίας του.

ρεύουν τις διαφωνίες του για τὰ θέματα αὐτὰ με τὴν κυβέρνηση τῶν Ἰονίων Νήσων. Ἀναφέρεται στὴν τελευταία ἐπιχορήγηση στὸ Πανεπιστήμιο (£ 18000-£ 3.900) ὡς τὸ τέλος Ἰανουαρίου 1828, με τὴν ὁποία συμφώνησε. Πρότεινε νὰ ἐπιβληθεῖ στοὺς φοιτητὲς ἓνα μικρὸ ποσὸ γιὰ τὰ διδάκτρα, ποὺ δὲν θὰ συγκεντρώσει μεγάλο ποσὸ (£ st. 325), ἀρκετὸ ὅμως γιὰ τὸν μισθὸ δύο καθηγητῶν, and the want of two Professors may occasion the ruin of the University. Ἐλπίζει τὸν ἐπόμενο χρόνο νὰ αὐξηθεῖ στὶς £ 4.550. Ἐπισημαίνει τὴ σημασία τοῦ Πανεπιστημίου γιὰ τὴν Ἑλλάδα γενικότερα, καὶ ἀναφέρει τὶς ἀπόψεις του σχετικὰ με τὶς συζητήσεις ποὺ ἔχουν προκύψει, ὅπως γιὰ τὸν μεγάλο ἀριθμὸ νομικῶν καὶ ἱατρῶν, δυσανάλογο γιὰ ἓνα τόσο μικρὸ κράτος, τὸ ὁποῖο χρειάζεται περισσότερο γεωπόνους, ἐμπόρους, μηχανικοὺς καὶ ναυτικούς.¹⁰¹ Ὁ Γκίλφορντ πιστεύει ὅτι αὐτοὶ οἱ ἐπιστήμονες θὰ εἶναι χρήσιμοι στὴν πατρίδα τους ὅταν ἐλευθερωθεῖ καὶ γίνεи κράτος, γιατί θὰ ἀργήσει βέβαια νὰ συστηματοποιήσει ἓνα ἐκπαιδευτικὸ πρόγραμμα καὶ νὰ ἱδρύσει ἓνα πανεπιστήμιο. Παρακάτω ἀναφέρεται γενικὰ στὴν ὀργάνωση τοῦ Πανεπιστημίου καὶ ἀναφέρεται ἀναλυτικὰ στὴ Θεολογικὴ Σχολὴ καὶ τοὺς καθηγητὲς. Ἐπιμένει στὶς προσπάθειές του γιὰ τὴν ἐξασφάλιση μορφωμένων καθηγητῶν τῆς θεολογίας, οἱ ὁποῖοι εἶναι ἀπαραίτητοι γιὰ τὴ μόρφωση τοῦ κλήρου, ποὺ τὸ μορφωτικὸ ἐπίπεδό του εἶναι χαμηλό, ἀλλὰ εἶναι ἀξιοθαύμαστο τὸ ὅτι κάτω ἀπὸ τὴν τουρκικὴ καταπίεση καὶ τὴν βενετικὴ ἀποθάρρυνση διατηρήθηκε ἐπὶ τετρακόσια χρόνια ἔτσι ὥστε νὰ εἶναι ἡ πιὸ ἀκμαία καὶ ἀνεξάρτητη Ἐκκλησία τῆς Εὐρώπης. Ἀναφέρεται στὸν Θεόκλητο Φαρμακίδη, τὸν ὁποῖον ἐγνώρισε στὴ Βιέννη καὶ τὸν ἔστειλε στὴ Γοττίνγη γιὰ νὰ διδαχθεῖ τὸν τρόπο ποὺ θὰ ὀργανώσει τὰ μαθήματά του τῆς θεολογίας στὸ Πανεπιστήμιο. Δίδαξε ἓνα χρόνο με μεγάλη ἐπιτυχία, δυστυχῶς ὅμως ἔφυγε γιὰ τὴν ἐπαναστατημένη Ἑλλάδα,¹⁰² ὅπου ἐκδίδει ἐφημερί-

101. Βλ. καὶ Γ. Τυπάλδος, *Ἱστορία*, σ. 19, 62.

102. Με τὴν εὐκαιρία αὕτῃ θὰ ἤθελα νὰ ἀναφέρω ἄγνωστες ἀπὸ ἄλλη πηγὴ πληροφορίες σχετικὰ με τοὺς πραγματικοὺς λόγους τῆς ἀναχώρησης τοῦ Φαρμακίδη ἀπὸ τὴν Κέρκυρα. Στὸ Ἀρχεῖο Γκίλφορντ τοῦ Maidstone, Kent, διασώζεται μιὰ σειρά ἐπιστολῶν ποὺ ἀντὶλάξαν ὁ Φαρμακίδης με τὸν Γκίλφορντ στὸ διάστημα 30 Μαΐου-30 Ἰουνίου 1825 καὶ ἀπὸ ὅπου προκύπτουν τὰ παραπάνω στοιχεῖα. Στὶς 18 Μαΐου 1825, ὁ Φαρμακίδης ἀπευθύνει ἐπιστολὴ στὸν Γκίλφορντ, σὲ ὕψος ἑντονο, καὶ ζητεῖ αὐξηση τοῦ μισθοῦ του ἀπὸ 60 σὲ 90 τάλιρα, γιατί ἔχει ἀνάγκη ἀλλὰ καὶ «ἐπειδὴ ἡ καθέδρα τῆς θεολογίας εἶναι ἡ πλέον ἐπίπονος καὶ ἐπικίνδυνος καὶ ἐγὼ ἡξερῶ, πόσον πόνον καὶ πόσῃν προσοχῇ ἐπρεπε νὰ καταβάλλω ἐφέτος γιὰ νὰ κάμω τὸ μάθημά μου καλὸν... καὶ ἐνῶ μάλιστα λαμβάνουσι καὶ ἄλλοι τὸν μισθὸν τοῦτον, πλὴν ὑπὸ διάφορα ὀνόματα καὶ δι' ἄλλους λόγους. Ἐὰν τὸ πρόβλημά μου θέλει φανῇ ἄδικον ...

δα¹⁰³ ἐνῶ παράλληλα δίνει δείγματα τῆς γενναιότητός του καὶ σὲ πολεμικὲς ἐπιχειρήσεις. Ἀναφέρει τὸν Κωνσταντῖνο Τυπάλδο (ποῦ διαδέχτηκε τὸν

παρακαλῶ νὰ θεωρήσετε τὸ παρόν μου καὶ ὡς ἀπόδειξιν τακτικῆς παραίτησεως ἀπὸ τῆς θεολογικῆς μου καθέδρας». Ὁ Γκίλφορντ τοῦ ἀπαντᾷ αὐθημερὸν ὅτι ἡ Διοίκηση ἀποφάσισε νὰ μὴν παίρνει κανεὶς μισθὸ περισσότερο ἀπὸ 60 τάλιρα καὶ ἔτσι δὲν μπορεῖ νὰ προβάλλει τέτοια ἀπαίτηση. Ὁ Φαρμακίδης ἀπαντᾷ ἀμέσως, τὴν ἴδια ἡμέρα, φανερὰ ἐκνευρισμένος: «Ἀπὸ τῆς ἀπαντήσεώς σας βλέπω ὅτι δὲν ἐγκρίνετε τὸ αἴτημά μου περὶ τῆς ἀξιώσεως τοῦ μισθοῦ καὶ ὡς λόγον φέρετε ὅτι ἡ Διοίκησης ἔκοψε τὴν πληρωμὴν τῶν ἀξιωματικῶν τῆς Ἀκαδημίας, καὶ ὅτι εἰς τὸ ἐξῆς δὲν θέλει ἔχει τις περισσότερον τῶν ἐξήκοντα ταλήρων μισθόν. Ἐγὼ οὔτε ἀξιώματα ἐζήτησα, οὔτε πληρωμὴν ἀξιώματος, ἀλλὰ μηνιαῖον μισθὸν ἐνερχόμενον τάληρα, ὡς διδάσκαλος τῆς θεολογίας, καὶ ἂν τοῦτο δὲν γίνηται, ἐγὼ εἶμαι παρητημένος, καθὼς καὶ σᾶς ἔγραψα καὶ πρότερον καὶ εἰς ἀποφυγὴν πάσης ἀμφιβολίας ἐπαναλαμβάνω πάλιν τὸ αὐτὸ καὶ φροντίσατε νὰ εὑρητε τῆς θεολογίας διδάσκαλον καὶ εἰς τοῦτο ἐμμένω καὶ εἰς περισσότεραν τῆς ἀποφάσεώς μου πίστωσιν, ἐγὼ δίδω τὴν παραίτησίν μου καὶ εἰς αὐτὴν τὴν σεβαστὴν Διοίκησιν, προσθέτων ἐνταυτῷ καὶ τοὺς λόγους, οἱ ὅποιοι μ' ἐκίνησαν εἰς τοῦτο». Τὴν ἐπομένη ὁ Γκίλφορντ μὲ σημειώμα του τὸν πληροφορεῖ ὅτι διαβίβασε τὴν ἐπιστολὴ του στὴ Βουλὴ, γιὰ νὰ λάβει τὰ ἀνήκοντα μέτρα. Τὴν ἴδια μέρα ὁ Φαρμακίδης στέλνει στὸν Γκίλφορντ πρόσθετες σημειώσεις φοβούμενος μὴ γένῃ καμμία παρεξήγησις καὶ τὸν παρακαλεῖ νὰ τις στείλει καὶ αὐτὲς στὴ Βουλὴ. Στις 30 Ἰουνίου ἐπανέρχεται ὁ Φαρμακίδης μὲ τὴν ἀναφορά του διορθωμένη κατὰ τις ὑποδείξεις τοῦ Καραντηνοῦ, ἐπειδὴ δὲν ἦτον τακτικῶς ἐπιγεγραμμένη καὶ ἀφοῦ ζητᾷ συγγνώμην ἀπὸ τὸν Γκίλφορντ γιὰ τὴν ἐνόχληση, τὸν παρακαλεῖ νὰ τὴν διαβιβάσει. Ἀπὸ τὰ παραπάνω ἀποκαλύπτεται ὁ πραγματικὸς λόγος τῆς ἀποχώρησης τοῦ Φαρμακίδου καὶ εἶναι ἀσφαλῶς βέβαιο πόσο αὐτὴ ἡ συμπεριφορὰ του θὰ ἐπικράνη τὸν Γκίλφορντ, ὁ ὁποῖος ἔτρεφε γι' αὐτὸν ἰδιαίτερη ἐκτίμηση. Τὸν εἶχε στείλει μὲ ἐξοδὰ του στὴ Γοττίνγη: «πρὸς συστηματοποίησιν τῶν ἰδεῶν του καὶ πρὸς εὐρυτέραν ἀνάπτυξιν τῶν θεολογικῶν γνώσεών του», ὅπως ἀναφέρει σὲ ἐκθεσὴ του τὸν Μάρτιο τοῦ 1825. Στὴν ἐκθεσὴ του τοῦ Νοεμβρίου τοῦ 1825, ἀφοῦ τὸν ἐπαινεῖ, καταλήγει: «Λυποῦμαι ἀληθῶς διὰ τὴν παραίτησιν τοῦ ἱερέως Θεοκλήτου, διότι ἔνεκα αὐτῆς στερούμεθα τοῦ σπουδαίου μαθήματος τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας». Βλ. Γ. Σαλβάνος-Β. Σαλβάνου, «Ἡ Ἰόνιος Ἀκαδημία», σ. 51. Ἀπόδειξη τῆς μεγαλοφυΐας τοῦ Γκίλφορντ ἀσφαλῶς εἶναι τὸ ὅτι δὲν ἐξέφρασε ποτὲ δημόσια τὴν πικρίαν του γιὰ τὴν συμπεριφορὰ τοῦ Φαρμακίδου καὶ ἔτσι δὲν ἔγινε γνωστὸ τὸ γεγονός. Δὲν τὸ ἐγνώριζε φαίνεται οὔτε ὁ Γ. Τυπάλδος, ὁ ὁποῖος τὸν ἀναφέρει ὡς ἀποτυχημένο διδάσκαλο καὶ ὅτι «μήτε ἔχνος τῆς διδασκαλίας του δὲν ἄφηκε» (*Ἱστορία*, σ. 35-36). Σχετικὰ μὲ τὴν ἀναχώρησίν του περιορίζεται νὰ ἀναφέρει ὅτι κατὰ τὸ σχολικὸ ἔτος 1825-1826: «ὁ Φαρμακίδης, ὁ Πίικολος καὶ ὁ Βέλφωρ ἔγιναν ἄφαντοι», χωρὶς ἄλλο σχόλιο (*Ἱστορία*, σ. 43).

103. Ὅπως εἶναι γνωστὸ, ὁ Φαρμακίδης ἦταν ὁ ὑπεύθυνος συντάκτης δύο ἐλληνικῶν ἐφημερίδων: τῆς πρώτης ἐντυπῆς ἐφημερίδας *Σύλιπξις ἐλληνική* στὴν Καλαμάτα τὸν Αὐγούστο τοῦ 1821 καὶ τοῦ ἐπίσημου φύλλου τῆς Διοικήσεως *Γενικὴ Ἐφημερὶς τῆς Ἑλλάδος* τὸ 1825. Ἀπεχώρησε καὶ ἀπὸ τις δυὸ γιὰ λόγους ἀρχῆς. Βλ. Αἰκ. Κουμαριανοῦ, *Ὁ Τύπος στὸν Ἀγώνα*, Ἀθῆνα 1971, τόμ. Α, σ. κ', κβ'.

Φαρμακίδη) για τον όποιον μιλάει με μεγάλο ένθουσιασμό. Οι παραδόσεις του επί δύο σχολικά έτη, γράφει, τής δογματικῆς και τής εκκλησιαστικῆς ιστορίας είναι πολὺ ὑψηλοῦ ἐπιπέδου. Ὁ ἴδιος σχεδιάζει νὰ ιδρύσει ἕνα Ἰνστιτοῦτο Κανονικοῦ Δικαίου, πολὺ ἀπαραίτητο τόσο γιὰ τὴν Ἑλληνικὴ ὥσο καὶ γιὰ τὴν Ρωσικὴ Ἐκκλησία. Ὁ Γκίλφορντ ἀναφέρει ἐπίσης ὅτι ἔχει στείλει ἕναν ικανότατο διάκονο ἀπὸ τὴ Θεσσαλία, γιὰ δύο χρόνια νὰ σπουδάσει στὴν Bologna καὶ ὕστερα στὸ σεμινάριο τοῦ Ἑλληνα μητροπολίτη τῆς Οὐγγαρίας στὸ Carlowitz. Τὸν περιμένει τὸν προσεχὲς Νοέμβριο.¹⁰⁴ Παρακάτω ἀναφέρεται στὸ σχέδιο τῆς κυβέρνησης, σχετικὰ μετὰ τὴν ἱδρυση τοῦ σεμιναρίου γιὰ τὴν ἐκπαίδευση τοῦ κλήρου, στὸ ὅποιο οἱ ὑποψήφιοι κληρικοὶ θὰ στεγάζονται, θὰ διατρέφονται καὶ θὰ διδάσκονται ὥσα δὲν μαθαίνουν στὸ Πανεπιστήμιο. «Ποῖοι εἶναι αὐτοὶ οἱ κλάδοι τῆς Ἐκκλησιαστικῆς ἐπιστήμης, δὲν γνωρίζω», παρατηρεῖ. Οἱ νέοι κληρικοὶ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ζοῦν κάτω ἀπὸ αὐστηρὸ περιορισμό. Καὶ σὰς παρακαλῶ, γράφει, νὰ μὴν ὑποθέσετε ὅτι δὲν γινόταν ὡς τώρα ἡ ἀνάλογη ἀντιμετώπιση τῆς ιδιόρρυθμης κατάστασής των. Παρακάτω ἐκθέτει μετὰ λεπτομέρειες πῶς εἶχε ὀργανώσει ὡς τώρα τὴν ἐκπαίδευση τῶν ἑκατὸ ὑποψηφίων κληρικῶν ποὺ εἶχε συγκεντρώσει ἡ κυβέρνηση στὴν Κέρκυρα.

Ἡ ἀναφορὰ διακόπτεται, δὲν ὀλοκληρώνεται. Θὰ μπορούσαμε νὰ ὑποθέσουμε ἢ ὅτι δὲν πρόφθασε ὁ Γκίλφορντ νὰ τὴν ὀλοκληρώσει, ἢ ὅτι μεταίωσε τὴν ὀλοκληρώση καὶ τὴν ἀποστολὴ τῆς ὅταν ἔλαβε, στίς 4 Ὀκτωβρίου ἀπὸ τὸν Α. Κάλβο, τὴ δημοσιευμένη πλέον Νομοθετικὴ Πράξι τῆς κυβέρνησης γιὰ τὴν ἱδρυση τοῦ Σεμιναρίου.

Σχετικὰ μετὰ τὴ διαθήκη τοῦ Γκίλφορντ ἀπὸ τὴν ἀλληλογραφία του καὶ

104. Δὲν ἀναφέρει τὸ ὄνομα τοῦ διακόνου. Εἶναι πολὺ πιθανὸ νὰ πρόκειται γιὰ τὸν Ἱεροδιάκονο κὺρ Δανιὴλ ἀπὸ τὴν ἐπαρχία τῆς Δημητριάδος τῆς Θεσσαλίας, ποὺ ὁ Μητροπολίτης Οὐγγαροβλαχίας Ἰγνάτιος, σὲ αὐτόγραφη ἐπιστολὴ του τῆς 8/20 Σεπτεμβρίου 1825 ἀπὸ τὴν Πίζα, συνιστᾷ θερμὰ στὸν Γκίλφορντ: «σὰς προσθέτω ὅτι ἔχει καὶ παιδεῖαν Ἑλληνικὴν καὶ νοὸς εὐφυῖαν, ὥστε ἐὰν τῷ προμηθεύσῃτε τὰ μέσα νὰ σπουδάσῃ τακτικῶς εἰς τὴν Εὐρώπην, θέλει εὐδοκιμήσῃ εἰς ὅ,τι ἤθελεν ἐνασχοληθῇ». Ἡ ἐπιστολὴ διασώζεται στὸ Ἀρχεῖο τοῦ Γκίλφορντ στὸ Maidstone, Kent. Ὁ Ἰγνάτιος γράφει στὸν Γκίλφορντ στὸ ἴδιο γράμμα: «Οἱ φιλέλληνες συμπατριῶτες σας, Μιλόρδ, ἔκαμαν καὶ κάμνουν πολλὰς θυσίας διὰ τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Ἑλλάδος. Ἡ αὐθεντία σας προσπαθεῖτε νὰ εἰσάξετε τὰ φῶτα εἰς ταύτην τὴν κλασικὴν γῆν γιὰ νὰ εὐρεθῇ εἰς τὸν αὐτὸν καιρὸν ἀνεξάρτητος καὶ οἱ κάτοικοί της μετὰ τὰς ἀναγκαίαις γνώσεις διὰ νὰ διοικηθῶσι μόνοι των καὶ νὰ διατηρήσωσιν ὅ,τι δι' ὅπλων ἤθελον ἀποκτήσει. Ζῆθι εἰς πολλοὺς χρόνους, εὐεργετικὸς ἄνερ! ἢ Ἑλλὰς θέλει σὰς εἶναι εὐγνώμων καὶ τώρα καὶ εἰς τοὺς μετέπειτα αἰῶνας. Ὁ φίλος καὶ εὐχέτης σας μητροπολίτης Ἰγνάτιος».

από άλλες πηγές του 'Αρχείου του έχουμε τις ακόλουθες πληροφορίες. 'Ο Γκίλφορντ είχε συντάξει στην Κέρκυρα, τὸ 1826, κωδικοῦμενο στὸν ὁποῖο ἦταν μάρτυρες ὁ "Αγγλος φίλος τοῦ Γκίλφορντ Hartshorne καὶ ὁ ἐπίσης παλαιὸς φίλος του Γεώργιος Φορέστης ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἔχουμε καὶ τὴν πληροφορία.¹⁰⁵ 'Ο Ρόκκος Πυλαρινός, γιατρός καὶ γραμματέας του τὸ τελευταῖο διάστημα τῆς ζωῆς του, μᾶς πληροφορεῖ ὅτι ὁ Γκίλφορντ εἶχε στὴν Κέρκυρα: a paper in the form of Will, ὅπου ἦταν μάρτυρες ὁ Καραντηνός καὶ ὁ Φωκάς ἀλλὰ, ὅπως τοῦ εἶπε ὁ Lusignan, ἔσκιζε αὐτὴ τὴ διαθήκη τὸν Αὐγούστο ὅταν γύριζαν στὴν 'Αγγλία.¹⁰⁶

Κατὰ τὴν ἐπιστροφή του στὸ Λονδίνο ἀπὸ τὸ Spa (13 Αὐγούστου 1827), ὁ Lusignan μεταφέρει ἐπιστολὴ πρὸς τὸν Bateman, ὁ ὁποῖος εἶχε στείλει στὸν Γκίλφορντ, μετὰ τὸν ἴδιο τὸν Lusignan, σχέδιο τῆς διαθήκης ποὺ ἐσκόπευε ἐκεῖνος νὰ συντάξει. 'Ο Γκίλφορντ τοῦ ἀπαντᾷ ὅτι μετὰ τὴν πώληση τοῦ σπιτιοῦ του τῆς Saint James Place 24, καὶ ἄλλα γεγονότα, ἐπιθυμεῖ νὰ ἐπιφέρει κάποιες ἀλλαγές καὶ τοῦ ἐκθέτει τὶς προθέσεις του. Στὸ τέλος τοῦ γράφει: «Of my assets at Corfu, I shall probably dispose by Codicil, and charge them as I may think proper». Τὸν παρακαλεῖ νὰ ἐτοιμάσει νέο σχέδιο σύμφωνα μετὰ τὶς ἐπιθυμίες του καὶ νὰ τοῦ τὸ στείλει μετὰ τὸν Lusignan.¹⁰⁷ 'Ο Lusignan ἐπρόκειτο νὰ ἐπιστρέψει στὸ Spa καὶ νὰ τὸν συνοδέψει, μαζί μετὰ τὸν 'Ασώπιο ποὺ θὰ συναντοῦσαν στὸ Παρίσι, στὸ ταξίδι πρὸς τὴν Κέρκυρα. Στις 17 Αὐγούστου, ὁ Lusignan γράφει¹⁰⁸ στὸν Γκίλφορντ ὅτι συνάντησε τὸν ἕνα ἀπὸ τοὺς πληρεξουσίου του, τὸν A. Milne, ὁ ὁποῖος ἔδωσε στὸν Lusignan νὰ τοῦ διαβιβάσει γράμματα ὁδηγίες γιὰ τὸν τρόπο ποὺ ἐνόμιζε ὅτι ἔπρεπε νὰ συντάξει ὁ Γκίλ-

105. ΑΓΚ, Φ VIII, 1828, 23 Μαΐου. Πρακτικὰ ἐπιτροπῆς συσταθεῖσης γιὰ τὴν ἐξέταση τῶν συνθηκῶν παράδοσης τῶν καταλοίπων τοῦ Γκίλφορντ στὴν Κέρκυρα. 'Ο Φορέστης καταθέτει ὡς μάρτυρας.

106. "Ο.π., ὅπου κατέθεσε καὶ ὁ Ρόκκος Πυλαρινός.

107. ΑΓΚΦ, Φ VII, 45.

108. ΑΓΚ, Φ VII, 52. Εἶναι γνωστὸς ὁ στενὸς φιλικὸς δεσμὸς τοῦ Γκίλφορντ μετὰ τὸν Lusignan, ποὺ ζοῦσε κοντά του στὸ Παλαιὸ Παλάτι. Τὸν τελευταῖο καιρὸ ὁ Lusignan εἶχε σοβαρὸ πρόβλημα μετὰ τὴν υγεία του, ὅπως προκύπτει ἀπὸ ἐπιστολὴ τοῦ Γκίλφορντ ἑπαινε ὅπου, καὶ γι' αὐτὸ εἶχε ἀφήσει τὴν Κέρκυρα τὸν περασμένο 'Απρίλιο (1827) σὲ κακὴ ψυχολογικὴ κατάσταση. 'Ο Γκίλφορντ τοῦ εἶχε δώσει τότε τὸ ποσὸ τῶν 1000 λιρῶν (βλ. Β. Μπόμπου Σταμάτη, «'Ανέκδοτα γράμματα», σ. 72). Στὸ γράμμα αὐτὸ ἐκφράζει στὸν Γκίλφορντ μετὰ πολὺ θερμὸ τρόπο τὴν ἀφοσίωση καὶ τὴν εὐγνωμοσύνη του γιὰτὶ, ὅπως εἶδε στὸ σχέδιο τῆς διαθήκης ποὺ μετέφερε στὸν Bateman, τοῦ ἄφηνε ἐτήσιο ἐπίδομα 200 λιρῶν γιὰ ὅλη του τὴ ζωὴ. 'Ο Γκίλφορντ εἶχε θυμηθεῖ στὴ διαθήκη του καὶ τὴ μητέρα τοῦ Lusignan.

φορντ τη διαθήκη του. Το γράμμα αυτό, όπως σημειώνεται από τον παραλήπτη, έληφθη στο Λονδίνο στις 4 Σεπτεμβρίου.¹⁰⁹

Στο 'Αρχείο Γκίλφορντ Κέρκυρας διασώζονται τρία επίσημα αντίγραφα της διαθήκης του Γκίλφορντ και των δύο κωδικέλλων που την συμπληρώνουν (T3, T4, T5), καθώς επίσης και σχέδια δύο κωδικέλλων με διαφορετικό περιεχόμενο (T2 και T6).¹¹⁰ Από τα έγγραφα αυτά προκύπτουν τα ακόλουθα σχετικά στοιχεία:¹¹¹

Ο Γκίλφορντ συνέταξε τη διαθήκη του στις 25 Σεπτεμβρίου,¹¹² όπου όριζει κληρονόμο του τον George Augustus Frederic Charles Earl of Sheffield, γιό της αδελφής του Anne (1764-1832), τρίτης συζύγου του λόρδου Sheffield. Στο σπίτι τους στο Λονδίνο (20 Portland Place) φιλοξενήθηκε άρρωστος και εκεί πέθανε, γιατί, όπως είναι γνωστό, είχε πριν από λίγο καιρό πουλήσει το δικό του (42 Saint James Place).¹¹³ Εκτελεστές της διαθήκης του όριζει τους William Boyd και Alexander Milne, ως τώρα επιτρόπους του. Αφήνει και σ' αυτούς κληροδότημα 1000 λιρών στον καθένα. Στη χήρα μητέρα του γραμματέα του James Lusignan, στη χήρα του Porteus Smith, στον παλιό υπηρέτη του Frederic Daly και στο ζωγράφο John Pennington αφήνει ισόβιες ετήσιες συντάξεις. Μάρτυρες υπογράφουν οι Michael William Lusignan (μυλλόν αδελφός του James) και ο Henry Bateman.

Μία εβδομάδα αργότερα (στις 2 'Οκτωβρίου), συντάσσει πρώτη επιδιαθήκη (κωδικέλλο). Αφήνει ένα κεφάλαιο 6000 λιρών από τους τόκους

109. ΑΓΚ, Φ VII, 52.

110. ΑΓΚ, T 2-6. Στον ίδιο φάκελο υπάρχει αντίγραφο της διαθήκης και του Λόρδου North, πατέρα του Γκίλφορντ.

111. Ο Γκίλφορντ δεν ακολούθησε στη σύνταξη της Διαθήκης τις οδηγίες που του έγραφε ο Milnes στο γράμμα του Lusignan (που έλαβε βέβαια πολύ αργότερα: 4 'Οκτωβρίου στο Λονδίνο), σχετικά με τα κληροδοτήματα τα οποία έπρεπε κατά τη γνώμη του να περιλάβει σε κωδικέλλο, ώστε αν άλλαζε γνώμη να μη χρειαστεί να αλλάξει τη διαθήκη. Φαίνεται ότι κατέληξε σ' αυτή τη διατύπωση ύστερα από την άμεση επικοινωνία με τους συμβούλους του στο Λονδίνο.

112. Αφορμή σ' αυτή την απόφαση του έδωσε άσφαλως ή ξαφνική επιδείνωση της υγείας του. Βλ. ΑΓΚ, Φ VIII, 33. Την υπόθεση αυτή ενισχύει το γεγονός ότι στις 22 Σεπτεμβρίου 1827, δύο μόλις ημέρες νωρίτερα, έγραφε στον οίκονόμο του στην Κέρκυρα François Guibert (Κέρκυρα, 'Αρχείο Γκίλφορντ 'Αναγνωστικής 'Εταιρείας, K3) να έλθει να τον προυπαντήσει στην Ancona, όπου θα έφθανε συνοδευόμενος από την αδελφή του. Πρβλ. και τα όσα γράφει ο Γ. Τυπάλδος-Ίακωβάτος σχετικά (δ.π. σ. 60), όταν αναφέρεται στο θάνατο του Γκίλφορντ: «Δύο μέρες πριν πεθάνει έλεγε να κινήσει δια Κορφούς και πώς έδω βρίσκει την υγεία του».

113. Βλ. E. Glasgow, «Lord Guilford», σ. 16.

του οποίου θα παίρνει ή αδελφή του Charlotte Lindsay ισόβια σύνταξη. Μετά το θάνατό της θα περνάει το κεφάλαιο στην περιουσία της ανιψιάς του Lady Ann Frederica Catherine Legge Noro. Μάρτυρες του κωδικολλού: ο γιατρός John Armstrong και ο Robert Simpson, butler της κόμισσας Sheffield.

Μετά από ένδεκα ημέρες, στις 13 'Οκτωβρίου,¹¹⁴ μία μόλις ημέρα πριν από το θάνατό του, συντάσσει και δεύτερη επιδιαθήκη (κωδικολλο). Κληροδοτεί στον James Lusignan, ιδιωτικό γραμματέα του ήπως τον αποκαλεί, το ποσό των 1000 λιρών,¹¹⁵ στον "Έλληνα γιατρό του Ρόκκο Πυλαρινό, που τον συνόδευε: «in testimony of great and affectionate kindness to me», το ποσό των 600 λιρών. Στο βιβλιοθήκιστό του του Λονδίνου, Richard Robertson, 500 λίρες. Θα θυμηθεί επίσης τον "Έλληνα υπηρέτη του Γιάννη Κατζιώτη και θα του αφήσει 150 λίρες καθώς και τον υπηρέτη του γραμματέα του Λουζινιάν, θα του αφήσει 50 λίρες. Στο φίλο του και γιατρό του Dr. Henry Holland χαρίζει ένα βιβλίο της έπιλογής του από τη βιβλιοθήκη του της Κέρκυρας ή του Λονδίνου. 'Ακολουθεί ή παράγραφος που έκρινε την τύχη της βιβλιοθήκης:

«And in case the Ionian Republic shall endow the Ionian University with the sum of three thousand five hundred pounds per annum, I give and bequeath to the said University all my books, manuscripts, philosophical, mathematical and other scientific instruments, medals and sulphurs of medals now in the Island of Corfu or on the way to that Island, on condition that the Governors Managers and other Superiors of that University allow to each student thereof now receiving pension from me for the period of four years from my decease a stipend or pension equal in amount to one half of the stipend allowed by me at my decease. And I give and bequeath to each of the students now receiving stipends from me for the said period of four years after my decease a sum not exceeding one other half of the said pansions now allowed by me». Τελειώνει αφήνοντας στον μάγειρό του 100 λίρες και στις αδελφές του: Lady Charlotte Lindsay ισόβιο έτήσιο έπίδομα 1000 λιρών και στην Ann Countess Dowager of Sheffield το ποσό των 1000 λιρών. Μάρτυρες οί ίδιοι που υπέγραψαν τον προηγούμενο κωδικολλο.

114. 'Ο Γκίλφορντ έχει λάβει στις 4 'Οκτωβρίου το γράμμα του Κάλβου με δημοσιευμένη την Πράξη της Γερουσίας (11/23 'Ιουνίου 1827), και είναι φυσικό να είναι δυσαρεστημένος με τὰ όσα διάβασε εκεί σχετικά με το Σεμινάριο.

115. Βλ. Β. Μπόμπου Σταμάτη, «'Ανέκδοτα γράμματα», ό.π., σ. 72.

Τὸ περιεχόμενο τοῦ κωδικολλοῦ μᾶς ἦταν γνωστὸ ἀπὸ τὴ μετάφραση ποὺ παραθέτει ὁ Α. Παπαδόπουλος Βρετὸς.¹¹⁶ Δὲν γνωρίζαμε ὅτι αὐτὸς ἦταν ὁ δεῦτερος κωδικολλος, οὔτε ὅτι ἡ κυρίως διαθήκη εἶχε συνταχθεῖ στὶς 25 Σεπτεμβρίου καὶ ὁ πρῶτος κωδικολλος στὶς 2 Ὀκτωβρίου. Στὰ κείμενα αὐτὰ δὲν ὑπάρχει καμία ἀναφορὰ στὴν Ἀκαδημία.

Στὸ Ἀρχεῖο τοῦ Γκίλφορντ τῆς Ἀναγνωστικῆς Ἑταιρείας τῆς Κέρκυρας, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἀντίγραφα τῆς ἐπίσημης διαθήκης καὶ τῶν δύο κωδικολλων (T/3, T/4, T/5), ὑπάρχουν στὸν ἴδιο φάκελο καὶ ἄλλα δύο ἀντίγραφα κωδικολλων (T/2 καὶ T/6), μὲ διαφορετικὸ περιεχόμενο, ὅπου δὲν ἔχει συμπληρωθεῖ ἡ ἡμερομηνία, ἐνῶ ὑπάρχει στὴ θέση τῆς ὑπογραφῆς τὸ ὄνομα τοῦ Γκίλφορντ, δηλώνεται ἡ θέση τῆς σφραγίδας, καὶ στὸν κωδικολλο T/6 δυσανάγνωστα ἴσως ὀνόματα τῶν μαρτύρων. Ἀναφέρονται καὶ οἱ δύο αὐτοὶ κωδικολλοὶ στὸ ἴδιο θέμα. Ὁ πρῶτος (T/2): «This is a Codicil to the last Will and Testament of me Frederic Earl of Guilford», ἀναφέρεται σ' ἓνα ποσὸ 4000 λιρῶν, ποὺ ἔχει δανείσει ὁ Γκίλφορντ στὸν ἀνεψιὸ του Sheffield μὲ ἐξασφάλιση ὑποθήκης στὴν περιουσία τοῦ τελευταίου στὴν κομητεία τοῦ Sussex. Τοὺς τόκους αὐτοῦ τοῦ ποσοῦ, μὲ διάφορες οἰκονομικὲς ρυθμίσεις, παραχωρεῖ στὴν ἀδελφή του Lady Charlotte Lindsay καὶ μετὰ τὸ θάνατό της στὴν ἀνεψιά του Lady Anne Frederica Catherine Holroyd, κόρη τῆς ἀδελφῆς μου Κόμισσας τοῦ Sheffield. Ἡ τελευταία παράγραφος ἀφορᾷ τὴν Ἀκαδημία καὶ τὴ Βιβλιοθήκη καὶ εἶναι ἡ ἀκόλουθη: «I Give and Bequeath the Manuscripts and printed Books which at the time of my decease shall be in the Island of Corfu to the Ionian University in that Island on condition that the Governors Managers or Superiors of the said University do allow to each Student thereof not exceeding the Number of fifty who shall have attained the Degree of Philologean or Under Graduate for the period of four years from my Decease a Stipend or Provision equal in amount to the Stipend or Provision allowed by me at my decease not exceeding in the whole amount four hundred Spanish Dollars per Month. And it is my Will and I hereby direct that such allowance stipend or Provision shall be confined to those undergraduates or Philologeans who shall be in or have attained that degree before or at my decease and shall in no case exceed or be extended beyond the period of four years to be reckoned from the time that such degree shall have been taken or acquired. I give and bequeath

116. "Ο.π., σ. 175-177.

unto the said Ionian University all my Mathematical Instruments and all my other Instuments of Science Medals and Sulphors of Medals not disposed of by me in my life time and which at my decease shall be in the said Island or on the way or passage there. And in all other respects I hereby ratify and confirm my said Will».

Ὁ δεύτερος (T/6) εἶναι: «further Codicil to the last Will and Testament of me Frederic Carl of Guilford. I hereby rewoke so much of my former Codicil». Ἀναφέρεται ὁλόκληρο τὸ περιεχόμενό του σὲ διαφορετικὴ ρύθμιση τοῦ κληροδοτήματος τῶν τόκων τοῦ δανείου τῶν 4.000 λιρῶν ποὺ ἀνέφερε στὸν προηγούμενο κωδῖκελλο (T/2). Τὸ κληροδοτεῖ στὴν ἀδελφὴ του καὶ μετὰ τὸ θάνατό της παραχωρεῖ τὸ κεφάλαιο στὴν ἀνεψιά του.

Οἱ δύο παραπάνω κωδῖκελλοι (T/2 καὶ T/6) δὲν φαίνεται νὰ ἀποτελέσαν ποτὲ ἐπίσημα ἔγγραφα. Τὸ πιθανότερο εἶναι ὅτι πρόκειται γιὰ σχέδια ποὺ ἀντικατεστάθησαν ἀπὸ τοὺς ἄλλους δύο κωδῖκελλους ποὺ ἀναφέρουμε. Τὴν ἀποψη αὐτὴ ἐνισχύει τὸ γεγονὸς ὅτι στὴν ἐπίσημη διαθήκη δὲν ἀναφέρεται καθόλου τὸ δάνειο τοῦ Sheffield. Στὸ γράμμα πρὸς τὸν Bateman (13 Αὐγούστου 1827) ὁ Γκίλφορντ ἔχει ἀποφασίσει νὰ κάμει διαφορετικὴ ρύθμιση: «As I intend to raise the sum now lent to Lord Sheffield and place under Trustees for the benefit of Lady Charlott... from £ 4000 to £ 6000. I shall make it over to the Trustees by Deed and not mention it in my Will». Αὐτὸ τὸ στοιχεῖο, νομίζω, ἀποτελεῖ τὸν terminum ante quem γιὰ τὸ σχέδιο αὐτὸ τῆς διαθήκης.

Τὰ ἐπίσημα κείμενα τῆς διαθήκης φαίνεται ὅτι τὰ παραδίδουν τὰ τρία ἀντίγραφα (T/3, T/4, T/5) τοῦ Ἀρχείου τῆς Κέρκυρας, ποὺ συμπίπτουν κατὰ τὸ περιεχόμενο καὶ τὰ ὁποῖα ἔχουν ἡμερομηνίες καὶ ὑπογραφὲς μαρτύρων. Στὸ ἐξωτερικὸ φύλλο τοῦ T/4 ἀναγράφεται: Copy, Probate of the Will and two Codicils of the Right Honorable Frederic Earl of Guilford deceased. Dated 1st December 1827. Ἀλλωστε τὸ ὅτι ὁ Α. Παπαδόπουλος Βρετὸς ἀπὸ τὴν ἐπίσημη Ὑπηρεσία τοῦ Λονδίνου¹¹⁷ ἔλαβε ἀντίγραφο τοῦ κωδῖκελλοῦ ποὺ δημοσίευσε καὶ αὐτὸς συμπίπτει μὲ τὸν δεύτερο κωδῖκελλο τῶν παραπάνω ἀντιγράφων ἐπιβεβαιώνει αὐτὴ τὴ θέση. Ἡ ὑπαρξὴ τῶν σχεδίων τῶν κωδῖκελλων (T/2 καὶ T/6) μᾶς ἐνδιαφέρουν γιὰ τοὺς παρακάτω λόγους. Ἡ παράγραφος γιὰ τὴν Ἀκαδημία,

117. Ὁ.π., σ. 173: Ἀπόσπασμα «ἐκ τοῦ Καταστίχου τοῦ Προνομιακοῦ δικαστηρίου, τῆς Καντορβέρης, Prerogative Court of Cantorbery, ἔχουν τοῦ Δικαστηρίου περὶ τῆς ἐξετάσεως τῶν νομίμων Διαθηκῶν».

πού περιέχεται ἐδῶ, στὸν πρῶτο ἀνεπίσημο κωδῖκελλο (Τ/2), δὲν συμπίπτει ἀπόλυτα μὲ ὅσα ἀναφέρονται στὸν κωδῖκελλο τῆς ἐπίσημης διαθήκης. Ὁ ὅρος περιορίζεται στὶς ὑποτροφίες τῶν 50 φοιτητῶν, πού δὲν πρέπει νὰ ξεπερνοῦν τὸ ποσὸν τῶν 400 ταλίων τὸ χρόνο. Ἐνῶ στὸν δεύτερο κωδῖκελλο, τῆς ἐπίσημης διαθήκης, οἱ ὅροι γίνονται βαρύτεροι μὲ τὴν προσθήκη τοῦ ὅρου τῆς ἐτήσιας ἐπιχορήγησης τῆς Ἀκαδημίας μὲ τὸ ποσὸ τῶν 3.500 λιρῶν. Αὐτὸ τὸ στοιχεῖο ἀποκαλύπτει τὸν προβληματισμὸ τοῦ καὶ ἴσως κάποιες ψυχολογικὲς πιέσεις πού ὑπέστη τις τελευταῖες ἡμέρες τῆς ζωῆς του. Ἴσως θὰ μπορούσαμε νὰ ὑποθέσουμε ὅτι σ' αὐτὲς τις πιέσεις καὶ στὴν ἔντονη δυσἀρέσκειά του μὲ τὴν κυβέρνησιν τοῦ κράτους τῶν Ἰονίων Νήσων, ἡ ὁποία ἀθέτησε τις ὑποσχέσεις πού τοῦ εἶχαν δοθεῖ,¹¹⁸ πρέπει νὰ ἀποδῶσουμε τὴν διατύπωση τῶν ὅρων τοῦ κωδῖκελλου ἢ ἐκπλήρωση τῶν ὁποίων ἦταν πολὺ ἀμφίβολη, ὕστερα μάλιστα ἀπὸ τις τελευταῖες ἀποφάσεις τῆς κυβέρνησης. Ἀλλωστε εἶναι γνωστὴ ἡ δυσφορία τῆς οἰκογένειας τοῦ Γκίλφορντ καὶ ἡ διαφωνία της μὲ τὰ ἔξοδα καὶ τις θυσίες τοῦ γιὰ τοὺς Ἕλληνας καὶ τὸ σκοπὸ τῆς ζωῆς του, τὴν Ἀκαδημία.¹¹⁹

Στὸ Ἀρχεῖο Γκίλφορντ τῆς Κέρκυρας¹²⁰ ἔχει διασωθεῖ μὴ σειρὰ ἐγγράφων πού μᾶς πληροφοροῦν γιὰ ἓνα γεγονὸς ἄγνωστο ἀπὸ ἄλλη πηγὴ καὶ πού ἐνισχύουν τὴν ἅποψη ὅτι ἡ οἰκογένεια τοῦ Γκίλφορντ καὶ οἱ Ἀγγλοὶ γενικότερα ἦταν δυσμενῶς διατεθειμένοι πρὸς τὸν κύκλο τῆς Ἀκαδημίας, ἀφοῦ δὲν συμφωνοῦσαν μὲ τις θυσίες τοῦ Γκίλφορντ καὶ τὴν ἀφο-

118. Θὰ τὸν εἶχαν λυπήσει ἀσφαλῶς καὶ τὰ νέα ἀπὸ τὴν Κέρκυρα, τὰ περισσότερα δυσἀρεστά: παρεξηγήσεις ἀνάμεσα στὸν ἔφορο καὶ τὴν ἐπιτροπὴ βιβλιοθήκης μὲ τὸν Α. Παπαδόπουλο, τὰ μάρμαρα καὶ τὰ χειρόγραφα πού δὲν εἶχαν φθάσει ἀκόμη. Ἡ μόνη εὐχάριστη πληροφορία εἶναι ἀπὸ τὸ γράμμα τοῦ Σακελλαρόπουλου (βλ. παραπάνω) ὅπου τοῦ γράφει σχετικὰ μὲ τοὺς φοιτητὲς (τὰ παιδιά του, ὅπως τοὺς ἀποκαλοῦσε πάντοτε): «Χαίρω πολὺ ὅτι τὸ πλείτερον μέρος τῶν Φιλολόγων μας, τῶρα εἰς τὰς διακοπὰς τῶν μαθημάτων, σπανίως φαίνονται εἰς τοὺς δρόμους καὶ ὀλίγον εἰς τοὺς περιπάτους. Ἐκ τούτου ἔχω δίκαιον νὰ συμπεράνω τὴν εὐταξίαν καὶ ἐπιμέλειάν τους. Πᾶσα ἡ Νεολαία τῆς Ἀκαδημίας, οἱ Διδάσκαλοι, ὅλοι ὅσοι εὐχόμεθα μὲ θερμότητα ὑπὲρ τῆς τιμίας ζωῆς τοῦ Ἀρχοντος καὶ εὐεργέτου μας εἴμεθα ἀνυπόμονοι νὰ Σᾶς ἀπολαύσωμεν ἐντελῶς υἱαίνοντα καὶ ἄκρως εὐθυμοῦντα. Εἴθε!!!».

119. Ἀντίθετα, ὅπως παρατηρεῖ ὁ F. H. Marshall (ῥ.π., σ. 47), ἄλλοι γνωστοὶ Ἀγγλοὶ φίλου του: men of high character and proved success in action, such as Sir Sidney Smith, Sir James Napier and Captain Robert Spencer set a high value upon him and his efforts in the cause of Greek education. «Few men» says Napier, «could have been found more capable of arranging the details of a University than Lord Guilford».

120. Κέρκυρα, Ἀναγνωστικὴ Ἑταιρεία, Ἀρχεῖο Γκίλφορντ, Φ. VIII, 61, φφ. 1-28. Ἡ ἡμερομηνία εἶναι: 28 Μαΐου-Ἰούνιος 1828.

σίωσή του σ' αυτό το έργο. Πρόκειται για τὰ πρακτικά έπιτροπής συσταθείσης με έντολή του άρμοστή με σκοπό την έρευνα των συνθηκών της διαδικασίας φύλαξης και παράδοσης των υπάρχόντων του Γκίλφορντ (28 Μαΐου - 7 'Ιουνίου 1828). 'Η έπιτροπή άποτελείτο από τον έπικεφαλής του Στρατού Major General Woodford, τον έπικεφαλής της άστυνομίας Colonel Carey και τον γραμματέα της Βουλής E. S. Baynes. 'Ο γραμματέας της Γερουσίας John Craufurt, έπίτροπος του κληρονόμου του Γκίλφορντ λόρδου Sheffield, σέ έπιστολή του, της 19 Μαΐου 1828, προς τον άρμοστή Adam άναφέρει ότι, όταν πήγε στο Παλαιό Παλάτι, όπου κατοικούσε ο Γκίλφορντ, με τον σκοπό νά άποσφραγίσει και νά παραλάβει τὰ υπάρχοντά του, παρατήρησε ότι ένα ντουλάπι όπου φυλασσόταν το προσωπικό κινητό «γραφείο» του είχε άνοιχτεί και το περιεχόμενό ήταν άκατάστατο. Αύτ ή κατηγορία έγινε ή άφορμή της σύστασης της έπιτροπής και της άνάκρισης όπου εκλήθησαν και κατέθεσαν 8 μάρτυρες του στενού περιβάλλοντος του Γκίλφορντ, μεταξύ αυτών, εκτός από τον Α. Παπαδόπουλο Βρετό,¹²¹ ο Γεώργιος Φορέστης, φίλος του Γκίλφορντ, και ο γιατρός του και γραμματέας του, ως το τέλος της ζωής του,¹²² Ρόκκος Πυλαρινός. 'Επισημαίνω δύο σημεία των καταθέσεων των δύο τελευταίων, που παρουσιάζουν ένδιαφέρον για το σημείο όπου βρίσκεται ή έρευνα. 'Ο Φορέστης άναφέρει ότι ο Γκίλφορντ είχε συντάξει το 1826, στην Κέρκυρα, κωδίκελλο της διαθήκης του στην όποία ήταν μάρτυρας ο ίδιος και ο 'Αγγλος φίλος του Hartshorn.¹²³ 'Ο Ρόκκος Πυλαρινός άναφέρει έπίσης ότι ο Γκίλφορντ είχε συντάξει κωδίκελλο στην Κέρκυρα (δέν άναφέρει χρονολογία) με μάρτυρες τον Καραντηνό και τον Φωκά. Και συμπληρώνει ότι, όπως τον πληροφόρησε ο Lusignan, τον έσκισε (torn up) ο Γκίλφορντ στο Spa,¹²⁴ όταν ξεκίνησαν τον Αύγουστο για την 'Αγ-

121. Είναι παράδοξο πώς δέν άναφέρει το γεγονός.

122. 'Ο Craufurt χαρακτηρίζει τον γιατρό Ρ. Πυλαρινό: acting Private Secretary. 'Επιβεβαιώνεται έτσι ή υπόθεση που είχα διατυπώσει, ότι ο Πυλαρινός είναι ο γραφέας των Copia Lettere του Γκίλφορντ, του 1827. Βλ. Β. Μπόμπου Σταμάτη, «'Ανέκδοτα γράμματα», ό.π., σ. 59.

123. Βλ. *The Greek Gazette*, September 1977, 12: 'Ο Charles Henry Hartshorne (1802-1865) έπισκέφθηκε τὰ 'Ιόνια νησιά προσκεκλημένος του Γκίλφορντ το 1825. Συνέχισε το ταξίδι του στην 'Ανατολή (του γράφει από τη Σμύρνη στις 16 Φεβρουαρίου 1826) και ξαναγύρισε στο Λονδίνο το φθινόπωρο του 1826. Βλ. παραπάνω, σήμ. 63.

124. Λουτρόπολη του Βελγίου, κοντά στη Λιέγη, όπου ο Γκίλφορντ πήγαινε για ύδροθεραπεία κάθε καλοκαίρι συνοδευόμενος από τις άδελφές του, πριν από το ταξίδι του στο Λονδίνο.

γλία. Ίσως θα μπορούσαμε να υποθέσουμε ότι τις πρώτες δυσάρεστες πληροφορίες από την Κέρκυρα, σχετικά με το θέμα του Ίεροσπουδαστηρίου, είχε ο Γκίλφορντ από τον Άσώπιο που φαίνεται να τον επισκέφθηκε στο Spa, αφού στο γράμμα του της 14 Αυγούστου ο Καραντηνός στέλνει χαιρετισμούς και στον Άσώπιο. Ίσως θα μπορούσαμε να υποθέσουμε επίσης ότι οι παραπάνω πληροφορίες έγιναν ή αφορμή της απογοήτευσης και της όργης του και του υπαγόρευσαν την πράξη της καταστροφής της διαθήκης που είχε συντάξει στην Κέρκυρα και θα ευνουόσε ίσως την Άκαδημία.

Ο Α. Παπαδόπουλος Βρεττός είναι ο κυριότερος μάρτυρας της ιστορίας της Βιβλιοθήκης, και όσο και αν, όπως είναι φυσικό, γράφει με κάποιο πάθος,¹²⁵ δεν είναι δυνατό να αμφισβητήσουμε την αλήθεια των λόγων του, που επιβεβαίωσαν άλλωστε τα γεγονότα που ακολούθησαν. Έσημαίνει την αδιαφορία της κυβέρνησης που όδηγησε στην απώλεια της Βιβλιοθήκης, αφού αγνόησε τους όρους της διαθήκης, τους οποίους δεν ήταν καθόλου δύσκολο να εκπληρώσει. «Το κοινόν θέλει συμφωνήσει μετ' έμοι, γράφει, ότι κακώς έπραξεν ή Ίόνιος Κυβέρνησις να μη δεχθῇ τοὺς τεθέντας όρους παρά τοῦ Κόμητος Γυτλφορντ, ἐν ᾧ ήκολούθησεν να υποφέρη την αὐτὴν δαπάνην και ίσως μεγαλυτέραν ἐκείνης τῶν παρελθόντων ἐτῶν διὰ τὴν Δημόσιον Παιδείαν, φυλάττουσα τὴν Ίατρικὴν Σχολὴν διὰ τὸν τύπον μόνον, διότι μόνοι τρεῖς ήσαν οἱ καθηγηταὶ αὐτῆς ἐπὶ τοῦ Ἀρχοντος Γυτλφορντ. Ἐπίσης ἐὰν ή Κυβέρνησις ακολουθοῦσε να δίδη εἰς τοὺς υποτρόφους φιλολόγους τοῦ Γυτλφορντ τὸ ήμισυ τοῦ μισθοῦ των διὰ τέσσαρα ἔτη, ήθελεν οικονομήσῃ τόσας χιλιάδας Διστήλων τὰ όποια ἐπλήρωσε τὸ Δημόσιον Ταμεῖον εἰς τὸν Γκιὸν Κρόφορντ, όστις, ἐν ὀνόματι τοῦ Κόμητος Σέφιλντ, ἐζήτησε τὴν πληρωμὴν ὥσων ἐξόδων εἶχε κάμῃ ὁ Μακαρίτης Ἀρχων διὰ τὴν Ἀκαδημίαν». (Τὴν τελευταία αὐτὴ πληροφορία δὲν τὴν ἔχουμε ἀπὸ ἄλλη πηγὴ!) Ὁ ἴδιος ὁ Α. Παπαδόπουλος Βρεττός θεωρεῖ ὅτι ὁ ἀρμολστής Adam ἀπατήθη εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους παρὰ τῶν ὁποίων ἐζήτησε μίαν συμβουλήν, πρὶν παραιτήσῃ τὸ πλούσιον δῶρον τοῦ γενναίου φίλου Φριδερίχου Κόμητος Γυτλφορντ, και λέγει φαίνεται, ἐπειδὴ δὲν ὑπάρχει οὐδεμία Πρᾶξις Δημόσιος τῆς Ἰονίου Κυβερνήσεως πρὸς ὑποστήρηξιν τῆς εἰκασίας μου αὐτῆς».¹²⁶

125. Βλ. G. P. Henderson, *Η Ίόνιος Ἀκαδημία*, σ. 78.

126. Τὴν πικρία του γιὰ τὴν ἀπώλεια τῆς βιβλιοθήκης ἐκφράζει ὁ Α. Παπαδόπουλος (δ.π., σ. xiii καὶ 182-183) μετὰ τὴν προσπάθειά του νὰ ἀνασχευάσει «τὴν γενικὴν εἰς τὴν Εὐρώπῃν δοξασίαν ὅτι ὁ Κόμης Φριδερίχος Γυτλφορντ εἶχε δώσει δωρεὰν εἰς τὴν παρ' αὐτοῦ ἐν Κερκύρᾳ συστημένην Ἀκαδημίαν τὴν πολῦτιμον Βιβλιοθήκην του». Στὶς νεκρολογίες ποὺ δημοσιεύτηκαν στὰ περιοδικὰ *Revue Ency-*

Ἀπὸ τὰ στοιχεῖα τῶν πρακτικῶν τῆς ἐπιτροπῆς ποὺ ἀναφέραμε προ-

clorédique de Paris, ἀρ. 109, Ἰανουάριος 1828 καὶ *Antologia di Firenze*, ἀρ. 86, Φεβρουάριος 1828, ἀναφέρεται ὅτι ὁ Γκίλφορντ ἐδῶρθε τῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ στῆν Ἀκαδημία. Ἡ πληροφορία αὕτῃ ἀνασκευάζεται στὸ τεῦχος τῆς *Antologia di Firenze*, ἀρ. 120, Φεβρουάριος 1830 (Παπαδόπουλος, ὁ.π., σ. 182-183), προφανῶς μετὰ τὴν ἐπιστολὴ τοῦ Α. Παπαδόπουλου πρὸς τὸν καθηγητὴ Ἰππότη Sebastiano Ciampi, δημοσιευμένη στὴν *Gazetta Privilegiata*, ἀρ. 239, Ὀκτώβριος 1830. Τὴν ἐπιστολὴ ἀναδημοσιεύει ὁλόκληρη (ὁ.π., xii, xiv, ἀντίγραφο ὑπάρχει καὶ στὸ Ἀρχεῖο Γκίλφορντ Ἀναγνωστικῆς Ἐταιρείας, Φ. VIII, 69). Ὁ Παπαδόπουλος θεωρεῖ ὅτι οἱ συντάκτες τῶν νεκρολογιῶν ποὺ ἀναφέραμε πληροφορήθηκαν τὰ ἀνακριβῆ περὶ δωρεᾶς τῆς βιβλιοθήκης στὴν Ἀκαδημία ἀπὸ σχετικὴ ἀναφορά στὸ θέμα τοῦ Ciampi, ὁ ὁποῖος σὲ δημοσιεύμα του ἀναφερόμενος σὲ χειρόγραφα τῆς συλλογῆς Γκίλφορντ σημειώνει: «τὸ πᾶν ἀγορασθὲν καὶ δωρηθὲν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Ἀκαδημίαν παρὰ τῆς μεγαλοδωρίας τοῦ θεμελιωτοῦ αὐτῆς Κυρίου Κόμητος Γκίλφορντ». Σημειῶνω ἐδῶ ὅτι, ὅπως προκύπτει ἀπὸ πληροφορία ποὺ μᾶς δίνει ὁ ἴδιος, συντάκτης τῆς νεκρολογίας ποὺ δημοσιεύτηκε στὴν *Antologia* εἶναι ὁ Mario Pieri. Βλ. Mario Pieri, *Vita di Mario Pieri*, Firenze 1850, libro quinto σ. 78: «Un articolo necrologico, da me pubblicato in quell'anno (1827) potrà contentare chi più ne volesse sapere». Τὴ διαφορά τῆς χρονολογίας 1827-1828 ἕως θὰ μπορούσαμε νὰ ἀποδώσουμε σὲ κάποια σύγχυση.

Ὁ Παπαδόπουλος σπεύδει μὲ τὴν ἐπιστολὴ του νὰ πληροφορήσει σχετικὰ τὸν Ciampi: «πρεσβέων... τὰς ἱερὰς ἀρχὰς τῆς ἀμεροληψίας καὶ τῆς ἀληθείας... Νομίζω εὐλογον, τοῦ γράφει, νὰ σᾶς φανερώσω ὅ,τι εἶναι ἄγνωστον εἰς ὑμᾶς. Μόλις ἀπέθανεν ὁ γενναῖος Κόμης Γκίλφορντ, ὁ ἀνεψιὸς του Κόμης Σέφιελδ, ἰδιαιτέρος κληρονόμος του, ... ἔγραψεν εἰς τὴν Κέρκυραν... διατάττων νὰ τοῦ στείλῃ ἀμέσως εἰς Λονδὸν ὅλην τὴν συλλογὴν τῶν χειρογράφων ἀνηκόντων εἰς τὸν ἀποβιώσαντα πρὸς μητρὸς θεῖον του... δὲν περιωρίσθη νὰ στερήσῃ τὴν Ἰόνιον Βιβλιοθήκην, συσταθεῖσαν παρὰ τοῦ θεῖου του, ἐνὸς τοιοῦτου θησαυροῦ (ὁ ἀριθμὸς τῶν χειρογράφων ἦτον ὑπὲρ τὰς τρεῖς χιλιάδας) ἀλλὰ ἠθέλησε προσέτι καὶ τὴν ἀπόδοσιν τῶν τυπωμένων βιβλίων, τῶν ὁποίων ὁ ἀριθμὸς ἐπλησίαζεν τὰς 15 χιλιάδας. Ἐὰν ὁ Κόμης Γκίλφορντ ἤθελε φαντασθῇ διὰ μίαν μόνην στιγμὴν, ὅτι τοιοῦτο τέλος ἐμελλον νὰ λάβωσιν αἱ μεγαλοδωρίαι του καὶ αἱ φροντίδες του πρὸς τὸν πλουτισμὸν μιᾶς Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης... ἐγὼ εἶμαι βεβαιότατος, ὅτι αἱ διατάξεις τῆς διαθήκης του ἤθελον ἕως ἐμποδίσῃ τὸ κακὸν τὸ ὁποῖον ἐγίνεν». Τὴν ἄποψιν τοῦ Παπαδόπουλου ἐνισχύει νομίζω καὶ ἡ τελευταία ἐπιστολὴ τοῦ Γκίλφορντ, γραμμένη τέσσερις μόνον μέρες πρὶν ἀπὸ τὸν κωδικοῦ πρὸς τὸν ἴδιο, ὅπου τοῦ παραγγέλλει: «riguardo ai miei libri equali devono esser collocati nella biblioteca, per uso dell'Università». Ἀλλωστε στὸ πρακτικὸ τῆς Ἐπιτροπῆς τῆς Βιβλιοθήκης (βλ. παραπάνω) ὁ Γκίλφορντ δηλώνει ἐπίσημα: «Αἱ βιβλίοι αἵτινες εἶναι καθ'αὐτὸ τῆς Ἀκαδημίας εἶναι ὀλιγότατα. Αἱ ἀσυγκρίτως περισσώτεροι εἶναι ἐδικαί μου, ἀλλὰ καθόσον θέλουσι μείναι εἰς ταύτην τὴν Βιβλιοθήκην, θέλει ὑπόκεινται εἰς τοὺς ἰδίους κανόνες, ὡς ἐκεῖναι τῆς Ἀκαδημίας». Τὴν πρόθεσίν του νὰ ἀφῇ τὰ βιβλία του στὴν Ἑλλάδα φανερώνει καὶ ἡ σκέψις ποὺ εἶχε διατυπώσῃ τόσο στὸν Bathurst, ὅσο καὶ στὸν Παπαδόπουλο, νὰ τὰ μεταφέρει δηλαδὴ στὴν Ἀθῆνα ὅπου ἐσκόπευε νὰ ἱδρύσῃ πανεπιστήμιον ὅταν ἦταν στεναχωρημένος

κύπτει ότι ο χρόνος της παραλαβής των υπάρχοντων του Γκίλφορντ και της αποστολής στο Λονδίνο της συλλογής των χειρογράφων και των καταλόγων της βιβλιοθήκης¹²⁷ πρέπει να τοποθετηθεί μετά το πέρας της διαδικασίας των ανακρίσεων, επομένως μετά τον Ιούνιο του 1828. "Αν λάβουμε υπόψη μας μάλιστα και το χρόνο που χρειάστηκε για την συσκευασία και την αποστολή στο Λονδίνο της συλλογής, δικαιολογείται η καθυστέρηση της έναρξης της παράδοσης των βιβλίων. Ο Παπαδόπουλος αναφέρει ότι, ένα χρόνο αργότερα, στις 15 Μαΐου 1829, ο επίτροπος του κληρονομίου John Craufurt τον έκάλεσε με επιστολή του¹²⁸ να παραδώσει στον εκπρόσωπό του Γάσπαρον Σκόλα όλα τα βιβλία που άνηκαν στον Γκίλφορντ.¹²⁹

με τη στάση της κυβέρνησης. Ο Παπαδόπουλος επισημαίνει επίσης ότι η παραχώρηση από τον Sheffield στην Ακαδημία των μαθηματικών εργαλείων των μουσείων της Φυσικής και της Χημείας και των παρασκευασμάτων της ανατομικής και της παθολογίας δεν οφείλεται στη μεγαλοψυχία του αλλά στο ότι ήθελσε να αποφύγει τη μεγάλη δαπάνη που απαιτούσε η μεταφορά τους στην Αγγλία. Αναφέρει επίσης την απώλεια του χειρογράφου έργου του Κεφαλλονίτη λογίου Βικεντίου Δαμοδού, που έδωρεσε στον Γκίλφορντ ο Κεφαλλονίτης Π. Καταρέλλος με την ελπίδα της έκδοσης (βλ. Α. Μαζαράκης, *Βιογραφία ενδόξων ανδρών της νήσου Κεφαλληνίας*, Βενετία 1843) και του χρυσού ελάσματος από το ναό της Οσίριδος, το οποίο είχε προσφέρει ο ναύαρχος W. Sidney Smith στον Γκίλφορντ ως δώρο στη Βιβλιοθήκη της Ακαδημίας. (Βλ. τα σχετικά με τις προσπάθειες του Παπαδόπουλου για το θέμα αυτό και πώς επέτυχε να αποκτήσει η Βιβλιοθήκη ένα αντίγραφο του ελάσματος, *δ.π.*, σ. 178-181.) Πολύ διαφωτιστικά είναι όσα γράφει ο F. H. Marshall, «Lord Guilford and he Greece», *The Link*, 2 (1938) 45-46: «In connexion with the Guilford collections, a brief account may be given of the fortunes of a gold plaque, now in the British Museum. It has an inscription in Greek in punctured letters, recording the foundation of the temple of Osiris by Ptolemy Euergetes I and his wife Berenike in the latter half of the third century before Christ. The plaque was found at Canopus near Alexandria, in 1818, and was presented by Mehemet Ali to Sir Sidney Smith, the latter, as we have seen, a friend of Lord Guilford from an early period of his life». Μας πληροφορεί ακόμη ότι το χρυσό έλασμα το κράτησε ο Sheffield και το 1895 πουλήθηκε στο Βρετανικό Μουσείο όπου και βρίσκεται. Βλ. B. M. Catalogue of Jewellery, No. 2111.

127. Βλ. σ. 136-137.

128. Α. Παπαδόπουλος, *δ.π.*, σ. 169. Το παραθέτει σε μετάφραση από τα ιταλικά: «Ο Κύριος Παπαδόπουλος θέλει ευχαριστηθεί να παραδώσει δια λογαριασμόν μου εις τον Κύριον Γάσπαρον Σκόλαν όλα τα βιβλία του μακαρίτου Κόμητος Γυλφορντ εν τη Βιβλιοθήκη της εν Κερκύρα Ακαδημίας, τα όποια θέλει ζητήσει, και η απόδειξις του θέλει ισοδυναμεί την έδικήν μου. Κέρκυρα, την 25 Μαΐου 1829, Γκιόν Κρόφορντ».

129. Ο Γ. Τυπάλδος *Ιακωβάτος* (*Ιστορία*, σ. 62) με το γνωστό «πολεμικό πνεύμα του» και την σκληρή γλώσσα του αναφερόμενος στα όσα ακολούθησαν το

Ἡ διαδικασίᾳ τῆς παράδοσης τῶν βιβλίων τοῦ Γκίλφορντ, ποὺ ἦταν

θάνατο τοῦ Γκίλφορντ γράφει: «Μὲ τὲς διαταγὲς πάλε ποὺ ἔκαμε σ' ὦρα θανάτου, δὲν ἐχάρισε τίποτα τῆς Ἀκαδημίας, μὴτ' ἓνα βιβλίο. Ὁ κληρονόμος του ἔκοψε τοὺς μισθοὺς τῶν νέων καὶ τῶν διδασκάλων καὶ ἐγύμνωσε τὴ βιβλιοθήκη τραβώντας ὀπίσω τὰ βιβλία τοῦ μιλόρδου, μέσα στὰ ὁποῖα ἐπῆραν ἐξ ἀπροσεξίας καὶ πολλὰ χειρόγραφα ἰδιοκτησίᾳ τῆς βιβλιοθήκης, ἐπειδὴ δὲν ἐπρόκοψε ποτὲ ὁ βιβλιοφύλακας νὰ κάμει σωστοὺς καταλόγους καὶ νὰ ξεχωρίσει τὰ ξένα βιβλία. Παρὰ νὰ σώζονται στὸ κατάστημα ποὺ ἐσύστησ' ὁ μακαρίτης, ἐστοχάσθηκε (ἐννοεῖ νομίζω τὸν κληρονόμο) ὡς φαίνεται νὰ τὰ πουλήσει στὴ Λόντρα. Ἀπὸ τὲς ἐκδόσεις τοῦ Ἀλδου, καθὼς ἀπὸ ἓνα βιβλίο τρεῖς φύλλα τοῦ *Johannis North Umbriae*, τύπος τοῦ 1570 ἔπιασε σαράντα δύο λίτρες στερλίνες καὶ ἐξήντα γινεὲς σὲ μιὰν ἀγία Γραφὴ τοῦ Σίξτου τοῦ πέμπτου, τύπος τοῦ 1590». Σχετικὰ μὲ τὸν Α. Παπαδόπουλο, τουλάχιστον ὅσον ἀφορᾷ τὰ χειρόγραφα εἶναι ἀδικός, ἀφοῦ χειρόγραφα δὲν βρίσκονταν στὴ Βιβλιοθήκῃ τῆς Ἀκαδημίας. Καὶ σὲ ἄλλη εὐκαιρία οἱ παρατηρήσεις του γι' αὐτὸν ἀποκαλύπτουν μιὰ ἀντιπάθεια ποὺ φθάνει ὡς τὸ σημεῖο νὰ τὸν κατηγορεῖ ὅχι μονάχα γιὰ τὴν ἀκαταστασίᾳ τῆς Βιβλιοθήκης, ἀλλὰ καὶ γιὰ ὑπεξαίρεση βιβλίων, τὰ ὁποῖα ἐπούλησε καὶ ἐχάρισε (δ.π., σ. 84-85). Τουλάχιστον ἡ πληροφορία ὅτι «χωρὶς παράδοσιν» ἀποχώρησε ὁ Παπαδόπουλος ἀπὸ τὴ θέση τοῦ βιβλιοθηκάρου ἀπὸ ἀρχαῖα ἐξακριβωμένα στοιχεῖα ἐλέγχεται ἀνακριβῆς. Εἶναι πολὺ περίεργο ἀπὸ ποῦ ἔχει τίς πληροφορίες του γιὰ τὸν πλειστηριασμό. Ὁ Τυπάλδος γράφει τὴν Ἱστορίᾳ τῆς Ἀκαδημίας ἀπὸ τὴν ἐναρξὴ τῆς λειτουργίας τῆς ὡς τὸ 1837. Ἡ προσωπικὴ μαρτυρία του ἀνάγεται στὰ χρόνια ἀπὸ τὸ 1827 (ποὺ ἔρχεται στὴν Κέρκυρα) ὡς τὸ 1837. Γιὰ τὰ προηγούμενα στηρίζεται σὲ πληροφορίες ἀπὸ φίλους, ἐφημερίδες καὶ ὑπομνήματα. Βλ. *Ἱστορία*, σ. ι'-ια'. Ὑποθέτω ὅτι οἱ αὐστηρὲς κρίσεις καὶ ἡ κάποια προκατάληψή του ὀφείλεται στὸν ἀπέραντο θαυμασμό του γιὰ τὸν Ι. Καραντηνὸ ποὺ ἐξυμνεῖ σὲ κάθε εὐκαιρία (βλ. Γ. Τυπάλδος - Ἰακωβάτος, *Ἱστορία*, σσ. 36, 92-93, 113-119). Εἶναι γνωστὲς ἐπίσης οἱ κακὲς σχέσεις τοῦ Καραντηνοῦ, ὡς ἐφόρου, μὲ τὸν Α. Παπαδόπουλο ὡς βιβλιοθηκάρου. Ἡ ἀντιπάθειά του αὐτὴ ὀδήγησε τὸν Παπαδόπουλο σὲ κρίσεις πολὺ αὐστηρὲς γιὰ τὸν Καραντηνὸ: «Ἡ ἀγαθὴ ψυχὴ τοῦ Κόμητος Γυίλφορντ ἐσύρετο ἀπὸ τὴν κερδοσκοπίαν τοῦ ἐπιστηθίου συμβούλου του, ... Ἰωάννου Καραντηνοῦ. Ὁ ἀνὴρ οὗτος κατὰ δυστυχίαν ὦν ἐκ φύσεως ἄσωτος καὶ μὴ ἀρκούμενος εἰς τὸν μηναῖον μισθὸν του ἐννεμήκοντα διστήλων, πρὸς αὐξήσιν αὐτοῦ ἐπενόησε τὸ ἀκόλουθον ἐπιχείρημα». Καὶ συνεχίζει κατηγορώντας τὸν Καραντηνὸ ὅτι ἔπεισε τὸν Γκίλφορντ νὰ δεχτεῖ τὴν ἀμοιβὴ τῶν καθηγητῶν γιὰ ἑκτακά μαθήματα μὲ γενικὴ ἀγανάκτηση τῆς κυβέρνησης. Καὶ συνεχίζει σκληρότερος: «Ἡ κεφαλὴ τοῦ Μαθηματικοῦ τούτου τῆς Κεφαλῆνης, προσηλωμένη οὕσα πάντοτε εἰς ἐφεύρεσιν νέων χρηματικῶν μέσων, ἐρεθίσθη εἰς τοιοῦτον τρόπον ὥστε κατέστη ἔξω φρενῶν. Ἀπόθανε δὲ εἰς τὸ Φρενοκομεῖον τῆς Νεαπόλεως τὸ 1838 (ἀντὶ τοῦ σωστοῦ 1835) καταγινόμενος πάντοτε εἰς χρηματικούς ὑπολογισμούς. Ἦτον ἄριστος μαθηματικός, πλὴν ἀγράμματος, μὴ γνωρίζων νὰ γράψῃ οὔτε τὴν ἰδίαν αὐτοῦ γλῶσσαν» (σημειώσω ἐδῶ ὅτι τὰ αὐτόγραφα γράμματα τοῦ Καραντηνοῦ στὰ ἰταλικά ἔχουν ἀρκετὰ λάθη). Βλ. Α. Παπαδόπουλος, δ.π., σ. 123 καὶ σημ. β. Νομίζω ὅτι ὁ Παπαδόπουλος δὲν συγχώρεσε ποτὲ τὸν Καραντηνὸ ποὺ τὸν κατηγορήσῃ στὸν Γκίλφορντ γιὰ τὰ θέματα τῆς βιβλιοθήκης καὶ ἔγινε ἀφορμὴ νὰ λάβει ἐκεῖνο τὸ τελευταῖο ψυχρὸ γράμμα ἀπὸ τὸν Μιλόρδο, στὸν ὁποῖον ἦταν τόσο ἀφοσιωμένος.

τοποθετημένα ανάμεσα στα βιβλία τῆς Ἀκαδημίας καὶ ἦταν καταγραμμένα στὸν ἴδιο κατάλογο, κράτησε ἕναν ὁλόκληρο χρόνο γιατί, ὅπως ἀναφέρει ὁ Παπαδόπουλος, «ἐγίνετο ἐκ διαλειμάτων καὶ ὑπὸ τὰς ὁδηγίας σημειώσεων τινῶν προχείρων σταλθειῶν ἐκ Λονδίνου, διότι ὡς φαίνεται, κατ' ἀρχὰς ὁ Κόμης Σέφιελδ δὲν ἐσκόπευε νὰ ζητήσῃ ἀπὸ τὴν ἐν Κερκύρᾳ Βιβλιοθήκην, εἰμὴ μόνον τὰ πλέον σπάνια καὶ πολύτιμα συγγράμματα». Μὲ πικρία σημειώνει ἐπίσης τὰς ὀχλήσεις ὅσας ὑπέφερεν ἀπὸ τὸν Σκόλα, ἄνθρωπο ἀμαθὴ ἀλλὰ ἀκριβὴ ἐκτελεστὴ τῶν ληφθεισῶν διαταγῶν. Περιγράφει ἐπίσης τὶς προσπάθειές του νὰ κρατήσῃ τὰ βιβλία ποὺ εἶχαν δωρηθεῖ διάφοροι ἐπώνυμοι φίλοι τοῦ Γκίλφορντ γιὰ τὴ βιβλιοθήκην τῆς Ἀκαδημίας, καὶ ἔφεραν τὴ σφραγίδα τῆς Ἀκαδημίας καὶ τὸ ὄνομα τοῦ δωρητῆ. Σ' αὐτὴ του τὴν προσπάθεια ὀφείλεται καὶ ἡ διάσωση τῆς πολυτιμῆς συλλογῆς τῶν Ἀγγλῶν ποιητῶν, σὲ 100 πολυτελεῖς τόμους, «δῶρον τοῦ Μαρκιῶνος καὶ τῆς Μαρκιωνίσσης τοῦ Βιοῦτε, ἐξαδέλφων τοῦ μακαρίτου Ἀρχοντος τῆς Ἀκαδημίας».¹³⁰

Σὲ ἄλλη εὐκαιρία ἀναφέρει: «Εἰς οὐδένᾳ ἄλλον Βιβλιοθηκᾶριον μιᾶς Ἀκαδημίας συνέβη ἐκεῖνο τὸ ὅποῖον συνέβη εἰς τὸν Βιβλιοθηκᾶριον τῆς Ἰονίου Ἀκαδημίας: νὰ γυμνώσῃ δηλαδὴ τὰς θήκας ἐκ τῶν αὐτῶν χιλιάδων βιβλίων τὰ ὅποια μὲ τόσον ζῆλον πρὸ ὀλίγου καιροῦ πρότερον εἶχε καταγράψῃ καὶ βάλῃ εἰς τάξιν, θυσιάζων καὶ αὐτὰς τὰς ὥρας τῆς διασκέδασεώς του, ἵνα ἴδῃ τὴν εἰς αὐτὸν ἐμπιστευθεῖσαν Βιβλιοθήκην τακτοποιημένην ἀμέσως πρὸς ὄφελος τῶν μαθητῶν τῆς Ἀκαδημίας, εἰς χρῆσιν τῶν ὁποίων ἦτο πρὸ πάντων ἀφιερωμένη».¹³¹

Στὸ Ἀρχεῖο Γκίλφορντ τῆς Κέρκυρας ἔχουν διασωθεῖ τεκμήρια αὐτῆς τῆς διαδικασίας ποὺ περιγράφει ὁ Παπαδόπουλος, ἡ ἀλληλογραφία του μὲ τὸν ἐπίτροπο, ἀπὸ τὴν ὁποία προκύπτει ὅτι δὲν ὑπερβάλλει καθόλου μὲ ὅσα σχετικὰ ἀναφέρει παραπάνω. Ὁ Παπαδόπουλος ὑποχρεώθηκε νὰ παραδώσῃ ἀντίγραφα τῶν χειρόγραφων καταλόγων τῆς βιβλιοθήκης, τόσο τῆς συλλογῆς τῶν σπάνιων ἐλληνικῶν βιβλίων,¹³² ὅσο καὶ τοῦ Γενικοῦ

130. Βλ. Α. Παπαδόπουλος Βρετός, *Βιογραφικά*, σ. 171. Πρόκειται γιὰ τὴν ἀνεψιὰ τοῦ Γκίλφορντ, κόρη τοῦ ἀδελφοῦ του George Augustus, Maria καὶ τὸ σύζυγό της Μαρκήσιο John Bute. Βλ. τὸν κατάλογο τῶν δωρητῶν στὸν χειρόγραφο κατάλογο τῆς βιβλιοθήκης, ΕΒΕ 3064.

131. Βλ. ὁ.π., σ. 182-183. Βλ. καὶ σημ. 66.

132. Ὁ Γκίλφορντ διέθετε τὴ μεγαλύτερη γιὰ τὴν ἐποχὴ του συλλογὴ σπάνιων ἐλληνικῶν βιβλίων ποὺ εἶχαν ἐκδοθεῖ μετὰ τὴν ἄλωση καὶ ὡς τὸ 1821. Αὐτὰ ἀποτέλεσαν τὴ βάση τῆς Βιβλιογραφίας τοῦ Α. Παπαδόπουλου Βρετοῦ. Βλ. *Παραμύθιον*, ἀρ. 1, ἔτος Α', σ. 77, 1 Ἰανουαρίου 1845. Βλ. ἐπίσης καὶ τὴν *Εἰσαγωγὴν* τῆς νεοελ-

Καταλόγου της Βιβλιοθήκης της 'Ακαδημίας, όπου περιέχονταν και τα βιβλία του λόρδου σύμφωνα με την επιθυμία του, αφού ο σκοπός που μετέφερε την βιβλιοθήκη του Λονδίνου σταδιακά στην Κέρκυρα ήταν να πλουτίσει την πανεπιστημιακή βιβλιοθήκη. Με την ολοκλήρωση της τακτοποίησης και καταγραφής των βιβλίων που πρόσφατα είχαν φθάσει στην Κέρκυρα είχε ασχοληθεί ο Παπαδόπουλος με τους βοηθούς του έντατικά το καλοκαίρι του 1827.¹³³ Στόν Κάλβο είχε ανατεθεί η τακτοποίηση της συλλογής των χειρογράφων.¹³⁴

Η παράδοση της βιβλιοθήκης κράτησε ένα ολόκληρο χρόνο (Μάιο 1829 - μέσα 1830). Στόν κατάλογο (χφ BRL Ms, Add. 16, 182) αναφέρεται ως ήμερομηνία της πρώτης αποστολής των χειρογράφων και επιλεγμένων βιβλίων η 9 'Οκτωβρίου 1829. Μεταφέρθηκε στο Λονδίνο στο τέλος του 1830, όπου ο κληρονόμος του τὰ ἐπούλησε σὲ ἀλλεπάλληλες δημοπρασίες που ὀργάνωσε ὁ οἶκος Evans (93 Pall Mall).¹³⁵ Εἶχαν προ-

ληνικῆς φιλολογίας, 'Αθήνα 1854, σ. ιγ'-ιδ': «Ὁφελούμενος λοιπὸν ἐκ τῆς καλῆς εὐκαιρίας νὰ ἔχω ἀνὰ χεῖρας τὴν μεγαλητέραν ἕως τότε ὑπάρχουσαν συλλογὴν τῶν διαφόρων εἰς τὴν ἀρχαίαν ἢ εἰς τὴν νεωτέραν γλῶσσαν τυπωθέντων βιβλίων ὑπὸ νεωτέρων Ἑλλήνων». 'Ο Α. Κάλβος, στὴν ἀναπόκρισή του στὸ περιοδικὸ *Revue Encyclopedique* 27 (1827) 264, ἀναφέρει: «La Bibliothèque, qui n'existe que depuis deux ans, contient déjà 30.000 volumes d'ouvrages choisis, dont une grande partie sont la propriété de notre bienfaiteur. On y remarque particulièrement la collection, rare et curieuse, de tout ce qui a été publié en grec moderne, depuis que l'on a commencé à écrire dans cette langue jusqu'à nos jours; et une autre collection, non moins précieuse, des manuscrits presque tous italiens, qui renferment des documents historiques d'un assez grand intérêt». Βλ. καὶ σ. 118, σημ. 51-53.

133. Βλ. σ. 126-131.

134. Βλ. Κ. Ε. Σολδάτος, «'Ανδρέας Κάλβος», *Ἑπτανησιακὴ Προτοχρονιά*, 'Αθήνα 1960, σ. 23. Σὲ ἐκθεσὴ του πρὸς τὸν ἀρμοστή Adam, στίς 26 Νοεμβρίου 1827, ὁ ἔφορος τῆς 'Ακαδημίας Ι. Καραντινός, ἀναφέρει σχετικὰ μετὸν Α. Κάλβο: «Ὁ καθηγητὴς κ. Κάλβος διετέλει ὑπὸ τὴν ἄμεσον αὐτοῦ ἐποπτείαν καὶ ἐτακτοποιεῖ τὰ χειρόγραφα, ἅτινα ἀνῆκον εἰς τὸν Μακαρίτην Ἀρχοντα ἐκλέγων ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν ὅσα ὁ Καθηγητὴς κ. Κάλβος ἠδύνατο νὰ θεωρῇ χρήσιμα νὰ τυπωθῶσι».

135. 'Απὸ τῆ Βιβλιοθήκη τοῦ Βρετανικοῦ Μουσείου ἔχω σὲ φωτοτυπία τοὺς καταλόγους τῶν δημοπρασιῶν: I. Catalogue of the valuable and extensive Library of the late Earl of Guilford, part the first, sold by auction by Mr Evans, 93 Pall Mall. On Monday, December 15 and eight following Days, 1828. II. Catalogue of the valuable and extensive Library of the late Earl of Guilford, part second, sold by auction by Mr Evans, 93 Pall Mall, On Monday, January 12 and Five following Days, 1829. III. Catalogue of the valuable and extensive Library of the Earl of Guilford, part the third, sold by Auction by Mr Evans, 93 Pall Mall, February 28 and Two following Days, 1829.

ηγηθεῖ τρεῖς δημοπρασίες: α) 15-23 Δεκεμβρίου τοῦ 1828 (1788 items), β) 12-17 Ἰανουαρίου 1829 (1459 items) καὶ γ) 28 Φεβρουαρίου-2 Μαρτίου τοῦ 1829 (740 items), ὅπου πουλήθηκαν τὰ βιβλία τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Λονδίνου.¹³⁶ Τὰ βιβλία καὶ τὰ χειρόγραφα ποὺ μεταφέρθηκαν ἀπὸ τὴν Κέρκυρα πουλήθηκαν στὶς ἀκόλουθες τέσσερις δημοπρασίες: α) 8-12 Δεκεμβρίου τοῦ 1830 τὰ χειρόγραφα τῆς συλλογῆς, β) στὶς 20-24 Δεκεμβρίου: βιβλία, γ) 5-8 Ἰανουαρίου τοῦ 1831: βιβλία καὶ δ) ἐπὶ 8 ἡμέρες τοῦ Νοεμβρίου τοῦ 1835 τὰ ὑπόλοιπα βιβλία.

Στὰ ἀντίτυπα τῶν ἐντύπων καταλόγων τῶν πλειστηριασμῶν τοῦ οἴκου Evans, ὅπου πωλοῦνται τὰ βιβλία τῆς Κέρκυρας (BRL, Printed Books, S.C.E 40 (4, 5, 6) - SCE 55 (1)) τοὺς ὁποίους ἔχω στὴ διάθεσή μου σὲ μικροταινίες, ὑπάρχουν χειρόγραφες σημειώσεις σὲ ἐνδιάμεσες λευκὲς σελίδες, ὅπου ἀναγράφεται τὸ ὄνομα τοῦ πλειοδότη καὶ ἡ τιμὴ ποὺ ἀγόρασε τὸ κάθε lot. Ἐπανερχόνται συνήθως τὰ ἴδια ὀνόματα, ἀνάμεσά τους γνωστοὶ βιβλιοπῶλες τοῦ Λονδίνου, ὅπως οἱ Thorpe, Payne, Foss, Rodd, Cochran. Ὁ πρῶτος, ὁ Thorpe (1791-1818), ἐξέδωσε κατάλογο τῶν βιβλίων τοῦ Γκίλφορντ ποὺ εἶχε ἀγοράσει μὲ τὸν τίτλο: *Catalogue of an Extraordinary, Curious and Extensive Collection of Manuscripts... selected from the Library of the Earl of Guilford. Thomas Thorpe,*

Οἱ ἐπόμενοι κατάλογοι ἀφοροῦν τὶς δημοπρασίες τῶν χειρογράφων καὶ τῶν βιβλίων ποὺ ἦταν στὴν Κέρκυρα: I. *Catalogue of the extraordinary, curious and extensive collection in Manuscripts of the late Earl of Guilford, sold by auction by Evans ... On Wednesday, December 8 and four following days, 1830 (769 lots).* II. *Catalogue of the valuable Library of the late Earl of Guilford, imported from Corfu... on Monday December 20 and four following Days, 1830 (1124 lots).* III. *Catalogue of the valuable library of the late Earl of Guilford... On Wednesday, January 5 and three following Days, 1831 (722 lots).* VI. *Catalogue of the remaining portion of the Library of the late Earl of Guilford imported from Corfu, 8 days November 1835. (1999 lots).* Στὸ σημεῖο αὐτὸ θὰ ἤθελα νὰ εὐχαριστήσω θερμὰ τοὺς φίλους: Στάθη Φινόπουλο, Κατερίνα Γαρχίνα-Ἀλεξανδρόπουλου, Ι. Χασιώτη καὶ τὴν ἀείμνηστη Ἑλένη Τσαντσάνογλου, ποὺ εἶχαν τὴν καλὴ σὺνη νὰ φροντίσουν γιὰ μένα τὴν παραγγελία μικροταινιῶν ἀπὸ τὴ Βιβλιοθήκη τοῦ BRL. Εὐχαριστῶ ἐπίσης τὴ φίλη Τόνια Νούσια γιὰ τοὺς ἰδίους λόγους.

136. Ὁ Robertson στὴν ἀλληλογραφία του ἀναφέρει στοιχεῖα γιὰ τὴ βιβλιοθήκη στὸ Λονδίνο, ποὺ τὸν Αὐγούστο τοῦ 1825 εἶχε περιοριστεῖ σὲ 12 crates of books καὶ 5 crates mss. Γνωρίζουμε ὅτι μετὰ τὴν πώληση τοῦ σπιτιοῦ τοῦ Λονδίνου (24 St James's Place) εἶχαν μεταφερθεῖ τὰ βιβλία σὲ δύο μεγάλα δωμάτια στὸ Lincoln Inn. Εἶχαν περιοριστεῖ στοὺς 6000 τόμους. Ἐνωρίτερα, τὸν Φεβρουάριο τοῦ 1825, ὁ Robertson ἀναφέρει ὅτι μετέφερε τὰ διπλὰ ἀντίτυπα στὴ βιβλιοθήκη τοῦ σπιτιοῦ τοῦ Waldershare, ὅπου ὑπῆρχε περισσότερος χώρος. Βλ. *Greek Gazette*, ὅ.π., 15-16.

London 1831, σ. 218 (BRL, Ms PRb. C22) και έκαμε νέα δημοπρασία.

“Ένα μεγάλο άριθμό χειρογράφων τής συλλογής του Γκίλφορντ άγόρασε άπό τους βιβλιοπώλες που άναφέραμε, ιδιαίτερα άπό τον Thorpe, ό γνωστός συλλέκτης Thomas Phillipps (1792-1872).¹³⁷ Επίσης έναν σημαντικό άριθμό χειρογράφων¹³⁸ και βιβλίων του άπέκτησε ή Βιβλιοθήκη

137. Βλ. A. N. L. Munby, *Phillipps Studies*, vol. 1-5, 1951-1960, Cambridge. Στο έργο αυτό που άναφέρεται στον γνωστό “Άγγλο συλλέκτη και την ιστορία τής μεγάλης βιβλιοθήκης του στο Middle Hill, ύπάρχουν πολλές πληροφορίες σχετικές με τά χειρόγραφα τής συλλογής Γκίλφορντ που περιήλθαν σ’ αύτή τή βιβλιοθήκη. Θά πρέπει νά διορθώσουμε βέβαια τήν πληροφορία ότι: «Part of his collections (Guilford’s) were given during his lifetime to the Ionian University of which he was the founder and the first Chancellor, while the residue provided material for eight sales in London !! Συνεχίζει: At the sale of the manuscripts and from the booksellers subsequently Phillipps bought over 1560 items from the library [Nos 4912-6459] and other small groups including such great treasures as the lost “Armagnac” manuscripts of the trials of Joan of Arc» (No 6448: Robinson, Cat. 83, pp. 71-75) σ. 56. Βλ. v. III, σ. 145: Provenances listed in the 1837 edition of Phillipps *Catalogues librorum Manuscriptorum*, σσ. 154, 159, 161-163, 166, 168. Βλ. επίσης S. De Ricci, *English Collectors*, Indiana University 1960. Σχετικά με τον Γκίλφορντ, σ. 94-95: «Of his numerous manuscripts, mostly modern transcripts of early texts, many very purchased by Sir Thomas Phillipps but certain number are now in the British Museum». Σχετικά με τον Thomas Phillipps βλ. ό.π., σ. 119: «Before 1830 he aquired... and the Earl of Guilford splendid collection of italian mss in more than 1300 volumes». Τά χειρόγραφα αυτά άκολούθησαν τήν τύχη τής βιβλιοθήκης του μεγάλου “Άγγλου συλλέκτη Thomas Phillipps, the greatest private library in the world, σύμφωνα με τή γνώμη του γνωστού βιβλιόπώλη τής Ν. Υόρκης H. P. Krauss. “Η πώληση του μεγαλύτερου μέρους του περιεχομένου αύτής τής βιβλιοθήκης κράτησε περισσότερο άπό 30 χρόνια. “Άρχισε λίγο μετά τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο και συνεχίστηκε ώς τó 1978, όποτε τó τελευταίο τμήμα τής άγοράστηκε άπό τον H. P. Krauss και μεταφέρθηκε στην Ν. Υόρκη. Βλ. H. P. Krauss, *Biblioteca Phillippica, manuscripts. The final selection*, N. York 1979. Στο τμήμα αυτό περιλαμβάνóταν και ένα μεγάλο μέρος των χειρογράφων τής συλλογής του Γκίλφορντ. “Η EBE άγόρασε άπό τον Krauss τó “Αρχείο Nani, Γενικών Προβλεπτών του Μορέα κατά τήν δεύτερη βενετοκρατία, 41 τόμοι, που προέρχονταν άπό τή Συλλογή του Γκίλφορντ. “Έχω ένοπίσει τó “Αρχείο Nani τόσο στον Κατάλογο BRL Add. 8220, II, 1011: Relazioni della Morea, Cat. C, vol. 41, όσο και στον Κατάλογο του πλειστηριασμού Evans Mss, 31, 352: *Diplomatic collections relating to the Morea, apparently from the Archives of Venice*. “Αγοράστηκε άπό τον Thorpe για £ 64,1.

138. Βλ. M. Richard, *Inventaire des manuscrits grecs du British Museum*, Paris 1952, σ. 7, σημ. 1: (Mss 8221-8243) proviennent de la bibliothèque de Frédéric North, 5e comte de Guilford. Cette série est précédée du Catalogue des livres et manuscrits de ce collectionneur (Add. 220).

τοῦ Βρεττανικοῦ Μουσείου,¹³⁹ καὶ ἡ Bodleian Βιβλιοθήκη τῆς Ὁξφόρδης.

Μὲ τὴν ὁλοκλήρωση τῆς παράδοσης τῆς βιβλιοθήκης, τὸν οὐσιαστικὸ διαμελισμὸ τῆς, ἦλθε καὶ τὸ τέλος τῆς θητείας τοῦ Α. Παπαδόπουλου στὴν Ἰόνιο Ἀκαδημία. Ἀπὸ τὸ Ἀρχεῖο Γκίλφορντ τῆς Ἀναγνωστικῆς Ἑταιρείας Κέρκυρας προέρχονται ἄγνωστα ἀπὸ ἄλλη πηγὴ στοιχεῖα ποὺ ἀποκαλύπτουν τοὺς λόγους τῆς ἀποχώρησής του ἀπὸ αὐτὴ τὴ θέση. Στὶς ἐπιστολὲς ποὺ εἶχε ἀνταλλάξει ὁ Παπαδόπουλος μὲ τὸν ἐπίτροπο τοῦ κληρονόμου τοῦ Γκίλφορντ, John Craufurt, ὑπῆρχαν οἱ πρῶτες σχετικὲς νύξεις. Ὁ Παπαδόπουλος ζητοῦσε τοὺς μισθοὺς του, γιατί δὲν εἶχε πληρωθεῖ ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ θανάτου τοῦ Γκίλφορντ, ἐνῶ ἐξακολουθοῦσε νὰ προσφέρει τὶς ὑπηρεσίες του στὸ τμῆμα τῆς βιβλιοθήκης ποὺ ἀνήκει στὸν τελευταῖο, ὁ ὁποῖος τὸν εἶχε καὶ προσωπικὸ τοῦ βιβλιοθηκάρου μὲ μισθό. Ἐπειδὴ δὲν βρῆκε ἀνταπόκριση στὸ δίκαιο αἴτημά του κατέφυγε στὴ δικαιοσύνη, καὶ ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὰ ἔγγραφα ποὺ ἀνέφερα δικαιώθηκε.¹⁴⁰

139. Στὸ BRL ἔχει περιέλθει ἡ σπάνια συλλογὴ τῶν ἐλληνικῶν βιβλίων (1453-1821) τοῦ Γκίλφορντ. Τὴ συλλογὴ αὕτὴ εἶχε ἀγοράσει ὁλόκληρη (627 τόμους), ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὸν κατάλογο τοῦ πλειστηριασμοῦ (βλ. σημ. 135, Catalogue VI, σ. 92, ἀρ. 1795) ὁ γνωστὸς βιβλιοπώλης Thomas Rodd (1796-1849), γιὰ 137 λίρες. Στὸν κατάλογο τῆς δημοπρασίας περιγράφεται μὲ τὸν ἀκόλουθο χαρακτηριστικὸ τρόπο ἡ συλλογὴ: «Bibliotheca Greco-Neoterica. A very Curious, Valuable and Extensive Collection of Books in the Modern Greek language, consisting of 28 vol. folio, 174 vol. quarto and 425 vol. octavo and duodecimo, in all 627 vol. This is the most Extensive Assemblage of Modern Greek Books ever submitted to Public Sale. They were collected by the late Earl of Guilford for the information of the Professors of the Ionian University and the instruction of the Greek Youths of that Establishment. No one possessed more opportunite of forming the best Collection of Modern Greek Books, and no ever availed himself of his opportunities with more zeal, ardour or liberality than the late Earl of Guilford... The revival of Greece as an independent State and its present active and encreasing Commerce will necessarily lead to the study of its Language, and this Collection will form a most useful and, perhaps for some years, a Matchless Library of Reference». Στὸν κατάλογο τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Βρεττανικοῦ Μουσείου ἐντοπίσαμε σχεδὸν ὅλα τὰ ἐλληνικὰ βιβλία τῆς συλλογῆς Γκίλφορντ. Μιὰ δειγματοληπτικὴ ἔρευνα ἐπὶ τόπου στὴ Βιβλιοθήκη τοῦ Βρεττανικοῦ Μουσείου ἐπιβεβαίωσε τὴν ὑπόθεσιν. Ὅλα τὰ βιβλία ποὺ ἐξέτασε γιὰ μᾶς ἡ φίλη ἱστορικὸς Τόνια Νούσια ἔχουν τὸ ex libris τοῦ Γκίλφορντ: ἄλλα τὸ παλαιότερο, προτοῦ νὰ πάρει τὸν τίτλο τοῦ 5th Earl of Guilford, καὶ ἄλλα τὸ τελευταῖο μετὰ τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1817.

140. Ὁ Τυπάλδος Ἰακωβάτος, ποὺ δὲν φαίνεται νὰ συμπαθοῦσε ἰδιαιτέρως τὸν Παπαδόπουλο καὶ τὸν κρίνει αὐστηρὰ σὲ πολλὰς περιπτώσεις, διηγεῖται πολὺ παρα-

Στὸ Ἀρχεῖο τοῦ Α. Παπαδόπουλου¹⁴¹ ἔχει διασωθεῖ ἀντίγραφο τῆς ἀναφορᾶς τῆς Ἐπιτροπῆς παραλαβῆς τῆς Βιβλιοθήκης, τῆς 17ης Ἰουνίου 1830, ἀποτελουμένης ἀπὸ τούς: Ι. Καραντηνό, Κωνσταντῖνο Ἀσώπιο, Ἱερέα Κ. Τυπάλδο, W. Thistlethwaite, πρὸς τὸν Πρόεδρο τῆς Γενικῆς Ἐπιτροπῆς ἐπὶ τῆς Δημοσίου Παιδείας, βουλευτὴ Δρα Ἀγγελο Κόνδαρη. Τὸ ἀντίγραφο ἔχει γίνεи ἀπὸ τὸν γραμματέα της, W. Thistlethwaite. Ἡ παράδοση διήρκεσε ἀπὸ τὶς 25 Μαΐου ὡς τὶς 17 Ἰουνίου 1830. Περιγράφεται ἐκεῖ ὅλη ἡ διαδικασία παραλαβῆς καὶ ἐπισημαίνεται ὅτι εἶναι «πρὸς τιμὴν τοῦ Κυρίου Βιβλιοθηκαρίου, ὅτι πολλὰ βιβλία, τὰ ὁποῖα δὲν ἦσαν καταγεγραμμένα εἰς τοὺς καταλόγους, ἐγχειρίσθησαν αὐτοπροαιρέτως παρ' αὐτοῦ καὶ ἐπομένως τὰ κατεγράψαμεν ὡς ἄνωθεν».¹⁴²

Ὅσοι ἔγραψαν ὡς τώρα γιὰ τὴν ἱστορία τῆς Ἰονίου Ἀκαδημίας καὶ τὴν βιβλιοθήκη της ἐπισημαίνουν πόσο ἀπελπιστικά πενιχρὲς εἶναι οἱ πληροφορίες μας γιὰ τὸ εἶδος τῶν βιβλίων ποὺ περιλάβαινε ἡ βιβλιοθήκη.¹⁴³ Οἱ παλαιότερες πληροφορίες μας ἀφοροῦν τῇ συλλογῇ τῶν ἐλληνικῶν βιβλίων καὶ τὶς ἔχουμε ἔμμεσα ἀπὸ τὸν κατάλογο τοῦ Α. Παπαδόπουλου, ποὺ ὁ ἴδιος ἀναφέρει ὅτι στηρίζεται σ' αὐτὴ τὴ συλλογῇ.¹⁴⁴ Ὁ Mario Pieri στὴν αὐτοβιογραφία του ἀναφέρει μερικὰ ἀπὸ τὰ χειρόγραφα τῆς συλλογῆς τοῦ Γκίλφορντ ποὺ θεωρεῖ σημαντικὰ: τὰ ἴδια ἀναφέρει καὶ ὁ Ciampi.¹⁴⁵

στατικά τὰ γεγονότα τῆς παραίτησής του, στὴν ὁποία τὸν ὀδήγησε ἡ ἀπειλὴ τοῦ Γραμματέα Βουλῆς Baynes, ὅτι μπορεῖ νὰ τὸν ἀπολύσει ἂν δὲν ἄφηνε τὰ κριτήρια καὶ τὶς ἀπαιτήσεις μισθῶν, καὶ ἐπισημαίνει τὴν ἀξιοπρεπὴ στάση του. Βλ. Γ. Τυπάλδος-Ἰακωβάτος, *Ἱστορία*, σ. 84-85.

141. ΓΑΚ, Ἀρχεῖο Α. Παπαδόπουλου Βρετοῦ, ἀρ. 293. Σχετικὰ μὲ τὸ ἀρχεῖο βλ. D. A. Zakynthinos, «Les Archives de la famille Papadopoulos Vretos», *L'Hellénisme contemporain* 3 (1939) 566-589.

142. Οἱ χειρόγραφοι κατάλογοι τῆς βιβλιοθήκης δίνουν ἀνάγλυφη τὴν εἰκόνα τῆς παραλαβῆς, μὲ τὶς σημειώσεις ὅπως ἀκριβῶς περιγράφονται στὴν ἀναφορά.

143. G. P. Henderson, *Ἡ Ἰόνιος Ἀκαδημία*, ὅ.π., σ. 72.

144. Βλ. Α. Παπαδόπουλος Βρετός, *Νεοελληνικὴ φιλολογία*, Ἀθήνα 1854, τ. Α', σ. ιγ': «Ὁφελούμενος λοιπὸν ἐκ τῆς καλῆς εὐκαιρίας νὰ ἔχω ἀνὰ χεῖρας τὴν μεγαλύτεραν ἔως τότε ὑπάρχουσαν συλλογὴν τῶν διαφόρων εἰς τὴν ἀρχαίαν ἢ εἰς τὴν νεωτέραν ἡμῶν γλῶσσαν τυπωθέντων βιβλίων ὑπὸ νεωτέρων Ἑλλήνων, ἔσπευσα νὰ συντάξω τὸν Κατάλογον αὐτῶν κατὰ χρονολογικὴν τάξιν, ἀκριβῶς ἀντιγράφων τὴν προμετωπίδα ἐκάστου βιβλίου». Ἡ πρώτη δημοσίευση ἄρχισε στὸ *Παναρμόνιον*, τχ. 10-20, 1845 (247 λήμματα) καὶ ὁλοκληρώθηκε σὲ χωριστὴ ἐκτύπωση τὸν Μάιο τοῦ 1845 (618 λήμματα). Δέκα χρόνια ἀργότερα, δημοσίευσε τὸν πρῶτο τόμο τῆς δέσμης *Νεοελληνικῆς φιλολογίας, ἥτοι Καταλόγου... τόμος Α'*, Ἀθήνα 1854. Ὁ τόμος Β', Ἀθήνα 1857.

145. Βλ. Mario Pieri, *Della vita di Mario Pieri*, vol. II, Firenze 1850: «Io

“Όλες οί άλλες πληροφορίες για χειρόγραφα ἢ βιβλία τῆς βιβλιοθήκης προέρχονται ἀπὸ τοὺς καταλόγους τῶν πλειστηριασμῶν τοῦ οἴκου Evans, ποὺ ἀναφέραμε (βλ. σημ. 93) ὅτι σώζονται στὴ Βιβλιοθήκη τοῦ Βρετανικοῦ Μουσείου. Ἀπὸ ἐκεῖ ἀντλεῖ τις πληροφορίες ποὺ παραθέτει στὴ βιογραφία τοῦ Γκίλφορντ καὶ ὁ Z. D. Ferriman.¹⁴⁶ Ὁ F. H. Marshall, συγ-

già nominai quell'abate Parigi, accorto frugatore degli Archivi polverosi delle antiche famiglie, e dissi della vendita da lui fatta al Conte di Guilford di que' preziosi Manoscritti toscani. Or ecolo che dopo alcuni mesi di assenza egli torna a Firenze con nuovo bottino, se non tanto ricco quanto il primo, prezioso del paro. Cosisteva questo principalmente, poichè non posso rammentarmi ogni cosa, in un Commento di Dante fatto dal Butti, e diverso dal conosciuto, ed un carteggio inedito autografo del Macchiavelli, e d'altri illustri». Ἀπὸ τὸν Pieri, ποὺ ὅπως ἀναφέρει παρακάτω ἐξέτασε ὁ ἴδιος τὰ παραπάνω χειρόγραφα, ἔχουμε γιὰ πρώτη φορὰ τὴν πληροφορία γιὰ τὸν προμηθευτὴ τῶν χειρογράφων ἀπὸ τὴν Τοσκάνη, τὸν abate Parigi. Περισσότερες πληροφορίες γι' αὐτὸν βλ. στὴν ἐπιστολὴ τοῦ Α. Παπαδόπουλου (2 Ὀκτωβρίου 1830) πρὸς τὸν Ciampi, ποὺ ἀναφέραμε παραπάνω (βλ. σημ. 84): Ἀναφέρεται στὸ ἔργο τοῦ Ciampi, *Esame critico con documenti inediti della storia di Demetrio d'Iwan Wasiliewitch*, Firenze 1827. Ἐκεῖ (σ. 4) ὁ συγγραφέας ἀναφέρει τὸ σύγγραμμα «ἐνὸς σοφοῦ Ἰταλοῦ τοῦ ἰς αἰῶνος ἐπιγραφόμενον... *Viaggio in Alemagna di Francesco di Pier Vittorio il Vecchio ambasciator della Repubblica Fiorentina nel 1507*, ἐπροσφέρετε εἰς τοὺς ἀναγνώστας σας, ἐν σημειώσει ἀρ. 1, ἐν τῇ σελίδι 69, τὴν ἐφεξῆς διασάφησιν: Χειρόγραφον αὐτόγραφον μονοειδὲς πρῶν παρὰ τῷ σοφωτάτῳ Κυρίῳ Ἀββῇ Βικεντίῳ Παρίγγῃ ἐν Φλωρεντίᾳ καὶ ἤδη μετακομισμένον ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ τῆς ἐν Κερκύρᾳ Ἀκαδημίας μετ' ὅλους τοὺς ἐπιλοίπους κώδικας καὶ τὰς αὐτογράφους ἀλληλογραφίας τῶν πλεόν ἐνδόξων λογίων ἀνδρῶν τῆς Φλωρεντίας καὶ ἄλλων τῆς Τοσκάνης καὶ τῆς Ἰταλίας τοῦ ἰς αἰῶνος, ἐκτὸς μεγάλης ποσότητος αὐτογράφων ἐπιστολῶν Λαυρεντίου τοῦ Μεγαλοπρεποῦς καὶ Νικολάου τοῦ Μακιαβέλλου, τὸ πᾶν ἀγορασθὲν καὶ δωρηθὲν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Ἀκαδημίαν παρὰ τῆς μεγαλοδωρίας τοῦ θεμελιωτοῦ αὐτῆς Κυρίου Κόμητος Γκίλφορντ». Εἶναι γνωστὸς ὁ σύνδεσμος τοῦ Ciampi μετ' τὸν Γκίλφορντ, πρβλ. τὸ γράμμα τοῦ ἀπὸ τὴν Ancona πρὸς τὸν Παπαδόπουλο (δ.π., σ. 141). Στὸν Κατάλογο τῆς Βιβλιοθήκης ἔχω ἐντοπίσει τὸ βιβλίον στὸ ὁποῖο ἀναφέρεται ὁ Παπαδόπουλος. Τὸ ἔτος ἐκδόσεως, 1827, μᾶς ὁδηγεῖ στὴν ὑπόθεση ὅτι θὰ ἦταν ἀνάμεσα στὰ δῶρα τοῦ Ciampi, ποὺ ἀναφέρει ὁ Γκίλφορντ στὸ γράμμα ἀπὸ τὴν Ancona καὶ παραγγέλνει: «φροντίσετε νὰ καταγραφῶσιν καὶ νὰ τεθῶσιν ὑποὺ ἀνήκουν». Ἀπὸ τὸν Pieri ἀντλεῖ τις σχετικὲς πληροφορίες του, πολὺ ἀργότερα, καὶ ὁ K. Σολδάτος, «Ἀνδρέας Κάλβος», *Φιλολογικὴ Πρωτοχρονιά* 1953, σ. 15.

146. Βλ. Z. D. Ferriman, δ.π., σ. 103. Τῇ θέσει αὐτῇ ἐπιβεβαιώνει καὶ ἡ ὑπαρξὴ ἀνέκδοτης καὶ ἄγνωστης ἐπιστολῆς τοῦ Ferriman πρὸς τὸν Ι. Γεννάδιο (1η Φεβρουαρίου 1919), ποὺ βρίσκεται μέσα στὸ ἀντίτυπο τῆς Γενναδείου Βιβλιοθήκης τοῦ ἔργου τοῦ Ferriman, «Some English philhellenes». Ὁ Ferriman πληροφορεῖ τὸν Γεννάδιο γιὰ τις press-marks τῶν καταλόγων τῶν πλειστηριασμῶν ποὺ ἀφοροῦν τῇ βιβλιοθήκῃ Γκίλφορντ. Τὸν κατάλογο τῶν χειρογράφων ποὺ περιῆλθαν στὴ βι-

καταλέγει στις πηγές του ἄρθρου «Lord Guilford and Greece» καὶ τὸν χειρόγραφο κατάλογο βιβλίων καὶ χειρογράφων τοῦ Γκίλφορντ, ποὺ βρίσκεται στὴ Βιβλιοθήκη τοῦ Βρεττανικοῦ Μουσείου μὲ τὴν ἔνδειξη Add. 8220 καὶ ἐπισημαίνει τὴ σημασία του. Παρατηρεῖ ὅτι: «in view of the fact that Guilford was ardent collector of Greek books and manuscripts, and that his collection was ruthlessly dispersed in public auctions by his heir, this catalogue has great value».¹⁴⁷

Ἀπὸ τὰ παραπάνω προκύπτει ὅτι μοναδικοὶ μάρτυρες γιὰ τὸ περιεχόμενο τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἰονίου Ἀκαδημίας εἶναι οἱ ἀνέκδοτοι χειρόγραφοι κατάλογοι, ὅπου ὁ βιβλιοθηκῆριος Α. Παπαδόπουλος Βρετὸς καὶ οἱ βοηθοὶ του εἶχαν καταγράψει τόσο τὰ βιβλία τῆς Ἀκαδημίας, ὅσο καὶ τὰ βιβλία τοῦ Γκίλφορντ σύμφωνα μὲ τὴν ἐπιθυμία του, ἀφοῦ, ὅπως ἔλεγε, ἐσκόπευε νὰ τὰ δωρίσει στὴν Ἀκαδημία. Αὐτὸς ἄλλωστε ἦταν καὶ ὁ λόγος ποὺ μετέφερε ἐκεῖ τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς βιβλιοθήκης του ἀπὸ τὸ Λονδίνο σταδιακὰ μὲ σκοπὸ νὰ ὁλοκληρώσει αὐτὴ τὴ μεταφορά.

Τὸν κατάλογο τῶν χειρογράφων τῆς συλλογῆς του παραδίδει ὁ χειρόγραφος κατάλογος τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Βρεττανικοῦ Μουσείου Add. 8220 ποὺ ἀναφέραμε. Ὁ κατάλογος αὐτός, ποὺ ἀποτελεῖται ἀπὸ συσταχωμένους καταλόγους διαφορετικῶν διαστάσεων, γραμμένους ἀπὸ διάφορους γραφεῖς, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ χειρόγραφα, περιέχει καὶ κατάλογο τῶν βιβλίων τῆς συλλογῆς τοῦ Γκίλφορντ σὲ νεοελληνικὴ γλῶσσα.

Στὴ Βιβλιοθήκη τοῦ Βρεττανικοῦ Μουσείου ἐπισήμανα ἐπίσης καὶ τὸν κατάλογο τῶν τυπωμένων βιβλίων τῆς Βιβλιοθήκης. Πρόκειται γιὰ δύο ὀγκώδεις τόμους, σὲ σχῆμα foglio, ὅπου καταγράφονται ἀλφαβητικὰ κατὰ τὸ ὄνομα τοῦ συγγραφέα οἱ τίτλοι τῶν βιβλίων. Ἡ παραπέρα ἔρευνα μὲ ἔπεισε ὅτι πρόκειται γιὰ ἀντίγραφα τοῦ Γενικοῦ Καταλόγου τῆς Βιβλιοθήκης τὰ ὅποια συνόδευσαν τὰ βιβλία τοῦ Γκίλφορντ κατὰ τὴν ἐπι-

βλιοθήκη τοῦ Phillipps στὸ Middle Hill καὶ προέρχονται ἀπὸ τὴ βιβλιοθήκη Mattei καὶ τοὺς καταλόγους τῶν δημοπρασιῶν τοῦ οἴκου Evans, γιὰ τὰ βιβλία καὶ χειρόγραφα τῆς Κέρκυρας (βλ. σημ. 137). Ὁ Ferriman ἔχει διατρέξει τοὺς καταλόγους καὶ πληροφορεῖ τὸν Γεννάδιο γιὰ τὸν ἀριθμὸ τῶν items, τόσο τῶν χειρογράφων ὅσο καὶ τῶν βιβλίων τῆς δημοπρασίας τοῦ Δεκεμβρίου 1830. Ἐπισημαίνει δειγματοληπτικὰ μερικὰ ἀπὸ τὰ χειρόγραφα καὶ τὰ βιβλία καὶ παραθέτει τίς τιμὲς τῆς πώλησής τους, τίς ὁποῖες θεωρεῖ πολὺ χαμηλές, many of which (books) appear to have gone of almost nothing. Ὑπόσχεται σὲ προσεχὴ ἐπίσκεψή του στὸ British Museum νὰ ἐξετάσει καὶ τοὺς ὑπόλοιπους καταλόγους.

147. F. G. Marshall, *ὁ.π.*, σ. 38 καὶ σ. 45, ὅπου ἀναφέρεται στὸ περιεχόμενο τοῦ καταλόγου καὶ δίνει μιὰ γενικὴ εἰκόνα τοῦ περιεχομένου του. Ὁ Κατάλογος BRL Add. 8220 ἀποτελεῖ τὸ πρῶτο μέρος τῆς ἔκδοσης.

στροφή τους στο Λονδίνο. Ο Α. Παπαδόπουλος Βρετὸς μᾶς πληροφορεῖ ὅτι ὁ κληρονόμος ζήτησε «παρὰ τοῦ Βιβλιοθηκαρίου τῆς Ἀκαδημίας τοὺς Καταλόγους τῶν εὐρισκομένων βιβλίων ἐν τῇ Ἰονίῳ Βιβλιοθήκῃ, ἐπειδὴ τόσον τὰ ἀνήκοντα εἰς τὴν Ἀκαδημίαν ὅσον καὶ ἐκεῖνα τοῦ κόμητος Γκίλφορδ ἦσαν, κατὰ τὴν ἐκείνου διαταγὴν καταγεγραμμένα εἰς τὸν αὐτὸν Γενικὸν Κατάλογον».

Τὸ πρωτότυπο τοῦ Γενικοῦ αὐτοῦ Καταλόγου τῶν ἐντύπων τῆς Βιβλιοθήκης διασώθηκε ἐπίσης. Ἀγνωστο ἀπὸ ποιοῦ δρόμο κατέληξαν στὴν Ἑθνικὴ Βιβλιοθήκη. Ἀπὸ τὴν ἐξέταση προέκυψε ὅτι οἱ κατάλογοι αὐτοὶ χρησιμοποιήθηκαν γιὰ ἄρκετὰ χρόνια μετὰ τὴν παράδοση τῶν βιβλίων τοῦ Γκίλφορντ.

Τῶν καταλόγων αὐτῶν ἔχω ἔτοιμη τὴν ἔκδοση. Οἱ τίτλοι τῶν ἐντύπων πλησιάζουν τὶς 8.000 καὶ τὰ χειρόγραφα τὶς 3.000. Τὴν ἔκδοση συμπληρώνουν βιβλιογραφικὲς ἐνδείξεις, προλεγόμενα καὶ παράρτημα ὅπου δημοσιεύονται οἱ σχετικὲς ἀρχαικὲς πηγές, εὐρετήρια καὶ πίνακες. Σύνολο 1000 σελίδες περίπου.

Ὅταν δημοσιευθοῦν οἱ κατάλογοι, θὰ ἔχουμε πλήρη εἰκόνα τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἰονίου Ἀκαδημίας κατὰ τὴν πρώτη περίοδο τῆς λειτουργίας της (1824-1830), γεγονὸς ἰδιαίτερα σημαντικό, γιὰ τὸ θὰ γνωρίσουμε ποιὰ ἦταν τὰ βιβλία ποὺ εἶχαν στὴ διάθεσή τους οἱ καθηγητὲς καὶ τοὺς βοηθοῦσαν στὸ διδακτικὸ ἔργο τους, τίς ἐκδόσεις ποὺ ἀποτελέσαν τὴ βάση τῆς παιδείας τῶν πρώτων Ἑλλήνων φοιτητῶν, ἀφοῦ τοὺς βοήθησαν νὰ ἀναπτύξουν τὸ πνεῦμα τους. Θὰ ἔχουμε τότε τὴ συγκεκριμένη εἰκόνα τοῦ περιεχομένου τῆς βιβλιοθήκης καὶ τῆς ἱστορίας της ἀφοῦ, ὅπως εἶναι γνωστό, ὁ χώρος τῆς βιβλιοθήκης ἐνὸς πνευματικοῦ ιδρύματος εἶναι, μετὰ τὴν αἴθουσα τῆς διδασκαλίας, ὁ σημαντικότερος.

ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΜΠΟΜΠΟΥ ΣΤΑΜΑΤΗ